

Մ. ԴԱՎԻՅԱՆ

ՅԵՐԶԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆ

891.99

7-33

33 zenitac maret

MARQAR DAVTJAN

3931

891-99

7-23

22 JUN 2007
ՄԱՐԳԱՐ ԴԱՎԹՅԱՆ

ՄՈՏԵՐԻՆԵՐ

(Hekajələr)

ՅԵՐԶԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆ

(ԳԵՏՄՎԱԹՔՆԵՐ)

AzLQGI MQ
ՄՍԱԳ ՎԵ ԳԵՆՇԼԵՐ ԵԴԵՐՈՐԴԱԾ ՆԵՏՐԻՅԱԾ
Բաղդադ — 1939

ԱԶԵՐԻՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ
ՄԱՆԿԱԿԱՆ-ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
Հ/ՄԱՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
Բաղդադ — 1939

3332-57

ՍՐՆԳԻ ԶԱՅՆԸ

1.

— Կնիկ, ըո տունը չքանդվի, առաջին անգամը հո
չի, բա խելքդ չի կտրո՞ւմ, վոր մի քիչ շուտ ասես:

— Վա՛յ, Սամսոն, հողիս դուրս յեկավ, մի ճար
արա, վա՛յ, շուտ արա...

— Դե լավ, մի քիչ հավսարա արա, տեսնենք ինչ
ենք անում:

Սամսոն ապրի կնոջը, Սուսամբարին, բռնել էր
ծննդաբերության ցավը: Կովի լիքը կրծքի առաջ
չոքած ժամանակ նա իր ներսից այնպիսի սուր ծա-
կոցներ զգաց, վոր կիսով հափ կաթով լիքը կովկիթն
ուղեց դեն չալրտել, բայց մի կերպ զսպեց իրեն, կո-
վի մոտից մի քայլ հեռ կանգնեց և զույգ ձեռներով
փորը բռնած՝ նստեց տեղը:

Սամսոն ապերը, վոր կնոջից մի քանի քայլ հե-
ռու՝ իշու փալանն էր դրստում, նրա ձայնի վրահեռ
նայեց, կնոջը գետնին փռված տեսնելով իսկույն
մոտեցավ ու հարցրեց:

— Յանի ցավդ ե՞...

— Վա՛յ, ել մի հարցնի, շուտ արա:

Ել կարիք չկար հարցը կրկնելու: Ծիչտ ե, Թեև

Սուսամբարի ցավը յերբեք այդպես հանկարծակի չէր բռնել, բայց ամուսինը դիտեր, վոր արդեն ժամանակն է և այդ մասին կնոջը դեռ մեկ ուրիշ անգամ ասել, թե.

— Սուսամբար, իմ հաշվով պետք է վոր վախտը լինի:

— Չէ, հալա կա, — պատասխանել էր կինը, բայց ամուսինն այնուամենայնիվ մնացել էր իր համոզմանը:

Յերեխաները, վոր բակի հովերն էյին քչում թառանկելու համար, իրենց մոր ձայնից վախեցած՝ գործները թողած իսկույն նրա մոտ վաղեցին: Սամսոն ապերը յերեխաներին հանդատացրեց, հավաստիացրեց նրանց, վոր վտանգավոր բան չի պատահել և կնոջը թեից բռնած՝ տուն տարավ: Տանը նա իր ձեռքով բաց արեց անկողինը՝ կնոջը տեղավորեց այնտեղ և մեծ տղային — Վահանին ուղարկեց Մարիամ բերու հետևից:

— Ասիր, թող դու ինն իրենց տանը թըջի, մեր տանը լիանա: Մի րոպեյից հետո հստեղ յեղեք, — տղայի հետևից կանչեց հայրն ու դարձյալ չըջից դեպի կինը, — դու պառկիր, իսկ յես կաթն ու անասունները տեղավորեմ:

— Վա՛յ, չե՛, մոտիցս մի հեռանա, մեռնում եմ...

— Ել լավ, սրտաճաք մի լինի, բան չի դա, առաջին անգամը չի, — հուսադրեց ամուսինը և նրանց կնոջ մոտ, մինչև վոր դյուղի մանկաբարձուհու հետ վաղեվադ յեկավ Մարիամ բերին — Սամսոն ապոր մեծ քույրը: Մարիամ բերու հետ սենյակը թափվեցին նաև նրա յերկվորյակ թոռները, իրենց

հարեանուհի Զարուհին, տատներ Յեղսանը, հացթուխ Սանամը և ելի մի քանի ուրիշ կանայք, վորոնք Վահանի աղմուկից հետաքրքրված իսկույն հավաքվեցին իմանալու, թե ինչումն է բանը:

Այդ ուրը, յերեկոյան, կոլանտեսության վարչության նիստն էր, վորի անդամն էր նաև Սամսոն ապերը: Բայց նա կնոջ պատճառով ժողովի չգնաց: Նա միայն դուրս յեկավ բակը, ձեռները գրպանում դրած այնտեղ սկսեց անհամբեր շրջել, սպասելով, թե ինչով կվերջանա կնոջ դուրսթույնը: Գիշ անց տնից դուրս յեկավ Զարուհին և ուրախ — ուրախ մոտենալով նրան ասաց.

— Հինգ, Սամսոն ապեր, աչքդ լիս, եղ ել հինգ:

— Ելի՞:

— Հա, տղա յե, բեխերով հորը նման, ծամերով՝ մորը, մի լավ, թմբիլիկ տղա յե:

— Ի՞նչ է լսել եղ տնաչենի կնիկը, բա մենք սկի աղջկա յերես չպետք է տեսնե՞նք: Ուրեմն նա ուղում չի՞ վոչ մի փեսայի ձվածեղ տալ:

— Ե՛հ, ձվածեղն ի՞նչ է վոր, դրանց ժամանակ ձվածեղով յերեմի միայն ազուպներին են կերակրելու:

— Թաղա փեսայի համար ձվածեղի պես համով բան չի լինի: Դե լավ, յես հալա իրավունք չունե՞մ եղ փեսացույի մոտը գնալու, — խոսքը փոխելով հարցրեց Սամսոն ապերը:

— Չէ, ենտեղ հալա շատ գործ կա, — պատասխանեց Զարուհին և ինքը դարձյալ ներս գնաց:

Սամսոն ապերը մենակ մնալով՝ մի պահ կանգնեց անորոշ վիճակում, ապա իջավ պարտեզ, ձեռքը

գցեց չլորենու ճյուղից և մտքերը պաշարեցին նրան։
— Ե՛հ, կյանքում ինչպիսի փոփոխություններ ևն լինում, — ահամայից դուրս թռավ Սամսոն ապոր բերնից, — հինգը, հինգ տղա...

... Մի ժամանակ Սամսոն ապերը վոչ մի յերեխա յեւ չուներ։ Հինգ տարի յեր, ինչ ամուսնացել էր նա, բայց Սուսամբարը վոչ մի անգամ ծննդաբերության ցավ դեռ չէր գրացել, վորպիսի հանգամանքը գյուղում տեղիք էր տվել բազմաթիվ ասեկոսների, իբր թե Սամսոն ապոր պատճառով է, վոր Սուսամբարը չի ծնում։

Սամսոն ապերը յերբ ամուսնացավ՝ մոտ յերեսունուհինգ տարեկան էր։ Ավելի ջահել հասակում նա իվան բեկենց դառներն էր արածացնում և տմուռնանալու համար վոչ ժամանակ էր դտնում և վոչ էլ միջոց։ Իվան բեկը յերեք աղջիկ ուներ, վորոնցից մեկը գերազանցում էր մյուսին իր դեղեցկությամբ։ Ամեն յերեկո, հենց վոր գառները դաշտից տուն էր բերում, իվան բեկի աղջիկները գալիս, փաթաթվում էյին այն ժամանակ դեռ յերիտասարդ ու բավակա-նին դեղեցիկ Սամսոն ապոր ու հետը դանազան կատակներ անում, իսկ ինքը լուռ մի կողմ էր հրում աղջիկներին և առանց մի խոսքի քշում գառները։

Իվան բեկի աղջիկների նկատմամբ Սամսոն ապոր այդ անտարբերությունը տեսնելով գյուղում ասում էյին.

— Իր քած գառների նման Սամսոնն էլ է հանդիստ ու անմեղ. յերեւի տղամարդություն չունի...

Յերբ նա ամուսնացավ Սուսամբարի հետ, յերկար տարիներ նրանց յերեխա չէր լինում և դա ավելաց-

նում էր այն բամբասանքների թիվը, վորոնք մինչ այդ էլ քիչ չէյին տարածված նրանց մասին։ Այդպիսի խոսակցություններ լսելուց հետո նրանք հաճախ գալիս, տանը նստում էյին լուռ, առանց վորևէ խոսք իրար հետ փոխանակելու, սակայն յերկուսն էլ նույն խնդրի մասին էյին մտածում,՝ նույն միտքն էր նրանց զբաղեցնում և, այդպես, առանց խոսելու էլ, իրար շատ լավ էյին հասկանում։

Սամսոն ապոր մտքից դեռ չի անցել։ Մի որ տան առջևի պարտեզի ծառերը ջրելիս նկատեց, վոր ջուրը կտրվեց։ Նա բահը գրեց ուսին և առվի ուղղությամբ բարձրացավ։ Ջրի հունը փոխել էր իրենց հարևանուհին—Յեղսանը և իրենց ծառերն էր ջրում։

— Աղջի Յեղսան, եղ ջուրն ինչի՞ յես կտրել, — շատ հանդիստ տոնով ասաց Սամսոն ապերն ու ջուրը թեքեց իրենց պարտեզի վրա։

Յեղսանը լուռ սպասեց, մինչև վոր նա մի քանի քայլ հեռացավ և նրա հետևից լսելի ձայնով ասաց.

— Շան նման չարչարվիր, բայց ելի չուն ու գելի յե մնալու, սոկոսուդ...

Սամսոն ապերը լսեց այդ խոսքերը, մի պահ տեղում մնաց սյունացած և հետո առանց վորևէ պատասխանի հեռացավ այնտեղից՝ ձեռքի դործը կիսատ թողնելով։

— Սոկոսուդ... Շուն ու գելի բաժին... ձանապարհին, մինչև տուն հասնելը, անվերջ այդ խոսքերն էյին պտտվում նրա ուղեղում և տանջում սիրտը։

Կինը տեսնելով ամուսնու մուսլ դեմքը, իսկույն զգաց, վոր նրա հետ դարձյալ մի անախորժություն է պատահել և հարցրեց.

— Ելի ի՞նչ ես թխպել:

Սամսոն ապերը կնոջ հարցը թողեց անպատասխան, բայց քիչ հետո յեւ մայրը, վոր այն ժամանակ դեռ կենդանի յեր հարցրեց.

— Բա քո դարդը մերը չի, մենք չպետք է իմանա՞ք, թե քեզ ինչ է պատահել:

Վորդին մորը հանգստացրած լինելու համար պատմեց պատահած անախորժության մասին, վորից հետո բոլորն եւ վորոշ ժամանակ լռեցին:

— Թող նա յեւ չղարմանա հետեւը բաց, թմբումս փաշա լակոսների վրա, — քիչ հետո ասաց մայրը, սակայն պառաւ ին վոչ վոք չարձադանքեց:

— Ե՛հ, ի՞նչներս է շուն ու գելի մնալու: Մեղինց հետո վոչինչ եւ չի մնալու: Յերկու ծառ ե, հրեն նրանք եւ իրենք — իրենք չորանում են, — ավելացրեց Սուսամբարը:

Կնոջ խոսքերն ավելի վշտացրին Սամսոն ապրը: Նա ավելի հուզվեց և վոչ մի խոսք չգտավ պատասխանելու:

Յեւ իրոք, ի՞նչ ժառանգություն եր մնալու նրանց մեռնելուց հետո: Յերկու կտոր ավաղոտ արտ ունեյին — գյուղի ամենահեռավոր հողամասերում, մի փոքրիկ պարտեզ, մի հողե խրճիթ և հնուց մնացած կիսաքանդ մի դոմ, վորի մի ծայրում ամառները կիսաքանդ մի դոմ, վորի մի ծայրում ամառները մի հատիկ աքլորը, իսկ ձմեռները դոմը մնում եր միանգամայն դատարկ, վորովհետեւ աղվեսից վա-

խենալով աքլորն եւ էյին տուն տեղափոխում, թառանում սենյակի մի անկյունում պատրաստած հավաբընում: Սրանցից դատ եւ ուրիշ վոչինչ չկար: Այն ժամանակ Սամսոն ապերը գիշեր ու ցերեկ աշխատում եր, ուտելու հացն եւ չեր կարողանում վաստակել, ուր մնաց, թե վորեւ բան հետաձգեյին:

Այդ ուրվանից արդեն տասնհինգ տարի յե անցել: Սամսոն ապրը կյանքում տեղի յեն ունեցել բաղմաթիվ փոփոխութ, չններ: Այժմ թեւ զցած շլորենու ճյուղից՝ մտածում է այդ փոփոխությունների մասին: Պարսպապատ բակի բաց դարպասից գալիս է ամառային դով քամին, իրար տալիս շլորենու դալար տերևներն ու իր շունչը թողնելով Սամսոն ապրը ալեհեր դեմքի վրա՝ կրկին անհետանում:

Ներսից լավում է նորածին մանկան ձայնը.

— Ուա՛, ուա՛, ուա՛...

Հայրը սթափվում է:

— Հինգ, հինգն եւ մի սորթից... դոնե ես մեկն եւ աղջիկ լինեմ...

Հետո նա մի պահ մտածում է այդ մասին: Յերբ առաջին անգամ կինը հղի յեր, Սամսոն ապերն անպայման ցանկանում եր, վոր նա տղա բերի: Կնոջ յերկրորդ, յերրորդ հղիության ժամանակ այդ հարցը չեր գրավում նրա ուշադրությունը: Չորրորդ և հինգերորդ անգամ յերբ հղի յեր կինը, նրանք արդեն կանգ էյին առնում այդ խնդրի վրա: Սուսամբարն ասում եր.

— Ես մեկը յեթե աղջիկ լինի, շատ լավ կլինի:

— Ավելի լավ կլինի ջուխտակ բերես, ջուխտն եւ աղջիկ, — կիսալուրջ, կիսակատակով ասում եր ա-

մուսինը, բայց սրտով ինքն ել եր ցանկանում, վոր կինը աղջիկ բերի, — ասում են աղջիկներն ավելի շատ իրենց հօրն են սիրում...

— Ուա՛, ուա՛, ուա՛...

Մանկան ձայնը ներսից դարձյալ սթափեցրեց հօրը.

— Վա՛, ես ինչ ճղճղացող տղա դուրս յեկալ: Մեծանա, անպալման յերգիչ ե դառնալու... ասաց Սամսոն ապերն ու իր խկ կատակից ծիծաղելով թողեց չլորենու ճյուղն ու մոտեցավ տանը:

2.

Տրակտորով հունձ պիտեր,
Այ Սուսամբար, Սուսամբար,
Իմ ջահել վախտս պիտեր,
Ջամ Սուսամբար, Սուսամբար...

— Չու՛, ա չու՛, դե չուտ դնա, իմ ջահել վախտս պիտեր, ջամ Սուսամբար, Սուսամբար...

— Հը՛, եդ ինչ ե, սիրահարական յերգեր ել ես յերգում, Սամսոն ապեր, — հանկարծ նրա հետևից ասաց կոլտնտեսության նախագահ՝ ընկեր Վաղարշակը:

Սամսոն ապերն իսկույն ձայնը կտրեց: Առավոտվա ծեղին, լույսը դեռ չբացված, նա անկողնուց վեր եր կացել, կնոջն զգուշացրել, վոր ինքը գնում ե աշխատանքի ե հեծնելով եջը՝ գյուղից դուրս եր յեկել: Նա կոլտնտեսության յերրորդ բրիգադերն եր: Այգեկույթն արդեն սկսվել եր: Մաղողի այգիները գյուղից ահագին հեռավորության վրա եյին գտնվում: Լույսը բացվելուն պես Սամսոն ապերը ճանապարհվեց այնտեղ. վորպեսզի մինչև բրիգադի անդամների հավաք-

վելն ստուգել, թե այդ ուրը վոր այգիները պետք ե հավաքեն:

Առավոտվա գոյլը բարձրացրել եր Սամսոն ապրի տրամադրությունը: Նա սկսել եր բարձր, դուրեկան ձայնով յերգել: Լուսաբացի անդորրության մեջ տարածվում եր նրա ձայնը, արձագանքում ճանապարհից վերև ընկած բարձրաբերձ ժայռերում ե կըրկընակի ուժեղացնում: Սամսոն ապերն ինքն ել եր վողեկորվել իր ձայնից: Նա հետզհետե ավելի վողեկորությամբ, ավելի յեռանդով եր յերգում, սակայն մերթ ընդ մերթ նրան խանդարում եր եջը: Սամսոն ապերը հենց վոր բարձրացնում եր ձայնը, եչն ականջները կախում եր, դանդաղեցնում քայլերը ե կարծես թե նա ես հաճույք եր զգում տիրոջ յերգից: Բայց Սամսոն ապերը զրկում եր եչին այդ հաճույքից. նա հենց վոր դանդաղեցնում եր քայլերը, տիրոջ ճիպտան իսկույն իջնում եր նրա ուսին, եջը սթափվում եր, արագացնում քայլերը, իսկ Սամսոն ապերը շարունակում եր իր յերգը.

Իմ ջահել վախտս պիտեր,
Այ Սուսամբար, Սուսամբար...

Սամսոն ապերը չեր կարծում, վոր գյուղից հեռու, առավոտը կանուխ, մեկն ու մեկը կարող ե իրեն լսել: Դրա համար ել նա ավելի վստահ տոնով եր յերգում: Բայց Վաղարշակի ձայնը նրան հանկարծակի բերեց:

— Սիրահարական յերգ չե, Վաղարշակ, յես այս յերգը սովորել եմ այն տղաներից, վորոնք դարունք յեկել եյին մեզ մոտ թատրոն խաղալու:

— Ձե', Սամսոն ապեր, չես կարող խաբել: Այն տղաները Սուսամբարի անուն չեյին տալիս: Այդ քո սեփական յերդն ե:

— Ասենք այդ մեկը ճիշտ ե, յես մի քիչ փոխել եմ, — քիչ մտածելուց հետո ասաց Սամսոն ապերը, — նրանք Վարդանուչ եյին ասում, յես ել փոխել եմ եղ անունը, Սուսամբար եմ ասում...

— Ահա', տեսա՞ր, վոր սիրահարական յերդեր ես յերդում:

— Ի՞նչ անենք, Վաղարշակ, սիրահարական յերդեր յերդելն ամոթ բան ե՞:

— Նայած թե ում համար:

— Ասենք հենց ինձ համար:

— Քեզ համար... դու մի քիչ ուշացել ես:

— Դու յեւ մի քիչ սխալվում ես:

— Միթե՞:

— Հապա...

Վաղարշակն ել հարց չտվեց: Նա խելույն հասկացավ, վոր առանց իր լրացուցիչ հարցի յեւ՝ Սամսոն ապերը պատմելու յե: Մեծերի սովորութիւնն ե նման դեպքերում մի պահ լռել, արտաքուստ ցույց տալ, վոր անտարբեր են, բայց ներքուստ մտածում են, թե ինչպէս արտահայտեն իրենց միտքը:

— Վաղարշակ, մարդու սիրտը մեկ — մեկ հասակին չի նայում: Յես քեզ հիմա մի բան կպատմեմ, բայց դու այդ մասին ուրիշ տեղ չասես:

— Սոստանում եմ, Սամսոն ապեր, ժողովներից ու կոնֆերանսներից բացի ուրիշ տեղ չեմ պատմի ասի...

— Հա', ժողովներում կարելի յե, վորովհետեւ խոսքս մեր տերտերի մասին ե: Դու նրան չես տեսել: Անցյալ տարի, հենց վոր դու յեկար մեր գյուղը, նա նոր եր մեռել: Մեր եղ տերտերը հիսուն տարեկան կլինէր, վոր յես պատկզեցի մեր Սուսամբարի հետ: Նրանց տունը դռնվում եր մեր հին տան դեմ ու դեմ: Բակում ինչ վոր նրանք անեյին, մեր հայաթում պարզ, հայելու պէս կերեար: Մեր եղ տերտերն ամեն առավոտ, հենց վոր պատրաստվում եր ժամ դնալու, Փարաջեն դցում եր ուսը, դավազանը ձեռքն առնում, մոտենում տիրուհուն, հետը մի լավ համբուրվում, ապա նոր միայն մոտից հեռանում:

— Յերեւի վախենում եր, վոր ժամը կփլվի, տակը կմնա և տիրուհուն ել չի տեսնի:

— Եղ չեմ իմանում, բայց հետաքրքիրն այն ե, վոր ժամից վերադառնալուց հետո յեւ, մինչև տիրուհու հետ չհամբուրվեր, Փարաջան հաղից չեր հանի: Եղ բանը մեր գյուղացիներից չատերը դիտեն: Մեզ մոտ միշտ ել ասում եյին, թե աշխարհում նըրանց պէս սիրով մարդ ու կին չի ճարվի: Մեկ-մեկ մեր Սուսամբարն ել եր ասում:

— Տեսնում ես՞, Սամսոն, նրանք յերեսուն տարվա մարդ ու կին են, մենք նոր ենք պատկզել, բայց նրանց կիսի չափ ել սիրով չենք...

Դե յես ել ի՞նչ պատասխանեյի. տեսնում եյի, վոր մարդու աղջիկը ճիշտ ե ասում: Յես, որինակ, վոչ մի անգամ եղ տերտերի պէս չեյի վարվում. հավաս չկար: Պատահում եր, վոր սկի շարաթնեւրով խեղճ կնկանը չեյի խոսեցնում: Հազիվ չքափո-

բությանս հետեից եյի ընկել. ամբողջ ուրեր չար-
չարվելուց հետո ել ո՞ւմ մտքովն երեղպես բան անց-
նում: Հա, խոսքը խառնեցի, եղ տերտերի մասին եյի
պատմում: Մեր իշխանությունը հենց վոր յեկավ,
տերտերի յեկամուտն ել ախր պակսեց: Եղեր ու եղ.
Նրա յեկամուտի հետ ասես թե նրա սերն ել չքա-
ցավ: Նրանից հետո յես ել վոչ մի անգամ չտեսա,
վոր վողորմած հոգի տերտերը տիրուհու հետ ելի
ենպես սիրով վարվի: Գլուխդ ինչ ցավացնեմ, տեր-
տերը մեռավ իր տիրուհուց խուով: Վերջին տարիներ-
ըստ իրար հետ միշտ կռիվ, զալմաղալ եյին անում:
Նրա մահվանից հետո տիրուհին ասում եր.

— Հոգիս ազատվեց. մի տարի յել վոր ապրեր,
միևնույն ե, մի դիչեր յես եյի բարձր դնելու բերնին
ու խեղդեյի:

— Հիմա, խոսքը մեր մեջ, Վաղարշակ ջան, —
չարունակեց Սամսոն ապերը, — դու յել իմ վորդին
ես, մեղքս քեզնից ինչ թազցնեմ, առաջոտները գոր-
ծից դալիս կամ վերադառնալիս, յերբ մեկ — մեկ յես
ել եմ մոտենում մեր պառավին, նա ասում ե.

— Այ հալիվոր, դու յել տերտերից բան ես սո-
վորել...

— Ձե՛, ասում եմ, տերտերի յել հերն անիծած,
տիրուհու յել, ես հենց իմ խասյաթն ե, ջահել ժա-
մանակ գլուխս խառն ե յեղել, հիմա յեմ...

Սամսոն ապերը մի պահ լռեց: Եչը թողնվել եր
իր կամքին և նա դանդաղեցրել եր քայլերը:

— Փյ՛ա, ես ինչո՞ւ յե վոտները կախ դեցել, —
եչի վզին խփելով ասաց նա, — տո չու յե, բա դու

ի՞նչու յես եղպես հետաքրքրությամբ լսում մեր
տերտերի պատմությունը, այ հեյվան...

Վաղարշակը լուռ եր: Յերբ խոսում եր Սամսոն
ապերը, նա լսում եր ուշադրությամբ և վոչ մի
հարցով չեր ընդհատում: Բայց յերբ արդեն Սամսոն
ապերը վերջացրել եր իր պատմությունը, նա ասաց.

— Այդպես ելի, Սամսոն ապեր, ասում ես սերը
մարդու հասակի հետ կապ չունի: Ուզում ես ասե՞լ,
վոր ամեն ինչ մարդու ապրուստից ե կախված. չե՞:
Տերտերը հենց վոր լավ եր ապրում, կնոջը հետ սի-
րով եր. հիմա յել դու յես լավ ապրում, դու յես
պառավիդ հետ լավ: Ձե՞:

— Պարզ չի՞:

— Պարզ ե, բայց ճիշտ չե: Յես քեզ հետ համա-
ճայն չեմ:

5-2332

Սամսոն ապերը նման պատասխան չեր սպա-
սում: Նա զարմացած՝ Վաղարշակին նայեց: Ի՞նչպես
թե իր հետ համաճայն չե: Ինքը յերկար ժամանակ,
անգամ տարիներ, մտածել ե այդ մասին, հաստատ
համոզվել և հանկարծ Վաղարշակն ասում ե, վոր
ինքն այդ կարծիքի հետ համաճայն չե: Ձե վոր ինքը,
Սամսոն ապերը, այդ բոլորն իր կաշվի վրա յե փոր-
ձել, համոզվել: Նա յերբ չքավոր եր, աղքատ, բա-
րեկամի մոտ ել չեր գնում, ընկերով մոտ ել ու դեպի
ընտանիքն ել առանձին մեծ սեր չեր դրում: Առաջո-
տից մինչև յերեկո, ամբողջ ուրն աշխատում եր և
յերեկոները հոգնած տուն գալիս հուսահատ, հոգ-
նած, վոչ մի բարեկամի, վոչ մի ընկերով մասին ել
չեր մտածում: Իսկ հիմա, հենց վոր ունեվոր ե դար-

ձեւ, հենց վոր ամեն ինչ ճարվում է իր տանը և ինքն եւ առաջվա նման դիշեր — ցերեկ չի աշխատում, ընկեր եւ ե ընդունում իր տանը, բարեկամներ եւ, ու դեպի ընտանիքն առաջվա նման եւ անտարբեր չի: Մեկ ուր յերեկաններին կամ կնոջը յեթե չտեսնի, այդ ամբողջ ուրը հանդատություն չի ունենա: Ինքը յերկար մտածել և յեկել ե այն յեղբարակացության, վոք այդ բոլորի պատճառը մարդու ապրուստն ե: Այդպես ե համոզվել Սամսոն ապերը և նրան թվում ե, թե այլ կարծիք չկենէ չի կարող: Իսկ հիմա Վաղար շահն ասում ե, վոր ինքը համաձայն չե այդ կարծիքի հետ, վոր Սամսոն ապերը սխալվում ե:

— Ի՞նչու, Վաղար շահ, ի՞նչու չես համաձայն,— շատ հանդիստ տոնով հարցրեց Սամսոն ապերը, հավատացած լինելով, վոր միևնույն ե, Վաղար շահի չի կարողանալու իրեն առարկել:

— Դու, Սամսոն ապեր, պատմեցիր ձեր տերտերի մասին, շատ լավ, յես եւ կպատմեմ հենց իմ ծնողների մասին: Մենք եւ համարյա թե քեզ պես աղքատ ենք յեղել: Շատ ե պատահել, վոր ուրիշ ուտելու հաց չենք ունեցել: Մեր ընտանիքը շատ բազմամարդ եր և հայրս ցամաք հացը հազիվ եր հասցնում: Բայց, հավատացնում եմ քեզ, յես վոչ մի անգամ չեմ տեսել, վոր իմ ծնողներն իրար հետ կալեն, դժգոհեն իրարից: Նրանք միշտ եւ հաշտ եյին ապրում, խաղաղ: Հայրս շատ կատակասեր և հյուրասեր մարդ եր: Շատ քիչ ուր կպատահեր, վոր մեր տանն ոտար մարդ, կամ հյուր չլիներ:

Սամսոն ապերը չեր ընդհատում Վաղար շահին: Նա լուռ լսում եր նրան, բայց չեր գտնում, վոր

Վաղար շահն այդ վաստով ե ուզում առարկել իրեն: Վաղար շահի ծնողների պատմությունը դեռեք չեր համոզում Սամսոն ապերը, վոր նա սխալ կարծիքի յե: Այդ նկատեց նաև Վաղար շահը և շարունակեց:

— Իմ ծնողների պատմությունը յեզակի դեպք չի: Նրանց նման քա՛նի — քա՛նի ընտանիքներ կան: Բացի այդ, յես վորքան մարդիկ դիտեմ, վորոնք հրաժարվել են լավ ապրուստից եւ, բարեկամից եւ, բայց չեն հրաժարվել իրենց համոզմունքներից:

Վաղար շահի վերջին ասածն արդեն ջոկ բան եր: Դա իսկույն չրջեց Սամսոն ապր մտածմունքների ընթացքը: Նա խորատուգվեց մտքերի ծովը: Յեվ այնուհետև վորքան ավելի յերկար եր մտածում այդ մասին, այնքան ավելի խորապես եր համոզվում նրա ասածների մեջ:

Վաղար շահի պատմածը, իսկապես, շատ հասկանալի մի բան եր, բայց այդ վո՞նց ե, վոր Սամսոն ապերն այդ մասին չի մտածել, մի՞թե ինքը նման սխատեր քիչ գիտե:

— Դու յեւ ես ճիշտ ասում, Սամսոն ապեր, մարդու ապրուստից եւ ե շատ բան կախված, — շարունակեց Վաղար շահը, — բայց դա դեռ բոլորը չե: Դու, որինալ, միայն ապրուստի մասին ես ասում, իսկ յեթե քեզ հարցնեն, թե ինչպես և ում միջոցով ձեռք բերիր այդ ապրուստը, ունեվոր կյանքը, դու արդեն ուրիշ տեսակ կմտածես: Ի՞նչու չեյիր մինչև հիմա յեւ ունեվոր դառնում. չե՞ վոր այն ժամանակ աշխատում եյիր դիշեր ու ցերեկ, հանդատություն ասածը չեյիր իմանում թե ինչ բան ե, և ինչպես յեղավ, վոր այն ժամանակ դու ուտելու հաց չեյիր

ճարուժ, իսկ այժմ այդ մասին սկի չես ել մտածում:

Վաղարշակի այս խոսքերն ավելի չփոթեցրին Սամսոն ապուրը: Նա մի պահ նույնիսկ կանգ առավ ճանապարհի մեջտեղում և ուղիղ Վաղարշակին նայեց:

— Մի զարմանա, Սամսոն ապեր, դեռ չառ բաներ կան, վոր քո ասածի պես չեն:

— Բա լավ, Վաղարշակ...

— Ձե՛, Սամսոն ապեր, — իսկույն ընդհատեց Վաղարշակը, — արդեն հասանք, հիմա յես քեզնից բաժանվելու յեմ: Յեթե կուզես՝ մնացածն ել հետո:

Արեւ նոր դուրս եր յեկել և բացվել լայն, կանաչադարձ աղբիւնների վրա: Արեւի վաղորդյան շողերի տակ կարծես թե աղբիւնների կանաչ տերեւներից լարձըրացել եր շղարշանման գոլորշու մի բարակ շերտ ու բռնել արեւի սուր շողերի առաջը:

Վաղարշակից անջատվելուց հետո Սամսոն ապերը դեռ մտածում եր նրա ասածների մասին:

— Այդպես ելի, Սամսոն ապեր, ասում ես սերը մարդու հասակի հետ վոչ մի կապ չունի, — ճանապարհի վերեւից, նրանից մի քանի քայլ հեռանալուց հետո, ասաց Վաղարշակն ու ծիծաղելով հեռացավ:

3.

Լավ ե գյուղն ամառը՝ լուսնկա գիշերով...

Բլուրների ուտերից հանդարտ բարձրանում ե լուսնի սկավառակը, իր կիտորոնադույն սավանը փռում լայն դաշտերի, բաց տարածություններ վրա, հետզհետե ավելի ու ավելի ծավալվելով՝ ընդգրկում

ե ամենուր, փունջ — փունջ կախվում յերկնասլաց բարդենիների սրածե — նեղ տերեւներից, թափանցում ամեն մի թփի տակ, վողոգում ամեն մի մթուժյուն: Այդպիսի ժամանակ բղեղներն անգամ դուրս են դալիս թփերի արանքից, զբոսնում լուսնի առատ քուլաների տակ և ազատորեն տալիս իրենց գիշերային համերգը:

Վոչ միայն թփուտներն ու ստվերապատ ձորերը, լուսնի քուլաները կարծես թե Սամսոն ապուր սիրտն ել ելին թափանցել, լուսավորել ներսում, ներչնել ինչ վոր անդորր, պարզ տրամադրություն: Կոլտնտեսության վարչության նիստից դալուց հետո, տեսնելով, վոր իրենց տանը բոլորն ել արդեն քնել են, ինքըն ել վերցրեց մի աթոռ, մոտեցավ անկողնուն, վոր հանվելիս շորերը դնի նրա վրա, բայց շորերը դեռ չհանեց: Քունը չեր տանում: Վոտքի կանգնեց և բակից դուրս յեկավ:

Նրանց տան առջևով անցնում եր գյուղի գլխավոր ու լայն փողոցը, իսկ փողոցից քիչ ցած՝ աղբյուրն եր: Գիշերվա լուսնյան մեջ աղբյուրի հորդաններից թափվող ջրի շրխկոցից զատ ել ուրիշ ձայն չեր լսվում:

Աղբյուրի յերկու խոշոր քարե հորդանների արանքից բարձրացել եր տերեւախիտ ու հաստաբուն բաղամի հսկա ծառը և նրա տերեւներն ու ճյուղերն ահադին տեղ ստվեր ելին ձգել լուսնի շողերով վողոգված ճանապարհի վրա:

Սամսոն ապերը լուռ կանգնել եր ստվերի տակ և մտածում եր: Այդ պահին հեռվից, խոսելով դալիս ելին Վաղարշակն ու Լիպարիտը — կոլտնտե-

սության բրիգադիրներից մեկը, վսրոնք կոլտնտես-
սության վարչության ժողովից հետո խոսքի բանվե-
լով՝ դրոսում մի քիչ ուշացել էլին:

— Ես ի՞նչ ե, հլա նոր ե՞ք տուն գնում, — նը-
րանց ձայնը լսելուն պես հարցրեց Սամսոն ապերը:

Նրանք մոտեցան դեպի բաղամենու ստվերա-
ծածկ տեղը, հասան Սամսոն ապորն ու վաղարչակը
հարցրեց.

— Իսկ դու ի՞նչու չես գնում քնելու:

— Յերևի ջահելությունն ե մտաբերում, — իս-
կույն ասաց Լիպարիտը:

Սամսոն ապերը չպատասխանեց Լիպարիտին:
Նա մի պահ լռեց և հետո, հանկարծ, ասաց.

— Վատ որերը մարդ շատ քիչ ե մտաբերում,
Լիպարիտ:

— Ասում են ջահելությունը մտաբերելը միշտ ել
լավ ե լինում:

— Նայած թե ում համար:

— Բոլոր նրանց համար, ովքեր նման լուսնյակ
գիշերներով պատերի տակ բաղմաթիվ անքուն ժա-
մեր են անցկացրել:

Սամսոն ապերը ծիծաղեց վաղարչակի այդ խոս-
քերից, սակայն նրա ծիծաղը շատ բռնադրոսիկ եր և
չինձու, վոր անկարելի յեր չնկատել:

— Եսպիսի լուսնյակ գիշերներով, վաղարչակ
ջան, Սամսոն ապերը վոչ թե անքուն ժամեր, այլ
անքուն տարիներ ել ե անցկացրել, — ինքն իր մասին
ասաց Սամսոն ապերը, — չորան ժամանակս, որա-
ներում, յերբ սար էլինք բարձրանում, գելերի վա-
խից վոչ թե ժամեր, այլ ամբողջ ամիսներ գիշեր-

ները չեյի քնում: Յերեկները, կեսորվա մոտ, մի
քիչ ծախ քուն էյի տալիս և դրանով ել ամեն ինչ
վերջանում եր: Իսկ գիշերներն անկարելի յեր քնել,
վորովհետև գելը կարող եր դալ քնած ժամանակ և
իմ բողաղից ծակել, արյունս ծծել, և վոչխարների:

Լուսինն արդեն թեքվում եր բլուրի մյուս կող-
մը, բայց նրանք դեռ չեյին ուղում անջատվել իրա-
րից: Վաղարչակը ալելի յեր հետաքրքրվում Սամսոն
ապոր անցյալով, սակայն Լիպարիտը շտապեցնում եր
նրան: Գիշերն անցնում եր, հարկավոր եր քնել մի
քիչ, հանգստանալ, վորպեսզի վաղ առավոտյան դործի
դուրս գալ:

— Գնա, վաղարչակ ջան, գնա. բաղաքաղը վեր-
ջացնելուց հետո կնատենք և յերկար կխոսենք, — ասաց
Սամսոն ապերն ու վաղարչակը նրա ձեռքը սեղմե-
լով՝ Լիպարիտի հետ հեռացավ:

Սամսոն ապերը մի պահ նայեց նրանց հետևից,
հոգոց հանեց և սրտի խորքից ասաց.

— Ինչքա՞ն լավացել են մարդիկ. մինչև հիմա իմ
կյանքով ո՞վ ե հետաքրքրվել...

Հետո նա լուռ, յերկար ժամանակ նայում եր, թե
ինչպես են վաղարչակն ու Լիպարիտը ուրախ ու բար-
ձրաձայն զրուցելով գնում տուն, լուսնի սավանի
մեջ մեկնելով իրենց ստվերների սև, յերկար սյու-
նը...

Վաղարչակի և Լիպարիտի գնալուց հետո Սամսոն
ապերը դեռ սպասում եր իր տեղում: Քունը չեր տա-
նում, բայց քիչ անց ինքն ել գնաց տուն: Յերբ դար-
պասից ներս եր մտնում, թթենու վրա թառ յեղած

աքլորը թափահարեց թեպէրը և կանչեց առաջին տն-
գամ: Ուրեմն կես գիշերից անց եր:

Սուսամբարն արգեն քնել եր: Նրա անկողնու
կողքից դրած եր նորածնի որորոցը: Հայրն որորոցի
վրայից քաշեց բարակ թանձիֆե ծածկոցը, նայեց
մանկան: Մանուկը ևս քնել եր և ըստ յերեւոյթին
յերազում ծծում եր մօր ստինքները — չմփռացնում
եր չթունքները և իրար տալիս փափիլի ծնոտը:

Հայրը մեղմիկ կամթեց փոքրիկի աշտից, ժպտա-
լից հայացքով մի պահ նայեց նրան և ապա մոտենա-
լով իր անկողնուն՝ ինքն ել պառկեց:

4.

Փարթամ, արեածաղկի նման դեղին լիւալուսինն
իր շրջապատի բոլոր աստղերն ել վառել եր հեռու և
ինքը բռնել նրանց տեղը: Այդ պահին Սամսոն ապերը
գրկի մանկանը բարձրացրել եր, դրել չորեքնու ճյու-
ղի վրա: Լուսնի թեթև — թեթև քուլաներն ոճելով
մանկան բաց, լուսնանման մարմնի մասերը՝ ամփելի
եյին փայլիկեցնում, արծաթագոծում նրանց:

— Սամսոն, յերեխային լուսնով կդէս,—կաթով
լի կճուճը ներս տանելով ասաց Սուսամբարը ու ա-
ռանց պատասխան տա՛նալու՝ մտալ տուն:

— Ձե մի, կայծակ կխափի,—նրա հետեւից պա-
տասխանեց ամուսինը,—հրես լուսնի գլուխն ե յերե-
խայով խառնվել և նա ճաճապարհը կորցրած՝ յերե-
խայի ընկեր ե դառել ու խաղում ե հետը:

Սամսոն ապուր վերջին խոսքերը կինը չլսեց: Յե-
րեխան թնթնաց, ուղեց լաց լինել: Հայրը որորեց
ձեռքերի վրա և տեսնելով, վոր նա չի հանգստանա-

լու, բարձրացալ պատշգամբ և ափսեղ սկսեց ման
ածել: Յերեխան հանգստացալ: Նա սկսեց մշմշալով
հանդիստ շնչել և քիչ հետ քնեց:

Հայրը յերեխայի յերեսը ծածկեց բարակ թան-
ձիֆով և պատշգամբից իջնելով դնաց տուն՝ կնոջն
ողնելու:

Սուսամբարը յերեկոյան կթած կաթը մաղարդել,
մի կողմ եր դրել և հաց եր պատրաստում, վոր ա-
մուսինը վաղը գործի գնալիս իր հետ տանի:

— Հալա չես վերջացրե՞լ, — տուն մտնելուն պես
հարցրեց ամուսինը:

— Ձե՛, սպասել եմ, վոր դու գաս:

— Պարզ չի՞. առանց ինձ մի բան չես կարող կա-
տարել:

— Դե լավ, մեծ-մեծ մի խոսա: Ավելի լավ կա-
նես, վոր կողքիս սյունի պես չկանգնես ու խանդա-
րես: Գնա յերեխաների մոտ:

— Վայ քո տղիս-տղա, — կնոջ նման պատաս-
խանից զարմացած ասաց Սամսոն ապերը և իրօք մը-
նաց սյունի նման կանգնած,—աղջի, եդ ել իմ լա-
վության փոխարեն, ե՞ս եղարես խոսում:

— Քո լավությունդ ինձ հարկավոր չի: Յեթե
մոտս կանգնես, զիտեմ խաւիյաթդ, հաղար ու մի
հարց ես տալու, խոսքով անես, դործից ուշացնես:

— Դե լավ, ես տանն ինձ ել չես տեսնի, — կեղծ
լրջությամբ ասաց ամուսինն ու անից դուրս գնաց:

Յերեխան ինչպես սրտկել, ափսեւ ել քնել եր:
Նրանից քիչ հեռու, իրար կողքի, հենց հատակի վրա
պցած անկողնում, պառկել եյին մյուս յերեխաները:

Հայրը մի պահ լուռ նայեց յերեսաներին, հետո նստեց իր անկողնու մի ծայրում, տրեխները հանեց, միջի հողը թափ տվեց, դրեց մի կողմ, բայց առանց շորերը հանելու, պառկեց անկողնու վրա:

Գյուղի փողոցիկ ու բարակ զետակի մյուս ասից, սաղանդար Վոսկանի տան առջևի պարտեղից, մթու թյան շերտերն իրար տալով, դալիս եր արնդի դուրեկան, թովիչ ձայնը: Այդ, ըստյերևույթին, ուստա Վոսկանի փողը տղան—Սեչոն եր նվագում, վոբով—հետև սրնդի ամեն մի մատնատեղից դուրս յեկող համաչափ, ներդաշնակ ու մեղմիկ ձայնը տեղ եր հասնում, թափանցում լսողի սիրտը, ազդում նրա բոլոր դժգոհունքների վրա: Իսկ սրնդահար Սեչոն հայտնի յեր ամբողջ շրջանում: Նրա համբավը շատ չատերին եր հասել: Նա այստեղ հայտնի յեր վոբով և անգերազանց, նմանը չունեցող սրնդահար:

Սեչոյի սրնդի ձայնը գիշերային լուռթյան մեջ տարածվել եր ամենուր, վանել ամեն մի կողմնակի ձայն: Մեղմիկ զեպյուտից իրար յեկող տերեւների ստամիյունը թվում եր, թե գոհունակութուն, սրտի խորքից բլխող հառաչանք ե, դմայլանքի արտահայտութուն:

Սամսոն ապուր տնից ներքև, բաղամի ծառի մոտ կարկաչող աղբյուրի ձայնն ել չեր լսում: Նրա հորդանների տակ դրած քարե ջրավաղանները լցվել էին և խլացել եր ջրի շրխկոցը:

Սամսոն ապերը կլանվել եր յերաժշտությամբ: Նա լարել եր իր ուշադրութունը և ամբողջովին յենթարկվել Սեչոյի արնդից յեկող կախարդիչ ձայնին: Այդպիսի ժամանակ մարդ չի կարողանում կենտրո-

նանալ մի բանի վրա: Բաղմապիսի խորը, բարդ աղբյուրումները պատում են մարդու, պտտվում նրա ուղեղում և անընդհատ փոփոխվելով՝ տեղի տալիս մեկը մյուսին:

Սամսոն ապերը ևս ընկել եր մտքերի ալիքների գիրկը և անվարժ լողորդի նման այդ ալիքների ամեն մի հարվածից ընկնում եր մի կողմից—մյուսի վրա, չեր կարողանում կանգ առնել մտքի ալիքներից և վոչ մեկի վրա:

Մի քիչ հետո յեկավ Սուսամբարը, տեսնելով ամուսնուն շորերով պառկած և վարժելով, թե նա քրնած ե, կանչեց, վոբ վեր կենա, շորերը հանի ու նորից քնի: Բայց Սամսոն ապերը քնած չեր: Նա միայն շրջվեց մի կողմի վրա և լուռ, կնոջը նայեց:

Կինը հոգնած եր. նա շորերը հանեց, մտավ անկողին և խկույն քնեց:

Սեչոյի սրնդի ձայնն այլևս չեր լսում:

Սամսոն ապերն ել շորերը հանեց, պառկեց, աչքերը փակեց, խկ իր քունը չեր տանում: Մի քիչ լուռ սպասելուց հետո նա դուռը շրջամբ թեքվեց դեպի կինն ու կամաց ստաց:

— Սուսամբար:

Կինը ձայն չհանեց:

— Այ Սուսամբար,—մի քիչ ավելի բարձր ձայնով կրկին կանչեց նա և այդ ժամանակ կինը տեղում հանկարծ վեր ցատկելով՝ շրջվեց դեպի ամուսինը:

— Մի վախեցիր, յես եմ,—հանդատացրեց Սամսոն ապերը,—ասում եմ աշխարհիս վրա քեզ ամենից շատ ինչ ե դուր դալիս...

— Ե՛հ, քո տունը չչինվի. յես ել ասեմ կարգին բան ես հարցնում: Այ մարդ, ել ի՞նչ ժամանակ ես գտեմ եղբայր հարց տալու:

— Ձե՛, դու չես իմանում. դա շատ հետաքրքիր հարց է:

— Թո՛ղ, ջանք, եստեղ ինձ քնահարամ է անում, թե հետաքրքիր հարց է, — դժգոհեց Սուսաննան ու յերեսը շրջեց ամուսնուց:

Սամսոն ասերն ուղղում էր կնոջ հետ խոսել յերաժշտության մասին, վորը քիչ ատամ չորան այնքան հուզել էր, բայց կնոջ խիստ պատասխանից ստիպված լսեց և մի քանի անգամ այս ու այն կողմ շրջելուց հետո իրա կողերն ել ծանրացան ու աստիճանաբար նստեցին իրար վրա: Նա քնեց, բայց այդ ժամանակ ել չհանդուստացավ. արթուն ժամանակվա մտորումները պատեցին նրան, յերազի մեջ...

...Ահա իր կրտսեր տղան, Սուրիկը, մեծացել, հասունացած տղա յե դարձել: Նա սրնդահար է—լավագույն սրնդահար: Աշխարհում նրա նման սքանչելի սրնդահար չկա: Ձկա մեկը, վոր լսած չլինի Սուրիկի սրնդի մասին, չկա մեկը, վոր հեռու՝հեռավոր տեղերից չգա լսելու, թե ինչպես է նվագում Սուրիկը:

Վորտեղ ուրախություն է լինում՝ Սուրիկն այնտեղ է: Ամեն մի քեֆում Սուրիկն է նվագում, բոլորին զմայլեցնում իր նվագածությամբ:

Սուրիկին նախանձում է ինքը՝ ուստա Վոսկանի տղան, հայտնի սրնդահար Խեչոն: Նա հեռվից—հեռու, թախծալից հայացքով նայում է Սուրիկին և ինքն ել է նվաճում նրա անուշ նվագով:

Յեմ Սուրիկի նվագածության լուրն անցնում է ընդհանուր բերան, հասնում յերկրից—յերկիր: Ամեն տեղից մարդիկ են գալիս, թախանձում, վոր Սուրիկը նրանց համար գեթ մի բան նվագի: Այդ ուրը նույնպես Սամսոն ապոր բաղում մեծ յերեկույթ է: Մեծ, փոքր, կին, յերեխա, բոլորն ել հավաքվել են, նստել Սամսոն ապոր պարտիզի կանաչ ծառերի տակ, կախվել ճյուղերից, սեղմվել իրար: Ասեղ գցելու տեղ չկա: Շրջանի կենտրոնից յեկեկ է ընկեր Լեվոնը՝ չբջանային գործկոմի նախագահը: Նվագածությունը գեռ չի սկսել: Ընկեր Լեվոնը գյուղխորհրդի նախագահ ընկեր Վաղարշակի հետ ժպտալից հայացքով, ձեռների աշխույժ չարժեմով հավաքվածներին պատմում են Սամսոն ապոր մասին:

— Սա առաջ մի չբավոր բառուկ էր: Իր տանը մի աքլորից բացի ել վոչ մի կենդանի չի յեղել: Իսկ այժմ, արդեն ունեվոր է դարձել: Այս տարի իր համար յերկու հարկանի մի գեղեցիկ տուն է չինել: Կով ունի, բաղ ու բաղջա ունի, առատ հաց ունի, ինքն ել հարվածային կոլտնտեսական է, բրիգադիր: Սա առաջ յերեխաներ ել չունեիր. հիմի հինգ տղա ունի: Մեծ տղան—Բագրատը, մեր հարեան գյուղի — Փարադուղի կոլտնտեսության նախագահն է. մենք ենք ուղարկել այնտեղ կոլտնտեսությունը գեկավարելու համար: Մեծից փոքրը՝ Վահանը—կարմիր հրամանատար է: Նա այժմ Մոսկվայում է սովորում: Շատ են գովում: Նրա մասին միշտ գրում են թերթերում: Ասում են կրճին յերկու շաբաթան ունի: Հորը նամակ է գրել, թե սերտը է չուտով մի ամսով արձակուրդ գա մեր գյուղը: Այն ժամանակ յերեկվի մենք ել կը-

տեսնենք, կուրախանանք: Մյուս յերկու տղաները՝ Ռուբենն ու Ռաֆիկը ահաբեկ կորսնտեսականներ են: Նրանք աշխատեցին խաղողի այգիներում, վորպեսզի ընդհանուր բացվելուց առաջ վեր կենան, խաղող քաղեն, վորովհետև այգիները գլուզից բավականին հեռու յեն և առաջտեղերը մինչև գլուզից այնտեղ հասնելը՝ ահաբեկ ժամանակ և կորչում: Իսկ մենք աշխատող ուժերի կարիք ենք դրում: այս տարի բերքն այնքան շատ է, վոր չենք հասցնում հավաքել...

Կորսնտեսության նախադահի այս բացատրությունները բոլորն էլ լսում էին մեծ ուշադրությամբ: Մարդկանց լարված ուշադրությունը տեսնելով՝ կորսնտեսության նախադահը ուղում և շարունակել իր բացատրությունները:

— Փոքր տղան ել... բայց Լեւոնի խոսքերը կլսատ են մնում: Սամսոն, ապոր փոքր տղան՝ Սուրիկը, ահա արդեն սկսել է նվազել: Բոլորի ուշադրությունն այնտեղ է կենտրոնացել:

Սուրիկը կանգնել է պարտեզի կենտրոնում, մեջքը հենել շուրենուս, մի քիչ կուպել դեպի ձախ և ներքա մասները դողդողում են դղլացող սրնդի վրա: Սրնդի ձախի ամեն մի յերեկեջի հետ բոլորի սրտից ել դուրս և դալիս խոր ապրումների հառաչանքն ու ցըրվում ողում:

Մարդիկ հիացմունքով որոգում են իրենց գլուխն ու ասում:

— Կեցցես, Սամսոն ապեր, լավ, ահաբեկ տղաներ տեսա: Բոլորն էլ ոգտակար են, բոլորն էլ խելոք,

ընդունակ: Դրա համար քեզ մեծ շնորհակալություն...

Սամսոն ապերն, անչափ յերջանիկ և զգում իրեն: Հավաքվածների այդ խոսքերը վուկորում են նրան. նա չի կարողանում հրձվանքն ու ուրախությունը զսպել: Նա վուկորված վոտքի յե կանգնում, ուղում և ինքն ևլ խոսել, բայց...

— Սամսոն, Սամսոն, — կանչում և կինը, — ժամանակն է, վեր կաց...

Սամսոն ապերը կնոջ ձայնից անմիջապես արթնացավ: Նա տրորեց աչքերը, բաց արավ, բայց յերկար ժամանակ չեր ուղում մոքից հանել անուշ յերազը:

Պատշամբի տակ, ծառի ճյուղերի վրա թառ յեղած աքլորը թեւերը թափահարելով՝ կանչեց յերրորդ կանչը: Աքլորի կանչից արթնացավ որորոցի յերեսխան ու սկսեց լաց լինել:

— Կանչեցեք, կանչեցեք ձեզ մատաղ, — դեպի աքլորն ու յերեսխան նայելով ասաց Սամսոն ապերը, — յերկուսներիդ ձայնն ել իմ սրտից և դուրս գալիս՝ ջահել և ուրախ...

Լույսն արդեն բացվել էր: Վաղորդյան շաղից ավելի նային բացվել պարտիզի ծաղիկներն ու փայլվելում և յին ծառերի կանաչ սաղարթները: Այդ ժամանակ Սամսոն ապերը մեկիկ-մեկիկ մոտեցավ բոլոր յերեսխաների անկողիններին, ամեն մեկի հասցեյին քնքանքով մի խոսք ասաց, վերջում մոտենալով որորոցի մեջ պառկածին՝ այտից կամացուկ կամթեց և պատշամբից ցած իջավ:

ՅՆՂ զոմումն ևր. Սամսոն ապերը զնաց զոմ, փա-
լանեց և բակից զուրս գալիս վերեւից լսվեց մանկան
լացի ձայնը:

— Արթնացա՛վ, հիմա կսկսի տալածել սրնդի
ձայնը, — մտքում ասաց Սամսոն ապերը և ուրախ
սրտով՝ բակից զուրս յեկավ:

Ի Ղ Զ

1.

Յերեկոյան զեմ Փարագուզից վերադառնալիս
Կոստան քեռին նստեց գյուղից քիչ բարձր գտնվող
գերեզմանատան քարերից մեկի վրա՝ կոշիկների մեջ
լցված հողն ու ավազը թափ տալու: Յերբ նա կոա-
ցավ կոշիկի մեկը հանելու, ծոցադրպանից գլորվե-
ցին ակնոցներն ու ընկան վոաների մոտ: Ակնոցները
բարձրացնելիս նրա աչքն ընկավ դիմացի շիրիմաքա-
րերից մեկին, վորը Կոստան քեռուն ծանոթ էր:
Ասում էին, վոր դրա տակ է թաղված Դաշտակեր-
տի հիմնադիր՝ Փահլեվանի դին: Թե վոր թվին է
յեղել գյուղի հիմնադրումը, այդ նրանք չգիտեյին:
Բայց հայտնի յեր, վոր Փահլեվանն իր ժամանակին
յեղել է նշանավոր մարդ: Արհեստով լինելով վորմ-
նադիր, նա դրանով շատ քիչ է զբաղվել: Իր աս-
րուստի միջոցները Փահլեվանը հայթայթել է իր
հաղթ բազուկներով, ահռելի ուժով:

Նա ժողովրդական հանդեսներին, տոներին, հան-
դես է յեկել իր ուժի ցուցադրումով, կոխ է բռնել
հայտնի ըմբիշտների հետ և շարունակ հաղթողն ին-
քն է յեղել: Այդտեղից էլ մնացել է նրա անունը՝

Փաճլեվան: Իսկ նրա խակական անունը վոչ վոքի հայտնի չէ:

Նա յեղել է մի շարք յերկրներում, չրջել է ամանից — աման, քաղաքից — քաղաք և տարածվել է նրա համբավը: Ասում են, վոր նա ոտար յերկրներ և գնացել և հանդես և յեկել աշնտեղի կրկեսներում: Յերեք տարուց հետո հայրենի յերկիր է վերադարձել՝ իր հետ բերելով անհաղթ կոխ բռնողի համբավն ու մի գեղեցիկ կին: Ասում են, թե Սուլէյի խանը, յերբ մի անգամ պատահաբար տեսել է Փաճլեվանի կնոջը՝ չքնադադել վալերիային, մի ամբողջ շաբաթ չրջել է կիսախելադար վիճակում, կորցրել է քունը, հանգստությունը և նրան իր հարեմը տանելու համար կանգ չի առել վոչ մի միջոցի առաջ: Նա վոտքի յե հանել բաղձաթիվ միջնորդների, իսկ առաջին հերթին՝ հոգեվորականությանը: Փաճլեվանին սկսել են հալածել: Նրան թույլ չեն տվել հանդես դալ վոչ մի հրապարակում: Նրան մեղադրել են ալլակրոնության մեջ — ոտարազդի աղջկա հետ մուսնանալու համար: Յեվ այս բոլորից հետո Վալերիան Սուլէյի խանի հարեմն և տարվել բռնի կերպով:

Փաճլեվանն ըմբոսացել է Սուլէյի խանի դեմ, նա իր մի քանի ընկերներով հարձակվել է խանի մենարանի վրա, ուղեցել է նրա հարեմից աղատել իր Վալերիային, սակայն խանի բաղձաթիվ մարդկանց դեմ նա անցոր է յեղել: Խանի մարդիկ բռնել են Փաճլեվանի ընկերներից մի քանիսին, բայց իրեն,

Փաճլեվանին, հաջողվել է մի քանի այլ ընկերների հետ ազատվել և փախչել հեռու սարերը: Այ-

նուհետև այդ մարդու խակական անվանն ավելացել է մի այլ անուն ևս — Ղաջաղ Փաճլեվան:

Ղաջաղ Փաճլեվանն սկսել է հետապնդել Սուլէյի խանին, իսկ խանն ել՝ նրան: Խանի մարդիկ բաղձաթիվ անգամ վորձել են բռնել Փաճլեվանին, ըսպանել նրան, բայց այդ նրանց չի հաջողվել: Փաճլեվանը յերեք առյերես դուրս չի յեկել խանի զորքերի դեմ, հաստատ հավատացած լինելով, վոր նա իր մի տասնյակ ընկերներով, ինչպիսի հերոսություն ել ցուցաբերի, աշնտամենայնիվ չի կարող հաղթել նրա բաղձաթիվ մարդկանց: Յեվ նա գործել է թիկունքից, հարձակվել է խանի առանձին մարդկանց, առանձին արնախումների ու բռնակալների վրա:

Փաճլեվանի անունը սարսափ է ազդել հարուստներին: Գիշերները հարուստների դռները յերկաթե լինդերով են փակվել նրա ահից: Միայն աղքատներն ու հարստահարվածներն են հովանավորվել ու պաշտպանություն դաել Փաճլեվանի մոտ: Միայն աշխատավորներն են ազատ չունչ քաշել նրա անունը լսելիս: Յեվ այդպես շարունակվել է մի քանի տարի, բայց վերջնական հաղթանակ չի տարել: Թեև հնադհեան ավելացել է նրա համախոհների, նրա ընկերների թիվը, սակայն նա աշնտամենայնիվ տեսել է իր որամուտը: Սուլէյի խանը տառն ու մեկ դավ վոսկի յե խոստացել այն մարդուն, ով կբերի Փաճլեվանի գլուխը: Վորքան ավելացել է Փաճլեվանի համբավը, նրան վոչնչացնելու գործողություններն ավելի տենդային, ավելի վճռական բնույթ են կրել: Յեվ այդ բոլորն իմացել է Փաճլեվանն ու առանց

իրեն կորցնելու սպասել է իր մոտավորապես վախճանին։ Այդ պահին նրա ուղեղն զբաղվել է մի հարցով ևս. թե ինչպես անի, վոր իրենից հետո գեթ մի փոքրիկ հիշատակ մնա։ Յեւ նա յիճուէլ է այդ հարցը։ Իր մոտ և հրավիրել քանդակագործ Սահակ — ճարտարին ու նրա հետ միասին վորոշեց են բազմաթիւ սարերով շրջապատված, բայց ալիադապատ, մամայի մի տափարակում, վորտեղից անցնում են մի քանի փառաձևող ճանապարհներ, վառուցել մի աղբյուր։

Նրանք յերկար ժամանակ աշխատել են այդ դործի վրա։ Աղբյուրի ջուրը բերել են ահապին հեռվից՝ Փարադուղի ստորոտներից։ Փահլեվանն իր ձեռքով կանգնեցրել է աղբյուրի վիթխարի պատը։ Սահակ — ճարտարն այդ պատը զարդանկարել է բազմաթիւ նկարներով և տակը քանդակել մարմարակերտ կուժն ուսին դրած մի կնոջ արձան։ Ասում են, վոր այդ արձանի վրա մարմնացվել է Փահլեվանի կնոջ — Վալերիայի պատկերը, վորին նա անչափ սիրել է և վորից նա զրկվել է այնքան անդթաբար։

Աղբյուրը, վորին հետագայում չգիտես թե ինչու Դաշտակերտ անունն է տրվել, ունեցել է միայն մի աղուհ և նրա ջուրը հոսել է քանդակերտ կնոջ ուսին դրած կփի բերանից։

Աղբյուրը վերջնականապես պատրաստվելուց հետո, յերկու որ անց, Փահլեվանի զիակը գտել են աղբյուրի մոտ ընկած...

Նրա զիակը թաղում են իրա սարքած աղբյուրից քիչ բարձր։ Սահակ — ճարտարն արձան է քանդակում, ինչ վոր տառեր է փորագրում արձանի վրա

և նա կանգնեցվում է Փահլեվանի գերեզմանաթմբի վրա։ Մի քանի որ հետո պարզվում է Փահլեվանի յեղերնական սպանության մանրամասնությունը։

Ասում են, վոր այդ որը, առավոտ շուտ, Փահլեվանը սովորականի պես գնացած է լինում իր պատրաստած աղբյուրում յերեսը բխնալու։ Հենց այն ժամանակ, յերբ նա գլուխը մոտեցնում է աղուհին, ուղում է թրջել, այնտեղ կանգնեցրած կնոջ արձանի տակից մեկի սուրը կտրում է նրա պարանոցը...

Փահլեվանի գլուխը յերբ ներկայացնում են Սուլեյխ խանին, նա անչափ ուրախանում է, ամբողջ հինգ որ կեր ու խում է անում։ Վեցերորդ որը նրան ներկայանում է Փահլեվանի գլուխը բերողը և պահանջում է դրա համար խանի խոստացած տասն ու մեկ դավ վոսկին։ խանը կանչում է իր Փառաշներից յերկուսին և հրամայում է իսկույն և յետ կտրել այդ մարդու գլուխը, ասելով, վոր Փահլեվանի նման խիզախ մարդու գլուխը տասն և մեկ դավ վոսկով կտրողը մեկ որ ել նրա — խանի գլուխը կթոցնի մի հատիկ վոսկով...

... Կոստան քեռին առանց հապաղելու, հանած կոշիկը թողնելով տեղում, մի վոտով բորիկ, մոտեցավ Փահլեվանի գերեզմանաքարին, աղնոցները խրնամքով դրեց աչքերին, փորձեց հատ — հատ ջոկել խոռնացած տառերը և գոնե մի բառ հասկանալ նրանից, բայց նրանք փորագրած եյին իրար մեջ, մեկ տառի սղջը միացած էր մյուսին, մեկ տառի շարունակությունը կաղմում էր մյուս տառի սկիզբը կամ մի այլ մասն այնպես, վոր նա յերկար ժամանակ չէր կարողանում մի տառը մյուսից անջատել։ Այսպես

յերկար չարչարովելուց հետո նա կարողացավ միայն մի բառ հասկանալ — «հիմնադիրը»...

— Յերեվի գրած և գյուղի հիմնադիրը, — ինքն իրեն ասաց Կոստան քեռին, քիչ մտածելուց հետո ակնոցները դրեց գրպանում, թողեց գերեզմանաքարը և հեռ գնալով՝ կրկին նստեց իր տեղը:

— Փառք քեզ, Ղաչաղ Փահլավան, — կամացուկ չչնջաց Կոստան քեռին, — թող վոսկոռներդ հանգիստ լինեն...

Փահլավանի հասցեյին այդպիսի խոսքեր: Ո՞վ և լսել: Դարեր շարունակ նրան մտաբերելիս մարդկանց առաջին խոսքը յեղել է.

— Գյուղ, անիծվի քո հիմնադրողը...

Յեվ նրանք հիմք են ունեցել այդպես տակալ:

Գյուղը հիմնադրված լինելով անջրտի մի տափարակի վրա՝ դուրի էր բնական ամեն մի բարիքից: Գյուղի շրջապատի ահապին տարածությունները խապան էյին: Այնտեղ դաշտային մի փուշ անգամ չէր բանում: Իսկ յեթե դարնանամուտին հատ ու կենտ կանաչներ էլ լինում էյին, նրանք չորանում էյին՝ հողից մի թիղ դեռ չբարձրացած: Մի բուռ հացահատիկ ցանելու համար մարդիկ ամբողջ որեր ձամբա էյին դնում, անցնում յերկար տարածություններ, մինչև հեռու — հեռավոր սարալանջերը և յերբ տեղ էյին հասնում, աշխատելու էլ ուժ չէր լինում:

Ամբողջ ցանքի և հունձի ժամանակ գյուղացիք դաշտից տուն չէյին վերադառնում: Այնտեղ մնում էյին գիշեր — ցերեկ և աչնանը տուն բերում մի ջլալ ցորեն: Ավազոտ հողն ամենաբերքառատ տարին տալիս էր ցանած սերմի կրկնակին միայն: Իսկ յերաչա

տարիներին ամբողջովին կորչում էր ցանած սերմն էլ:

Չորանում, տաղակվում էյին արտերը և գյուղացու սիրտն էլ սեղանում էր իրենց արտերի վրա կախված խավար գիշերների նման: Հողսը յերկաթե ծանրությամբ նստում էր նրանց սրտերի վրա: Ի՞նչ աներ գյուղացին այդ չնչին բերքը: Ինչպե՞ս գործադրեր այն: Իր պարտքերը տա՞ր, պետական, յեկեղեցական, անթիվ, անհամար հարկերը տա՞ր, թե կերակրեր բազմանդամ ընտանիքը:

Յեվ բաղմաշարժար աշխատանքի չնչին արդյունքը տեսնելով գյուղացին սրտի մաղձը գյուղի հիմնադրի վրա յեր թափում:

— Եսպես տեղում էլ գյուղ կպցե՞ն: Աշխատիր, աշխատիր և վերջը ձեռքերդ ծալած, քաղցած նստիր. Գյուղ պոզ, քո...

Գյուղում ամենադժվարինը ջրի հարցն էր: Այն փոքրիկ ձորակը, վոր անցնում էր գյուղի տակով, ամառնամուտից ցամաքում էր ստերջ կովի ստինքների պես և յենթադրելն անգամ դժվար էր, թե յերբեկից ալբտեղից ջուր է անցել: Միայն դաբնան սկզբներին, յերբ արեւիլ դեռ տաքացած չէր լինում, գյուղացիք այնտեղից մի քանի կուժ ջուր էյին կրում անառուները կամ բակերում տնկած հատ ու կենտ բարդիները ջրելու համար: Իսկ չողերն ընկնելիս նրանք դարձյալ ապրում էյին գյուղամիջի բարակ աղբյուրի հույսով, վորի շուրջն այդ ամիսներին գիշեր — ցերեկ հերթերը միշտ անպակաս էյին լինում:

Կապտահեր, վոր դյուղի մանուկներն արեվից խանձոված սրտով կգային, մինչև վերջ կքրթնջային աղբյուրի մոտ, բայց վոչ վոք հերթից դուրս նրանց մի կուժ ջուր չէր դիջի։ Աղբյուրի ջուրը գործադրվում էր ավելի խնայողաբար, քան ամենաթանկագին բանը։ Վորքա՞ն կոխներ են տեղի ունեցել այդտեղ՝ ջրի համար։ Քա՛նի դուռն է պատուվել այդտեղ, արյուն թափվել։ Նման կոխների ժամանակ վորքա՞ն կուժեր են դարկվել իրար, ջարդ ու փշուր դառել, վորքա՞ն թշնամանքի տեղիք է տվել աղբյուրի ջուրը...

Յե՛վ ամեն անգամ էլ, նման կոխներից ու անախորժություններից հետո, դյուղացիք, վոխը սրտենբուժ, բացականչել են.

— Դյուղ դցող, քո վոսկորները փթեն, եսպես տեղում ել հիմք կդնե՞ն...

Դյուղն իր հիմնադրման սրից, դարեր չարուհակ, հիսուն — վաթսուն տնից չի անցել։ Չեր աճում նրա աղդարնակութունը։ Ապա, հետո յե՛լ, սկսվեց հոսանքը դեպի քաղաք։ Իրենց դաշտերից տարվա ապրուստ հավաքելու հույս չունենալով՝ դյուղացիք սկսեցին բռնել քաղաքի ճամբան։ Այդպիսիներից ուռաջինը Կոստան քեռին էր, վոր ի դարմանս բոլոր դյուղացիների, մեկ որ թողեց իր հայրենի տունն ու այնտեղից հեռացավ։ Այն ժամանակ դեռ յերիտասարդ ու անգրագետ Հաբունց Կոստանն ինքն էլ չէր իմանում, թե ուր է գնում, ինչու յե գնում և ոտար տեղերում վոնց պետք է ապրի։ Բայց ուղիղ հինգ տարի բացակայելուց հետո, հոր մահվան լուրն առնելով, յերբ դյուղ վերադարձավ, նա փոխվել էր

անճանաչելիորեն, միանգամայն այլ մարդ դառել։ Առաջ արորից դատ վոչ մի բան չտեսած Հաբունց Կոստանն այժմ այնպիսի բաների մասին եր խոսում, վոր լսողների հավատն անգամ չէր դալիս։ Նա պատմում էր քաղաքի շինությունների, ընդարձակ վոդոցների, խանութների, գործարանների մասին, բայց դյուղացիք ավելի շատ հետաքրքրվում էին գնացքի և ծովի մասին։ Նրանք զարմանում էին, վոր այդ պաեգդ կոչվածը կարող է միանգամից տեղավորել բոլոր դաշտակերտցիներին՝ իրենց վողջ ունեցվածքով, իսկ ծովի ջուրն էլ կբավականացնի նրանց «ոխտը պորտին», ինչքան էլ առատ բանեցնելու լինեն այդ ջուրը։

— Այ, ինչ եմ ասել, դյուղը մի այդպիսի ծովի մոտ պետք է լինի, վոր չորս կողմը ծառեր տնկես, բազ ու բաղջա դցես, ջուրը բաց թողնես տակը, ինքը էլ դաս, կնկանդ կողքին արխային քնես ու վոչ մի հարամղաղա թամահ չանի ջուրդ կտրի, — Հաբունց Կոստանի պատմածները լսելուց հետո յերազանքով ասում էին դյուղացիք և որորում գլուխները։

Հաբունց Կոստանին հետեվեց Սաչատուրենց Նադարեթը։ Վերջինիս քեռիները քաղաքում էին ապրում և ասում էին, վոր այնտեղ հայտնի յոթը հարուստից մեկը նրա քեռիներն էին։ Իր քեռիների գրության համաձայն Նադարեթն էլ մի որ թողեց Դաշտակերտն ու քաղաք դնաց։ Կոստանի նման նրա մասին էլ դյուղում յերկար ժամանակ խոսք չէր լսվում։ Բայց հետզհետե նրա անունն այնպես դուրս

յեկավ, վոր դարձացրեց զաշտակերտցի բոլոր մեծ ու փոքրին:

Ասում էին, վոր Նազարեթը քաղաքում խա-նութ էր դնել, վորի մեջ տասներկու գործակատար է պահում: Ասում էին, վոր Նազարեթը քաղաքում ալրադաց է պատրաստել, վորի դարպասի վրա յեւ վորապրել է տվել իրա, հոր և պապի անունները: Ասում էին, վոր... բայց այնքան շատ բաներ էին ասում, վոր անհրաժեշտ չէ մեկ առ մեկ բոլորը թր-վել: Հարկավոր է հիշատակել միայն այն, վոր Դաշ-տակերտում կային մարդիկ, վորոնք շատ էին ա-րախանում իրենց համադրուղացու հաջողութուն-ների վրա և շատ ծնողներ էլ իրենց տղաներին խրա-տելիս Նազարեթին էին որինակ բերում և ասում, թե վորքան խելոք դուրս յեկավ նա, գլուղից դուրս յեկավ՝ վոսկու դռան կանգ առավ...

Նազարեթը գլուղից հեռանալուց հետո վորքան ժամանակ էր անցնում, այնքան էլ ավելանում էին նրա մասին խոսակցությունները:

— Եդ ի՞նչ տուրենց տղեն վոր եղբան հարուստ ա, բա ինչո՞ւ չի մի անգամ ել մեր գեղը մտարե-լում, — մի անգամ գլուղամիջում ասաց ալեհեր-ներից մեկը:

— Կլինի, եդ ել կլինի, Ավագ բիճա, — պա-տասխանեց Նազարեթի բարեկամներից մեկը, — շա-տին դիմացել ենք, քչին էլ դիմանանք...

Յեւ իրոք, մեկ ուր, աղբյուրի գլխին, Դավթա-քենց Թափլիկոն բարձրաձայն հայտարարեց.

— Այ աղջի, ասում են ի՞նչ տուրենց Նազա-րեթը դալիս է մեր գլուղը ջուր բերելու...

Իսկ այդ լուրը վոչ միայն զարմացրեց ամենքին, այլ ցնցեց անգամ նալբանդ Աղաբեկին, վորն իր պաշտոնի կատարման ժամանակ, պորտից ներքե, ստացել էր Արղումանեց մատակի ուժգին աքացին և կիսաշունչ վիճակում ուղիղ յերեք շաբաթ պա-կել մի կողքի վրա...

— Ժողովուրդ, եդ Նազարեթը վո՞րդիան պետք ա ջուր բերի, — լուրն առնելուն պես հարցրեց Պու-ղին, վորը գլուղում հայտնի վորսկան էր:

— Քո քթածակերից, ել վո՞րդիան պետք ա բե-րի, — կատակեց Պուղու մոտ կանգնածներից մեկը, — վորդիան ուզում ա թող բերի, միայն բերի...

— Իմ քթածակերս, այ չոփուտ Սանթուր, խոսք չկա, շատ նեղ են, ետեղից դուրս բերած ջուրը մենակ քեզ հերիք կանի, բա քու ախպերդ ի՞նչ պետք ա խմի, — կատակին կատակով պատասխա-նեց Պուղին և չորս վոգմը նայեց, վոր տեսնի, թե ասածներն ինչ տպավորություն թողեցին լսողներին վրա:

— Հե՛, մերը չմեռնի վորսկան Պուղու, խոսքի տակ մնացողը չի, — ասաց Նահապետը, վորի խոս-քերն ավելի վոգեորեցին Պուղուն:

— Պուղին վոչ մի բանի տակ էլ չի մնա, — ին-քն իր մասին ասաց վորսկանը և շարունակեց, — միայն իմ խեղճը ակի չի կտրում չի, թե նա վորդիան ա բերելու եդ ջուրը: Ջերիցը հո չի հանելու, մի տեղ պետք ա լինի չե՞, վոր բերի: Հմի եդ վո՞րդիան ա բերելու: Հը՞...

Վորսկան Պուղու մտորումներն ավելորդ էին: Միևնույն է, նրա հարցափորությունը վոչ վոք չեր

կարողանալու բավարարել, վորովհետև խաչատուրենց Նազարեթի բուն նախատակների մասին վոչ վոք հաստատ բան չգիտեր:

Այդ լուրից հետո յերկար չանցած, վերջապես, յեկավ և ինքը՝ Նազարեթը:

Դա, իհարկե, դաշտակերտցիներին համար մի այլ ապշեցուցիչ բան եր: Նա Կոստան քեռու նման հասարակ ձևով չէր գյուղ յեկել: Նա գյուղացիներին հանդիպեց ճռճռան, յերկարածիտ կոշիկներ հագած, վոսկե ժամացույցը ծոցադրականում: Բայց վոր գյուղացիներին ամենից շատ զարմացրեց՝ դա ուղտերին բարձած կավե ճերմակ խողովակներն էին: Ուղտերն իրար հետեւից նստեցին Մելիքջանենց կալում, գյուղացիք աղմուկ — աղաղակով շրջապատեցին նրանց, իջեցրին բեռները և իմացան, վոր դա Նազարեթն եր իր հետ քաղաքից բերել գյուղում ջուր անցկացնելու համար:

Գալու հաջորդ որը Նազարեթը ժողով հրավիրեց և հայոնեց մտադրությունը.

— Առանց ջրի շատ եք տանջվել, այ խալիս, — հայացքն իր վոսկե ժամացույցի շղթայից հհեռացնելով ասաց նա, — վորոչեւ եմ Ղարանաբու գետն անցկացնել դեսը, տալ ձեզ: Դուք, գեղ-գեղովի մի պլաշեմի դրեք, վոր լիազորում եք ինձ եղ գործը գլուխ բերելու, տակը ձեռք քաշեք, տվեք ինձ, մնացածը յես գիտեմ:

Յեթե յերկինքը փուլ դար, տակովն աներ վողջ գյուղը, մարդիկ ելի ենքան չեյին զարմանա, վորքան զարմացան դաշտակերտցիք այդ խոսքերը լսելիս: Նրանք առանց մի խոսք փոխանակելու, լուս

իրար յերեսի նայեցին: Ի՞նչպես թե նա ուզում է Ղարանաբու գետն անցկացնել դեսը: Դա ի՞նչ լինելու բան է:

Ղարանաբին դա այն հսկայական վերձիգ սարն է, վորի ձյունապատ գագաթը յերեւում է մի շարք այլ սարերի հետեից: Իսկ գետը դնում է նրա մյուս կողմից, անդնդախոր ձորերի միջից, սրընթաց անցնում և լցվում Արաքսի մեջ: Այդ ջրի մի կաթիլն անգամ չի ոգտադործվում, վորովհետև անչափ խոր է նրա հունը: Նազարեթն այժմ ի՞նչպես է ուզում անցկացնել այդ գետը հսկայական սարերի ուսից, փոխել նրա ընթացքը և ոգտադործել Դաշտակերտի հողերի վրա:

Գյուղացիք պապանձվել էյին և իրենց զարմանքն արտահայտելու համար խոսք չեյին գտնում: Յերկարատե լուրթյունից հետո գյուղացիներից մեկը, ինքն ել չհավատալով իր խոսքերին, իր հարեւանի ականջին կամացուկ շշնջաց.

— Ո՞վ կիմանա, այ մարդ, բալքի նա իրա հունարը իմանում ա: Քաղաք տեսած, քաղաքում ապրած մարդ ա, գործը հայտնի մարդկանց հետ ա յեղել, քամու ջաղաց ա ունեցել մարդը, ո՞վ գիտա, այ տա, բալքի...

— Համ ել ետեղ փողի հարց կա, — առաջին գյուղացուն արձագանքեց մի ուրիշը, — փողի մերը չմեռնի. դիտե՛ս փողն ինչեր կանի... Նազարեթի փողը բոլ ա, մարդը բալքի փողի գոռով ա գործը գլուխ բերելու: Ի՞նչ կիմացվի...

— Չե, ջանըմ, նիսյա բան է, — հավաքվածների խորը տարակուսանքը տեսնելով, փստահորեն խոսեց

Կոստան քեռին, — թե վոր Նազարեթն եղ տեսակ միտք ունի, թող Փարաղուզի աղբյուրները սարքի, մեղ տա: Փարաղուզը հրեն մեր քթի տակ. նա համ հեշտ է, համ ել հնարավոր: Հարկավոր է սարքել քանդված քահրիղները, դեանի տակով անցնող ջուրը դեանի յերեսը դուրս բերել, հինդ — վեց ջրաղացի ջուր դուրս կգա: Բանեցրու, ինչքան քեֆդ տալիս է: Թե չե Ղարանարին...

Դարձյալ տիրեց լուսթյուն: Կոստան քեռու խոսքերը նորից շրջեցին հավաքվածների մտքի ուղղությունը: Փարաղուզի քահրիղների մասին նրանք բուրն ել դիտեցին: Դա դյուզից բարձր սարի ստորոտում լինված ահագին տարածություն բռնող մի ճահճուտ էր, ուր ջուրը միշտ անպակաս էր լինում: Ամառվա չողերին անգամ այնտեղ միշտ ջրերի վտրիկ լճակներ եյին լինում: Թե վորտեղից եյին կուտակվում այդ ջրերը և ինչպես է, վոր չեյին պակասում, այդ դյուզացիներից չատերը չեյին հասկանում: Բայց նրանք դիտեցին, վոր յերբեմնի այդտեղ սրհնատական մի խոշոր լիճ է յեղել, վորի ջրերում վտուղվել են ահագին տարածություններ: Հետագայում խորտակվել է լիճը, չորացել են վտուղված տարածություններն ու ամայի դարձել: Վորպես հիշատակ այդ բոլորի՝ Փարաղուզի լճափոսերից ներքև մնացել էր մի հսկայական պատի պուռնկ և մարմարե սալաքարի վրա փորագրված մի քանի անհասկանալի և անմեկնելի տառեր:

— Բախտս վկա, Հաբունց Կոստանը դուզ ա ասում, — քիչ մտածելուց հետո Կոստան քեռու ասածները հաստատեց վորսկան Պուզին, — են կողմերը

վարսի գնալիս քառասուն՝ անգամ ինքս եմ ջուրս ախանջներովս լսել, թե վանց ա ջուրը հողի տակին ժաժ գալիս ու դուրս գալու տեղ չգտնելով տեսնես ուր ա դնում, կորչում: Թե տղա յես, դու յեկ եղ ջուրը հանի, համ ինքդ բանեցրի, համ քեզնից հետո յեկողը խմի ու վտակորներիդ վողորմի տա:

— Լսիր է, վորսկան Պուզի, ետեղ խելքի հարց կա չե, ի՞նչ էս քյոճլան ձիու պես կողքիդ դու տալիս, — հարցի այդքան ձղձղվելը տեսնելով մեջքնկավ Նազարեթի հորյեղբոր տղան՝ Աթանը, — մարդըն ասում ա՝ Ղարանարի, ուրեմն Ղարանարի: Եղ ել հո ըլրաստրակի հետեվից վաղ տալը չի, վոր քու խելքով դորձ բռնեն:

Վորսկան Պուզու լեզուն այս անգամ բերնում ցամաքեց: Նա խոսք չդտավ Աթանին պատասխանելու և հազիվ կարողացավ կակաղել:

— Լավ, ախպեր, յես ասացի, դալաթ արի: Յես կլավվեմ: Դուք Ղարանարու ջուրը բերեք, յես ել կլիմեմ...

Խնդիրն արդեն վճովեց: Դրանից հետո ել վոչ վոք չհամարձակվեց ծալտուն հանել:

— Հ'ը, Ժողովուրդ, ել խոսում չե՞ք, — յերկարատեվ լուսթյունը տեսնելով հարցրեց Նազարեթը:

— Ել ի՞նչ խոսենք, — ճայն տվեց ուստա Մացավը, — թե վոր գործը մի պրաչենով գլուխ կգա, եղ ել մեր աչքի վրեն: Հենց ետոր ել կզրենք:

Նազարեթն այդտեղ վտրի կանգնեց, ուղեց ինչ վոր բան ասել, բայց նրան ընդհատեց Աթանը:

— Իսկ դրա համար մեր գեղը ինչքան փող պետք
ա վեր դա, — հարցրեց նա և նստեց տեղը: Աթանի
հարցն ապշեցրեց հավաքվածներին: Ինչպե՞ս: Մի՞թե
դրա համար գյուղացիք պետք է փող վճարեն: Մի՞-
թե Նազարեթն այդ գործն իր միջոցներով չէր ու-
զուով ձեռնարկել: Այստեղ հավաքվածները գարման-
քին ել սահման չկար:

— Ել ի՞նչ փողի մասին ա խոսքը, այ Աթան, —
տարակուսանքով դարձյալ ասաց ուստա Մացակը, —
դե ես ա ինքը Նազարեթն ա ուզում ջուրը բերել, ել
մենք ի՞նչ ենք...

— Բերելը՝ Նազարեթն ինքն ա բերելու, համա
դե մի քիչ ել մենք պետք ա քյոմադ անենք չե՞...

— Ձե, ախպեր, մենք եղ մեկին համաձայն չենք,
— շարունակեց Մացակը, — թե կարում ա, Նազա-
րեթը թող իր ուժերով մի բռնեց լավություն անի,
թե չե մենք... մենք... մեր ուժերից վեր բան ա:

— Ուստա Մացակ, ախր քո գլխու խալիի
անունից ին՞չի յես խոսում: Դու համաձայն չես, յես
համաձայն եմ, ես մեկը համաձայն ա, մի ուրիշը
համաձայն ա... Դու...

— Փոխանակ շնորհակալություն ասելու, դու
հալա գլխիցդ եղպես աթալ-փաթալ դուրս ես տա-
լի՞ս, — Աթանի խոսքը բերնում թողեց նրա փոքր
խեղճայրը՝ Աբելը, փորին գյուղացիք «Դանա» մական-
նունն ելին տվել նրա համառության ու կովասիրու-
թյան համար, և հարձակվեց ուստա Մացակի վրա,
— քու պատճառով մենք առանց ջրի յենք մնալո՞ւ:
Սա ժողովրդական գործ ա յե, հասկանում ե՞ս, հա-

նաք մասխարա չի: Ձանդ ել դուրս գա, դու եղ փո-
ղը պետք ա տաս...

— Ախպեր, դե յեթե զոռի հարց ա, յեկեք տուն-
ներս հավաքեք, տարեք, — իր ասածի մեջ համառեց
ուստա Մացակը, — թե վոր մեզ համար ա, մենք եղ
գործը ուզում չենք: Եղ նիսյա ա, քամի յա...

— Հաստ գլխիդ զոռ մի տա ե, եյ, ավարա,
խոսքդ ճանաչիր, — սպառնաց դանա Աբելն ու հաղ-
թանակած աքլորի պես հետ քաշվեց, նստեց տեղը
և նրա բացարձակ սպառնալիքը տեսնելով ել վոչ
վոք չհամարձակվեց հակաճառել: Անհարմար լու-
թյունը դարձյալ խոցեց Նազարեթը:

— Ժողովուրդ, կարծիք չանեք, թե յես ձեզնից
հավաքած փողով եմ ուզում Ղարանարու գետը դեսն
անցկացնել: Ձեր տված փողը միայն պապիրոսի հա-
մար ա դնալու: Դա մտնելու յեսայն մարդկանց ջերը,
վորոնցից կախված է միայն գործն իրար տալը...
Մնացած ծախսը, այսինքն ամբողջ գործը, կատար-
վելու յե իմ փողերով...

— Եղքան փող տվողը պապիրոսի փողն ել կտա,
— լավեց մեկի գուսպ ձայնը և նա յել խլացավ
յեղբայրներ Աբելի ու Աթանի խոսքերից, վոր ձայնը
լսելուն պես ասացին.

— Ավել պահաս դուրս մի տուր, եյ, Աղաջան:
Նազար ապեր, դու խոսքդ ասիր...

Հարցը հասավ ամենադժվարին մասին — թե
գյուղն ինչքան գումար պետք է հատկացնե՞ր այդ գոր-
ծին:

— Յես այդ հաշիվն ել եմ արել. չունչը տասր մանեթ ես գլխից,—տեղից վեր կենալով հայտնեց Նազարեթը:

Նազարեթի հայտարարութիւնն ամենից առաջ ցնցեց Մեկիքէանենց Ներսեսին: Նրա ընտանիքը բաղկացած էր տասներկու հոգուց և տան աշխատող ձեռքը միայն ինքն էր: Նազարեթի բերնից խոսքը դուրս գալուն պես նա իսկույն հասկացավ, թէ ինչ սարսափելի խաղ պետք է խաղացվի իր գլխին: Սակայն Մեկիքէանենց Ներսեսը յերկար չկարողացավ խորհել Նազարեթի հայտարարութեան վրա: Յեղբայրներ Աթանն ու Աբելը այստեղ դարձյալ վեր ցատկեցին տեղներից և միարեւման դռնէն:

— Լավ ա, շատ լավ ա, խղճով գործ ա...

— Խղճի մասին պետք ա խիղճ ունեցողը խոսա, այ բալամ, դուք ինձի մասին եք խոսում, — իրեն ալելիս չկարողանալով զսպել՝ բացականէց վորսկան Պուլին և առանց իր խոսքերի պատասխանը լսելու՝ ժողովից դուրս դնաց: Նրան ուրիշներն ել ուղեցին հետեւել, բայց Նազարեթի բարեկամներն անմիջապես կանգնեցին դռան առաջ և թույլ չտվին ուրիշ վոչ վոքի այնտեղից դուրս գալու:

— Ախպեր, մենք եղ ջուրը չենք ուզում, ելի առանց ջրի կմնանք, — տեղից բացականչեց մեկը և վոչ վոք չիմացավ, թէ ով էր նա. սակայն բոլորն ել համաձայն ելին նրա հետ: Յեթե ճարներումը լինէր, բոլորն ել միաձայն կհաստատային այդ խոսքերը: Բայց բոլոր խոսակցութիւններն ել ավելորդ ելին: Հարցը ներքին կարգով արդեն վճովել եր:

Խաչատուրենց Աթանին, դանա Աբելին և թոխմախ Սահակին նշանակեցին չորս որովա մեջ փողը հաւաքելու, վորովհետեւ Նազարեթը ժամանակ չունէր գլուղում յերկար մնալու:

— Ծուռով արեաք ե գործի անցնել, — վերջում ասաց նա և ժողովից դուրս յեկավ...

Մեկիքէանենց Ներսեսը կտրուկ կերպով հրաժարվեց փող առնուց: Գլխից նրան կանչեց գլուղամեջ, յերկու ճիւղոտ կոտրեց մեջքին և յերկու որովա գոմ ձգեց, վոր «խելքի» գա: Ներսեսը գոմում բանտարկված ժամանակ Խաչատուրենց Աթանը, դանա Աբելը և թոխմախ Սահակը դնացին նրա տունը, գոմից դուրս բերին ուղերը տակին նրա յերեք այծը և դուրս յեկան պարտքը:

Անցան որեր և Ղարաճաբու մասին ել ձայն — ծպտուն չլսվեց...

Մուքել պապը, վոր Նազարեթի փողը լրացնելու համար իր վրայի վերմակն էր ծախել, մեկ որովա գոմ ձգում հանդիպելով Աթանին, որորվելով՝ մոտեցավ նրան, ուղիղ նրա աչքերին նայելով ասաց.

— Հարամ լինի եք ջուրը, վոր դուք եք բերելու գլուղը: Վերջին կոտրեկներս ել թող լեղի լինի, ջաններովդ տա...

— Մուքել պապի, պատիվդ պահիր հա՛, — բորբոքից Աթանը, — բերանիցդ ալիլ — պակաս դուս մի տա: Զուրը վոր գա, դու բոլորից ել շատ ես խմելու:

— Հա՛, լավ ջուր ա գալու, — Աթանի հեռանալուց հետո, կամացուկ ասաց Նազարեթի բարեկամներից մեկը և բացատրեց Նազարեթի գլուղ գալու բուն նպատակը, — քաղաքում կոտր ա ընկել, գործերը քամի յեն գառել, դուքանները, ջաղացը, ձեռքից ընկնում են, յեկավ մեր կոտրեկները հալաքեց, վոր տանի իր պարտքերը տա...

— Բա դաւաճողը բեռնած են կապի լուրճքն ինչի՞
համար եր բերել:

— Մեր աչքերին թող փչելու համար...

Գլուզում ջուր ունենալու հեռավոր հույսն այս
անգամ դարձյալ հողս ցնդեց: Հողախ, դժբախտու-
թյան դեպքում բոլորի բերնից ելի նույն խոտքերն
եյին դուրս գալիս.

— Գլուշ, անիծվի քո հիմնադրողը...

... Յեւ հանկարծ, մինչև այդ հազարավոր ան-
գամ լսված ցասմալից խոսքերի, անդուստ հայհո-
յանքների փոխարեն առաջին անգամ լսվեց Կոստան
բեռու խոսքը.

— Փառք քեզ, Փահլեվան, թող փոսկորներդ հան-
գիստ լինեն...

Կոստան բեռու խոսքերը տարածվեցին, դարձան
գեղիլուսի շրթին յեկող ծաղկաբուրմունքի նման:
Վորպես ճերմակ շուշանները վողորկ, բայց թափա-
պատ բռնալանջի վրա, աղբյուս վեր յեկան Կոստան
բեռու ասած զգացմունքներով լի քնքուշ խոսքերը:
Փահլեվանի մասին, առաջին անգամ Կոստան բեռու
բերնից լսվեցին այդքան զգայուն, քաղցր խոսքեր,
փորով հետև առաջին անգամ նա տեսավ, վորպես վը-
ճիտ հայելու մեջ, Փահլեվանի հիմնադրած գլուշի
այն չքնաղ պատկերը, վոր պետք է տոսնար նա
յերկու — յերեք տարուց հետո:

Փարադուզի լիճը վերջնականապես պատրաստ եր:
Ահաբե ճահճուտը փորվել եր հսկայական խորու-
թյամբ, դուրս բերվել ակունքը, առջև բետոնաձույլ
պատնեջ կանգնեցվել, վորպեսզի ափսոնդ հալաքվեն
գետնի տակից յեկող սարի առատ ջրերը և հետո գնան
փոռագելու գլուշի շրջապատի բոլոր հարթ, արգա-
վանդ հողը: Այդ ամայի, խոպան հողերը շուտով վեր
կածվեն կանաչապատ, ծաղկազարդ այգեստանի...

Մտքերը պատել եյին Կոստան բեռուն: Նա մտա-
բերում եր, թե վորպիսի դժվարությամբ են ձեռք
բերել Փարադուզի ջուրը:

Խորհրդային իշխանության առաջին իսկ տարիներ-
ից նրանք բարձրացրել են այդ հարցը: Կոստան բե-
ռին ինքն անձամբ մի քանի անգամ մասնակցել է շըր-
ջանային գործադիր կոմիտեյի նիստերին, ուր քննու-
թյան է առնվել Դաշտակերտի ջրի հարցը: Նա հան-
գամանորեն բացատրել է, թե վորքան ջուր կարելի
յե ստանալ Փարադուզի աղբյուրներից: Յեղել են
մարդիկ, վորոնք անցյալի դառն փորձերից յեխնույլ
Խորհրդային իշխանության որոք էլ են, թերահավա-
տությամբ նայել այդ գործին: Յեղել են նաև թըշ-
նամիներ, վորոնք վոչ մի ջանք չեն խնայել այդ աշ-
խատանքները ձախողելու, խորտակելու համար:

Դանա Աբեյն ու թոխմախ Սահակի տղան դրա
համար խիստ պատժվեցին: Մի գիշեր նրանք եյին
գնացել դինամիտով պայթեցրել լճի պատնեջը, ալա-
ղով ու քարերով լցրել, ավերել փորած հորերն ու
ակունքները: Գլուշացիք, ճիշտ է, ահադին ջանք
գործադրեցին, մեծ աշխատանք թափեցին փորված
հորերը նորից մաքրելու, հսկայական պատնեջը սար-
քելու համար, բայց սրիկաներն էլ կրեցին իրենց ար-
ժանի պատիժը:

Այժմ ամեն ինչ արդեն պատրաստ է: Վաղը Փա-
րադուզի ջուրը բաց կթողնվի Դաշտակերտի...

Ուրախության արցունքները գլորվեցին Կոստան
բեռու խորհումած աչքերի վրայից: Նա թաշկինակը
հանեց, սրբեց արցունքներն ու ինքն իրեն, լսելի ձայ-
նով ասաց.

— Վա, աա ինչ է, մեկն էլ տեսնի ու ասի, թե
Հաբունց Կոստանը գնացել, գերեզմանոցում նստել,
մեռելների վրա յե լաց լինում...

Արևի վերջին շողերը նրա այտերից խրեցին ժպտի
մի պայծառ փունջ: Կոստան բեռին վոտքի կանգնեց,

մի անգամ ևս հայացքը հառնեց Փահլեվանի շիրիմա-
քարին և քայլերն ուղղեց դեպի գյուղ:

2.

Կոմյերիտմիության կոմիտեյի քարտուղարը յեր-
կու այլ կոմյերիտականների հետ իրիկվանից մինչև
արևածագ պահակ ելին կանգնել դեպի Փարազուղի
լիճը տանող ճանապարհի մոտ, վորպեսզի դյու-
ղացիներից վոչ վոք չզնա լիճը տեսնելու՝ մինչև
նրա հանդիսավոր բացումը: Նրանք թեև յերեքով էլ
ամբողջ դիչերն անքուն ելին անցկացրել, անթարթ
աչքերով հսկել ելին չորս բոլորը, բայց լուսարացին
այնուամենայնիվ յերկու յերեխայի հաջողվել էր ծա-
ծուկ անցնել նրանց թիկունքը և կողքերուդ հասնել
մինչև լիճը: Նրանք տեսել ելին լիճը, վոտ ու ձեռներն
ել թրջել ջրում, դեռ մի քանի հատ ձկն քար նետել լճի
մեջ՝ նրա խորութիւնը չափելու համար և հրճվան-
քով վերադարձել այնտեղից:

Մանուկները վստահորեն անցան պահակների մո-
տից, վորովհետև վախենալու ալիս վոչինչ չունեին
— նրանք արդեն հասել ելին իրենց նպատակին: Պա-
հակներից մեկը — ծաղարենց Գուրգենը, բռնեց նը-
րանցից մեկին, ուկեց ականջիցը քաշել նրա հանդը-
նության համար, բայց քարտուղարը թույլ չտվեց:

— Մեր ականջներից պետք է քաշել, վոր ետ յե-
րեխաներին ել չենք կարողացել բռնել, — ասաց նա
և բաց թողեց յերեխաներին:

Նրանք պահակների մոտից մի քանի քայլ հեռա-
նալուց հետո բարձր աղմկելով դեպի գյուղ վաղեցին:

— Այ, մենք գյուղը տեսել ենք, այ, մենք գյուղը
տեսել ենք...

Գյուղացիք բոլորն ել արդեն հավաքվել ելին աղ-
բյուրի գլուխը և կուսակցության շրջկոմի քարտու-
ղարին ելին սպասում, վոր դար, միասին դնային լճի
ջուրը բաց թողնելու: Յերբ լիճը տեսնող յերկու յե-

րեխան, հասան աղբյուրի գլուխը գորդոտալով, թե ի-
րենք արդեն լիճը տեսել են, կանգնածներից մեկը
բռնեց և յերկու մատով պինդ սեղմեց մեկի թիթը:

— Սուս արա, հարամդադա, մեղ հավասարից
գուրս մի բեր...

Յերեխան այդ պահին թեև չիմացավ, թե վորն է
իր հանցանքը, բայց լռեց և թիթը բռնած մի կողմ
քաշեց: Իսկ մյուսը, վոր ավելի համարձակ էր, մի
թիչ հեռու փախավ և սկսեց այնտեղից վրա տալ:

— Եյ, Գերասիմ, հերսիցդ ի՞նչ ես տրաքում,
դուդ ա ասում ելի, մենք նոր գյուղը տեսել ենք. ծովի
պես ա, ծովի պես:

— Քեռակնովդ արևը վկա, ծովի պես ա. ասես
պապադ հենց ծովի մեջ ա մեռել...

Յերեխան լռեց. նա ասելու խոսք չգտավ: Այդ
ժամանակ գյուղի դիմացի բլրի վրա յերեւաց առա-
ջին ձիավորը: Կուսշրջկոմի քարտուղարն էր: Իրա-
րանցումն ավելի շատացավ: Գյուղխորհրդի նախա-
գահը բարձրացրեց դրոշը: Հնչեց Գեղեճուի գուռնայի
զիլ ձայնը: Դիւանենց Սամվելը դարեկեց դհուլին...

Յեթե առջևից գնացողը կուսշրջկոմի քարտուղա-
րը չլիներ, վորը ձին թողնելով գլուղում՝ ինքն ել էր
վոտով գնում, բոլորն ել թերևս մի շնչով վաղեյին
մինչև լիճը, վորը գյուղից յերկու — յերեք կիլոմետր
հեռու յեր գտնվում: Շրջկոմի քարտուղարի ներկա-
յությունն ստիպում էր նրանց մի քիչ կարգապահ լի-
նել և չխախտել կանոնավոր շարքերը: Բայց այդ կար-
գապահությունն ել տեսեց մինչև վերջին բլրին հաս-
նելը: Նոր բացված լճի կապուտակ ջրերը հենց վոր
յերեւացին նրանց աչքին, նրանք բոլորն ել իրենց
կորցրին, խառնվեցին իրար և բարձրաձայն աղմուկ -
աղաղակով միանգամից, ով ինչքան ուժ ունեւ դոր-
ծադրեց՝ դեպի լիճը վազելու: Այդ աղմուկի մեջ
շրջկոմի քարտուղարն ել իրեն կորցրեց. նա ևս վա-

զեց դեպի լիճը, վորի ջրերը տեսնելուն պես մյուսնե-
րից սլալաւս չեր հուզվել:

Արդեն բոլորն ել լճի մոտ ելին: Արեւի ուղղաճիւղ
սլաքները բեկվել ելին ջրի շերտերի տակ: Լճի վրա
ծվում ելին փոքրիկ կոհակները և դրանց շրջունից
զատ ել ուրիշ ձայն չեր լսվում: Գիշ առաջ յեղած
մարդկային աղմուկն այժմ տեղի յեր տվել անդորրին:

Մարդիկ բոլորն ել ինչ վոր անակարգելի հուզ-
մունքի մեջ ելին: Բոլորն ել իրենց աչքերը հառած լճի
կապուտակ ջրերին՝ թափանցում ելին նրա շերտերի
մեջ, լուռ չըջում լճի չորս բոլորը, ըմանում ձեռք ու
վոտները, բայց վոչ մի ձայն չեյին հանում:

Տեսարանով վորոշ ժամանակ հրճվելուց հետո
գյուղխորհրդի նախագահը կանչեց բոլորին, հավաքեց
մեկ տեղ, բաց արեց միախնդր: Միախնդում խոսեց
կուսընթիւմի քարտուղարը: Քարտուղարն իր ճառի
սկզբում կանգ առավ նախ մեր յերկրի ընդհանուր
նվաճումների, մեր ժողովուրդների բարեկեցիկ կյան-
քի վրա, ապա և նշեց այն բոլոր նվաճումները,
վոր ձեռք են բերվել Դաշտակերտում Խորհրդային
իշխանության օրոք: Իր ճառի վերջում քարտուղարը
յերախտագիտության ջերմ խոսքեր ասաց այն մար-
դու հասցեյին, վորի դեկավարությամբ, անշեղ ցուց-
մունքներով, մեր անծայրածիր յերկրի ժողովուրդ-
ներն ուրախ և յերջանիկ կյանքով են ապրում,
որստորե վիթխարի նվաճումներ են ձեռք բերում:
Քարտուղարը տվեց այդ անունը, վորը սակայն մինչև
այդ ել պարզ եր բոլորի համար: Հանկարծ բոլորի
սրտից թնդաց ուրախության ցնծալին գոչումը: Մե-
լիքջանեց Ներսեսի տղան — Գեղեոնն ուրախություն-
նից բերանից հանեց գուռնան, ուռա կանչեց ամբողջ

ձայնով, վորը միայն բավական եր հսկա լեռներ դը-
ղըրդացնելու...

Կոստան քեռին, վոր մինչ այդ նստել եր ամեն-
քից հեռու մի քարի վրա, այդ ժամանակ վոտքի
կանգնեց, կամաց-կամաց առաջ յեկավ, կանգնեց
գյուղխորհրդի նախագահի և կուսընթիւմի քար-
տուղարի արանքում, առանց մեկն ու մեկից թույլ-
տըվություն խնդրելու՝ ձեռքը բարձրացրեց ողիմեջ,
ուշադրություն հրավիրեց: Հավաքվածներն այդ բո-
լորի մեջ արտասովոր բան չգտան: Նրանք դիտեյին
Կոստան քեռու բնավորությունը. յեթե ասելու վո-
րեւե բան ունենար՝ լուռ, ինքնավստահորեն ամբիոն
կբարձրանար, կասեր իր խոսքը: Վոչ վոք չեր դըժ-
գուհի նրանից, վորովհետեւ նա անտեղի յերբեք չեր
խոսի: Միայն նախագահը, յերբ տեսներ, վոր նա
արդեն հիշողությունների յե անցել և հիմնականից
չեղվում ե (իսկ Կոստան քեռու հետ նման դեպքեր
հաճախ եյին պատահում) կամացուկ կհիշեցներ այդ
մասին, նա յեւ ներողություն խնդրելով իսկույն
բուն հարցին կանդրադառնար:

Կոստան քեռին այս անգամ ընդհանուր լուռ-
թյունը տեսնելով, հանդիստ, դրականից հանեց ակ-
նոցները, դրեց աչքերին, մի քիչ լուռ մնաց, հետո
հայացքը դեպի հեռավոր սարերին ուղղելով, կարծես
թե այդ սարերին դիմելով ասաց.

— Պարզ ե, մեր քարտուղարը շատ լավ բան ա-
սաց: Նա ասաց մեր բոլորիս ուղած խոսքերը: Նա
այստեղ տվեց մեզ ամենքիս հարազատ անունը: Մենք
շարունակ լսում ենք այդ անունը, ամեն անգամ ել
անչափ վոգելորովում ենք նրա անունը լսելիս: Նա

մեր ղեկավարն է, մեր ուսուցիչը: Յես առաջարկում եմ մեր լինել հոգենք մեր ղեկավարի, մեր ուսուցչի անունով...

Կոստան քեռու ձայնը խլացավ ցնծադին ուռաներից, ուրախության ուժգին բացականչություններից: Նա մի քիչ լուռ սպասեց, մինչև վոր տիբեց վորոչ խաղաղություն, հետո ձեռքը բարձրացրեց, ուզեց ելի ինչ վոր ասել, բայց նրա ձայնն այս անգամ բերանում մնաց. հենց այդ պահին, ժողովրդի միջից, լույեց հրացանի յերկու ուժգին պայթուն: Արդումաննեց Շողակաթը ամուր ճչաց, ջուխտ ձեռքերը դրեց ականջներին ու նստեց տեղը: Դալլաք Աղարեկի մայրը ծնկներին խփելով վրա տվավ.

— Աման, էս ինչ զուլում եր...

— Մի վախեցեք, այ ժողովուրդ, եդ յես եմ, — վորոտրդական հրացանը բարձր բռնած, առաջ դալլով, ասաց վորսկան Պուզին:

— Հարունց Կոստանը քաղաք տեսած, գիր իմացող մարդ ա. մեղքս ինչ թաղցնեմ, եդ կողմից յես նրան հասնիլ չեմ: Համա խոսքը վոր յեկավ դյուլին, եդտեղ ել մենք մեր հունարն ունենք: Եդ տրաքոցներն ել իմ ձենս եր ու ձենովս մին կանչեցի՝ համաձայն եմ Հարունց Կոստանի հետ: Եդ բանը իմ սրտի մեջ ել կար, համա Կոստանն առաջ ընկավ: Թող տա աստված, վոր նա մեռնելիս ել ինձնից հետ չմնա...

Պուզու խոսքերը ծիծաղ առաջացրին: Սակայն Պուզին դրանից իրեն չկորցրեց: Նա չինձու ձեովով մի քանի անգամ հազաց, մինչև վոր նրանք լռեցին և հետո շարունակեց.

— Քեդ եմ ասում, ընկեր քարտուղար, — դիմելով հուսչըջկումի քարտուղարին ասաց նա, — յես հրես վաթսուների մոտ մարդ եմ: Կյանքիս շատ մասն անց եմ կացրել տանջանքների, չարչարանքների մեջ: Աչխատել եմ լավ ու վատ ու վոչ վոք ել իմացել չի, թե աշխարքում վորսկան Պուզի կա: Մինչև հիմա անունս վորսկան ա յեղել, համա ինքս թվանդ չեմ ունեցել. եդ ել նման ա նրան, թե մարդ ես, խոսալ ես ուզում, համա լեզու չունես... Վորսի յեմ դնացել միշտ սրա — նրա թվանդով: Շատ ժամանակ եր թվանդի փոխարեն մահակն եմ ուսիս դրել: Եդպես ա յեղել մինչև հերու: Միայն հերվանից եմ յես, Հարունց Կոստանի ասած, նստոտյաչչի վորսկան դառել: Ի՞նչու: Եդ պատմությունը մեր դյուլում բուրն ել իմանում են, միայն քեդ եմ պատմում: Հերու, սարից դալիս, տեսեմ գեղերն ընկել են կոլխողի վոչխարի մեջ և կոտորում են, իսկ չորանն ել վախից փախել ա մի քարի դյուլս և ենտեղից ձըղձըղում ա: Բախտիցս՝ յես շատի մոտիկի. վաղեցի և, զոյմա զոչաղ Պուզի, մահակով գեղերից մեկին սուղանեցի, մեկն ել փախավ, կարացի վոչ հետիցը հասնեմ: Ես խաբարը կառավարության ականջն ընկավ և մին ել տեսեմ ինձ համար պարգեյվ զրկեցին ահա ես թվանդը: Խոսքս յերկարացավ, ընկեր քարտուղար, յես գիր չիմացող մարդ եմ, քաղաք չեմ տեսել, լավ խոսալը չեմ իմանում: Համա ինչ եմ ուզում ասել: Ուզում եմ ասել, վոր հիմի մարդու դադըր իմացող կա: Եդ ո՞ւմ չնորքն ա: Խոսք չկա, ընկեր Ստալինի չնորքն ա: Ո՞վ ա Ստալինի քան սիրում աչխատավոր ժողովուրդին: Խոսք չկա, վոչ ով: Իսկ

աշխատավորն ել Ստալինին ա սիրում: Ո՞վ ա մեզ լավ միտք տալիս, նեղ դրությունից հանում, դարդներս իմանում, ուրախություն բերում մեր սրտերին: Խոսք չկա, վոր Ստալինը: Դրա համար ել, Հարունց Կոստանը շատ դուզ ա ասում, մեր գլոխն ել ենք տալու Ստալինի անունը, մեր գեղին ել, մեր քյով-չանին ել: Ինձ վոր հարցնեք, յես կասեմ՝ բոլոր լավ աղքատները, բոլոր վարար գետերը, բոլոր բարձր սարերը, ինչ վոր լավ բան կա, բոլորն ել տանք ընկեր Ստալինի անունով, վորովհետեւ նա յա մեզ սովորեցնում ինչքան լավ մտքեր կան, նա յա մեզ ցույց առլիս ինչքան լավ գործեր կան...

Վորսկան Պուլին մի սլահ կանդ առավ շունչ քաշելու. բոլորը ծափահարեցին նրան: Նա մտադրել եր ելի խոսել, բայց բուռն ծափահարությունները տեսնելով՝ այդքանով ել բավականացավ: Նա ինքն ել դոճ մնաց իր ճառից: Այդ սլահին նա կարմրել եր, արյունը լցվել եր խորշումած յերեսի կնճիռների տակը և դեմքն ալնքան եր փայլում, վոր կարծես թե նա մոզական դավաղանի մի հարվածով հիսուն տարով ջահելացել եր, առույգացել: Ներքուստ ինչ վոր անբացատրելի թեթեւություն եր դգում նա այդ սլահին: Նախագահի մոտից դնալիս վոտներն ուրախությունից չեյին կանգնում, անվերջ քայլել եր ուղում: Նրա մտքից անցավ՝ հրացանով դարձյալ կրքակել ողի մեջ, բայց հենց այդ ժամանակ մեկի բացական լությունը մոռացնել տվեց նրա այդ մտադրությունը:

— Մալադեց Պուլի, շատ լավ խոսեցիր:

— Հե՛, ես ինչ եր վոր. հալա հինգ եսքան ել մտքումս մնաց: Շն ել մի ուրիշ անգամ, — պատասխանեց նա և կանգնեց իր նախկին տեղում:

Պուլուց հետո խոսել ցանկացողների թիվն ավելի չատացավ, բայց նախագահն ել վոչ վոքի ձայն չբարվեց:

Հանդիավոր մասը դրանով ել վերջացավ: Մի խումբ մարդիկ մոտեցան լճի գլխավոր պատին, վոր տեղից պետք է բաց թողնվեր ջուրը:

Երևելսորհրդի նախագահը դիմեց կուսըրջկոմի քարտուղարին, վոր նա բաց անի ամբարտակի ջուրը, իսկ վերջինս առաջարկեց Կոստան քեռուն.

— Յեկի փականը դու հանիր, Կոստան քեռի. այս լճի գլխավոր նախաձեռնողը դու յես:

Այստեղ Կոստան քեռին իրեն անչափ շոքած դդաց: Յեթե հպարտությունը յերեւալու հատկություն ունենար, այդ սլահին բոլորն ել կտեսնեյին, թե դրանով վորքան ե լցված Կոստան քեռին: Նա ծանրախոհ քայլերով մոտեցավ անցքին, ձգեց փականը, ջուրը միանգամից շատրվանեց և հորդաբուխ թափով լցվեց սոսի մեջ: Բազմությունն անսահման ուրախությամբ, աղմուկ-աղաղակով բռնեց ջրի ընթացքը: Մեկիքջանեց սրտավր չփոթվելուց ընկավ առվի մեջ, թրջվեց ամբողջովին: Զրում մի սլահ նա իերն կորցրեց. բարձր ճիչ արձակեց, բայց վորովհետեւ բոլորն ել վաղում եյին ջրի ուղղությամբ, պառավի ձայնը վոչ վոք չլսեց: Պառավը վորձեց ինքը դուրս գալ առվից, այս անգամ ել վոտը սայթաքեց, նորից ընկավ սակայն յերկրորդ անգամ պառավն իրեն չկորցրեց: Տեսնելով, վոր առանձին վտանդ չկա, նա կանգնեց:

առվի մեջ և մանկան նման ջրին խմելով՝ սկսեց ուրախ-ուրախ ծավժվալ:

Ջուրն սմոսան տաքից ճաքճաք առվի ճեղքերը լցնելով՝ առաջ եր հոսում: Ջրին համընթաց վաղող մարդիկ հեռոճետե յետ ելին մնում: Իսկ մանուկները, իրենց կոշիկներն ու վարտիկները թեփելի տակը տված, առանց հոգնելու դեռ շարունակում ելին առաջ վաղել...

3.

Գյուղից ահագին վերել, ձեռքերը մեջքին դրած, գլխահակ և մտախոհ, քայլում եր Կոստան քեռին: Բարձր, վերձիգ սարերի ուսից, գալիս եր մեղմիկ քամին, կաշտում Կոստան քեռու դեմքին և անհետանում ու գլխե թե ուր: Դուրեկան քամու շոյանքը Կոստան քեռին չեր նշ զգում: Նա տարվել եր իր մտքերով և քայլում եր լուռ ու անտարբեր, մինչև վոր հանկարծ բաց իր անունը, հետ նայեց ու չիմացավ, թե ու եր կանչողը:

— Յես եմ, Կոստան քեռի,—ասաց կանչողը և մոտեցավ,—մեն-մենակ եդ ո՞ւր ես գնում:

Կոստան քեռին ճանաչեց կանչողին. Նահապետենց Սարգիսն եր: Նա գյուղատնտեսական տեխնիկումի ուսանող եր և նոր եր վերադարձել Վոլգա-Մոսկվա ջրանցքով կատարած ճանապարհորդությունից. Կոստան քեռին Սարգիսին հանդիպելու համար շատ ուրախացավ: Նա լսել եր, վոր վերջինս տեխնիկումի լսավարույն, հարվածային ուսանողներից և, շատ խելոք սղա յե ու Կոստան քեռու համար շատ հաճելի յեր նրա հետ խոսել, անձամբ ստուգել իր լածները: Յեյ Կոստան քեռին սկսեց հարց ու փորձ անել Վոլգա-

Մոսկվա ջրանցքի մասին, նրա ճանապարհորդութան, Մոսկվա քաղաքի մասին, մինչև վոր իրենց լճի սքանչելի տեսարանը բացվեց նրանց առաջ:

Կոստան քեռին և Սարգիսը դեռ, հասած լճին՝ կանդնեցին փոքրիկ բլուրի վրա և սկսեցին հրճվել իրենց զիմաց բացված տեսարանով: Վորոչ ժամանակ վոտքի կանդնած նայելուց հետո Կոստան քեռին նրա տեց մի քարի վրա, իսկ Սարգիսը կանդնեց նրա մոտ՝ իր հայացքը դեպի հեռուները հառած: Տիրեց յերկար լուռություն: Վոչ վոք նրանցից չեր ուղում ընդհատել մյուսի խոհերը: Յերկուսն էլ տարվել ելին խորը զգացմունքներով:

— Սարգիս, խնձորենին շուտ պտուղ կտ՞ա, թե՞ ծիրանին, — վերջապես լուռությունը խախտելով՝ հարցրեց Կոստան քեռին:

— Մեկ է, լավ հողի մեջ յերեք-չորս տարուց հետո յերկուսն էլ պտուղ կտան: Իսկ խաղողն ավելի շուտ է պտուղ տալիս: Յեթե լավ խնամենք, յերկու տարուց հետո Մաղրայի ալգիներից կստանանք առաջին բերքը...

Կրկին լռեցին:

Դաշտակերտն իր դոյուլթյան ուրից այգի չեր տեսել: Դաշտակերտի յերեխաներն ամռան շոգին կարոտով են մտաբերել մի հատիկ թարմ միրգը: Բայց շուտով, ընդամենը յերկու-յերեք տարուց հետո, Դաշտակերտը կունենա իր սքանչելի այգիները՝ բազմատեսակ մրգատու ծառերով լի:

Մարդիկ, վոր յեղել են Դաշտակերտում մի քանի տարի առաջ, կրկին անգամ աշխտեղ ընկնելիս այլևս չեն ճանաչի առաջվա իրենց տեսած գյուղը: Մարդիկ, վոր անցել են աշխտեղից յերբեմնի, կրկին անգամ

նույն տեղից անցնելիս կշիռթվեն, կնստեն դալար այգիներն ծառերից մեկի տակ ու հալոց կտան իրենց։

—Արդյոք չե՞նք չեղել ճանապարհը, չե՞նք վոր այստեղ առաջ մի ծառ անգամ չկար, չե՞նք վոր այստեղ մի մրգատու այգի վորոնելը նույնն էր, ինչ վոր արեմի վրա անտառ փնտրելը...

Մարդիկ կասկածանքով յերկար կմտածեն այդ մասին, մինչև վոր դաշտակերտցի մի մանուկ, բազմաբույր մրգերով լի սայլը բեռնած այնտեղից անցնելիս ամեն ինչ հանդամանորեն կբացատրի նրանց, կըփարատի կասկածամիտ ճամբորդներին բոլոր տարակուսանքները...

Նրանք յերկուսն էլ, և՛ Կոստան քեռին, և՛ Սարգիսը, այժմ այդ մասին են մտածում։ Յորհում են, թե վոր հողում ինչ այգի պեղ, ինչ ծառեր տնկել։

—Միայն պողատու ծառերը բաժակա՞ն չեն. պետք է անտառի մասին էլ հոգալ, — խորը մտածելուց հետո ասաց Սարգիսը, — յեթե մի քանի հազար հատ կանաչ տունկեր և ճյուղեր տնկենք Գյուլենյու լանջում, ջուրը միշտ տակը պահենք, այնտեղ գեղեցիկ մի անտառ կունենանք։

Կոստան քեռու միտքն անմիջապես բռնկվեց Սարգիսի խոսքերից։ Նա պարզորոշ պատկերացրեց նրա ասածը։ Նրա յերևակայության մեջ պայծառորեն պատկերացավ լայն սարալանջի վրա փռված անտառը — յերկնածիզ ծառերով, խիտ, անանցանելի թիփերով, ճյուղապատ, կանաչ ու ծաղկավետ։ Նրա մտքում բոցկլտացին անտառի հետ կապված բազմաթիվ այլ խնդիրներ էլ։ Նա հիշեց, վոր անտառն իրենց կազատի աղբից, աթարից, վորոնց հոտից տարիներ շարունակ փառակալել է նրանց զգայարանները, վորոնց

ծիղից շարունակ մրտաված է յեղել նրանց տան ոճորքը, անկողնաշորերը, հագուստները, անգամ ուտելու հացը։ Կոստան քեռին պատկերացրեց, վոր անտառը նրանց գետնափոր, ցեխապատ տներից նեղ դուռս կբերի։ Յերկհարկ, յեռահարկ տունը գյուղի համար չուտով շատ սովորական կդառնա և նրանց ներկայիս բնակարանները կգործադրվեն վորպես մառաններ — նոր այգիներից ստացված անուշահոտ ըմպելիքներն ու մրգերը պահելու համար։

Վերջում, այս բոլոր տպավորությունների տակ, Կոստան քեռու ուղեղում մի միտք ևս ծագեց. ինքն, արդյոք, մի հինգ տարի յեղ կապրի՞, կտեսնի՞ այդ բոլորը...

— Ափսո՛ւս, — հանկարծ ինքնամոռացության մեջ, բարձրաձայն ասաց Կոստան քեռին։

— Ի՞նչը ավտոս, — անմիջապես հարցրեց Սարգիսը, կարծեկով, թե նա ինչ վոր բան է մոռացել։ Բայց Կոստան քեռին նրան չպատասխանեց և կրկին տարվեց իր խոհերով։

Հանկարծ, լճի մյուս ափի բարձր բլրի ծայրից, գիշերային մթությանը կիսելով, լավեց մեկի հուզիչ և դուրեկան յերգի ձայնը, վորից պարզ կերպով լսվում է յին միայն յերկու բառ.

Ագիզը՛ սառն այ գլալին, այ գլալին...

Մարդիսն ու Կոստան քեռին յերկար ժամանակ լուռ ունկնդրեցին հեռվից լավող յերգը, վորը մթության մեջ տարածվում էր ամենուր և թվում էր, թե դա ինչ վոր մի կախարդական յերգեհոնի ձայն է, վոր դյուրթում է լսողին։ Հետո հենց վոր լուց յերգի ձայնը, Կոստան քեռին նստած տեղից կանչեց բարձր.

— Արա հեյ, եղ ո՞վ ևս եղտեղ... .

— Ե՛ղ, ևո՛ղ, ե՛ղ, — ձայնն արձագանքեց հեռու սարերի մեջ, բայց յերգողը ձայն չհանեց: Մի ըիշ լուռ ապաստելուց հետո, տեսնելով, վոր պատասխան չստացաւ, Կոստան քեռին կրկին անգամ վանչեց և այս անգամ նրա հարցի պատասխանը յեղաւ նույն մարդու նոր, բայց ավելի դուրաւի և աղքեցիկ յերգի ձայնը... .

— Արա վորսկան Պուղի, եղ դու յե՞ս, — ձայնից խկույն ճանաչելով հարցրեց Կոստան քեռին:

— Յես եմ, Հարունց Կոստան, բա ել ո՞վ պետք ա լինի:

— Մենակ ե՞ս, թե սատանաների հետ:

— Սատանաներին զրկեցի քեզ մոտ, հիմի մենակ եմ... .

Թեպետ նրանք իրարից հեռու եյին գտնվում, բայց գիշերային անդորրի մեջ նրանց ձայնն այնքան պարզ, այնքան մոտ եր հնչում, վոր կարծես թե իրարից մի քանի քայլ հեռու գտնվելիս լինեյին:

— Արա Պուղի, ես կես գիշերին ի՞նչ ես անում եղտեղ, — կրկին հարցրեց Կոստան քեռին:

— Յեկել եմ ջրերի հետ զրուցելու, — պատասխանեց Պուղին և լռեց: Քիչ հետո նրա ձայնը լսվեց ավելի հեռվից և ավելի թույլ, բայց այդ ժամանակ լուսնի շողերի տակ յերեվաց նրա մութ ստվերը, վոր բլուրների ուտից մեկնված՝ դնում եր ով գիտե թե ուր:

Սարգիսն ու Կոստան քեռին կրկին ամփոփւեցին իրենց խոհերի մեջ: Այդ ժամանակ Սարգիսը նկատեց,

տեց, վոր լճի վրա թեւաւորած պտուղում և մի թռչուն: Արդյոք նա ճերմակ թռչուն ե՞ր, թե լուսնի շողերի տակ եր այդպես յերեվում, — Սարգիսն այդ չգիտեր: Այդ մասին նա հարցրեց Կոստան քեռուն: Ծերունին կկոցեց աչքերը, առաջ նայեց, բայց միայն թռչունի չվաքը տեսաւ՝ լուսնազոծ ջրերի վրա պտուղելիս: Իսկ ինքը թռչունը՝ չեր յերեվում:

— Հրեն, այ, նստեց լճի պատի վրա, — ցույց տվեց Սարգիսը, — այ, հիմա թռավ, թեւով խփեց ջրին, ևլի բարձրացաւ... .

— Դա յերեվի նոր թռչուն և. եղ տեսակ թռչուն մեզ մոտ չի յեղել, — ասաց Կոստան քեռին և կրկին լռեց:

Հեռվից, բարձր սարերի ուտից, յեկաւ մեղմիկ զեփյուռը: Կոստան քեռին սթափւեց:

— Լսիր, Սարգիս, դու հիմի ամենից շատ ի՞նչ կուզենայիր, — հանդիստ, ծանրախոհ տոնով հարցրեց Կոստան քեռին:

Սարգիսը մի պահ զարմացաւ, թե ինչու յե Կոստան քեռին այդպիսի հարց տալիս:

— Իրեն ինչ, թե այս րոպեյիս ամենից շատ յես ինչ կուզենայի, — իր ներսում հարցրեց Սարգիսը, բայց միաժամանակ սկսեց մտածել նաև նրա հարցի մասին: Իսկապես, հիմա նրան ամենից շատ ի՞նչ և պահում: Մի պահ նրան թվաց, թե իրեն վոչինչ ևլ չի պահում: Ինչ վոր հարկավոր և նրան՝ կա:

— Իսկ յես, Սարգիս, — տեսնելով, վոր նա վարանում և, չի իմանում ինչ պատասխանել, կամացուկ ասաց Կոստան քեռին, — յես կուզենայի հինգ, միայն հինգ տարի յել ապրել... .

Սարգիսը զարմացավ: Ի՞նչ մեծ բան է Կոստան քեռու ուզածը. այդպիսի բանն եւ մարդու մտքով կանցնի:

— Գիտե՞ս ինչու յեմ այդպես ասում, — Սարգիսի լուռթյունը տեսնելով, իր միտքը բացատրեց ծերունին, — չկարծես, թե մահից եմ վախենում: Ձե', եղ դատարկ բան է: Միայն թե ապրել եմ ուղում: Հետաքրքիր է չ՞ե տեսնել այդ բոլորը: Ի՞նչ էս կարծում, մարդ յոթանասուն ու վեց տարի ապրի, տեսնի անթիվ զրկանքներ, չարչարանքներ, տանջանքներ. ապրի տղիտության, խաղարի մեջ, հաղար ու մի հալածանքների, անարդանքի յենթարկվի և վերջապես, այդ բոլորից հետո հասնի յերջանկության դուռը, բայց վեր ընկնի ու կես ճանապարհին մեռնի, իր սեփական աչքերով չկարողանա տեսնել այն բարիքները, վորին սպասել է իր ամբողջ կյանքի ընթացքում, վորին ձգտել է շարունակ, ինչ յերազել է գիշեր ու ցերեկ...

Սարգիսը փորձեց Կոստան քեռու ասածները մասին դատել հասունացած մարդու հայացքով, այլ վոչ թե յերիտասարդի, վորը մահը համարում է վորպես մի անխուսափելի ճանապարհորդություն, վորը պետք է կատարեն աշխարհ յեկող բոլոր մարդիկ, բացի իրենից: Փորձեց նա Կոստան քեռու ասածները հասկանալ ավելի չուտ զգացմունքներով, քան թե դատողությամբ, սակայն այնուամենայնիվ ելի չկարողացավ իր ամբողջ խորությամբ ըմբռնել ծերուկի իղձը, վորը յերազում է գեթ հինգ տարի յեւ ապրել, իր աչքերով տեսնել այն բոլորը, ինչ տարիներ չաբունակ չոչափել է միտքը...

Սարգիսի միտքն այդ հարցի վրա չկարողացավ յերկար կանգ առնել: Նա սկսեց մտածել այն մասին, թե ինքն ինչ կցանկանար:

— Ձե', Կոստան քեռի, — վայրկեանական լուռթյունից հետո ասաց նա. յես ուղում եմ միայն մի բան. հենց մի անգամ մոտիկից տեսնել ընկեր Ստալինին, յերկու բուպե հետը խոսել, ձեռքը պինդ սեղմել և ուրիշ վոչինչ...

— Հա՛, — զարմացած բացականչեց Կոստան քեռին և ամիսոսաց, վոր առաջինն ինքը չասաց այդ բանը: Ձե վոր նա յեվս մինչ այդ բազմաթիվ անգամ մտածել է այդ մասին, անքուն գիշերներ է լուսացրել Ստալինին տեսնելու մասին մտածելով, անգամ խոսել է զանազան մարդկանց հետ, խորհուրդներ է հարցրել, թե ինչպես կարող է իր մտադրությունն իրականացնել, զանազան ծրագրեր է քաշել և այժմ հանկարծ Սարգիսը, այդ պատիկ անպիտանը, վորը չորս անգամ փոքր է իրենից, ավելի չուտ ասաց այն, ինչ վոր կցանկանար ինքը՝ Կոստան քեռին ասել ամենից առաջ...

Բայց Կոստան քեռին իրեն չմասնեց և վոչ էլ չփոթվեց: Նա արտաքուստ հանգիստ, ներքուստ խորապես սկսեց միայն այդ մասին մտածել:

Այս անգամ լճի վրա յերեաց յերկու թռչուն: Նրանք միասին պտույտներ ելին կատարում ջրերի վրա, թեվերով խփում իրար, աշխույժ ծվծվում, նստում լճի պատերի վրա և զարմացած նայում նրա ջրերին:

— Սրանք միանգամայն նոր թռչուններ են, մինչև հիմա մեր կողմերում չեն յեղել, յերեվի լճի ջր-

բերի վրա յեն յեկել: Դեռ ինչքա՛ն նորություններ կը-
լինեն...

Գիշերն արդեն կիսվել էր: Հեռվից գալիս եր
քամին, որորում լճի ջրերը և նորեկ թռչունների
ձայնին միանում էր կոհակների ծփոցը:

Կոստան քեռին վոտքի կանգնեց:

— Ուչ ե, հարկավոր ե տուն գնալ:

— Բա վորսկանը: Չապասե՞նք նրան:

— Չ'ե, նա հմի հարամիների հետեվից ե ընկել,
մինչեւ արեւածագ ել հետ չի դա, — կատակեց
Կոստան քեռին և առաջ ընկավ:

Վերադարձին նրանք վոչինչ չխոսեցին: Յերկուսն
եւ լուռ քայլում էին կամաց, համը քայլերով: Այդ-
պես յեկան նրանք, մինչեւ յերեւացին գյուղի տները:
Այդտեղ Կոստան քեռին քայլերն ավելի դանդաղացը-
րեց: Նրա համար, ըստ յերեւոյթին, ավելի լավ էր
դրսում մնալ, չնչեւ մաքուր ոգը և յերկար, յերկար
խորհել...

— Հինգ, հինգ տարի յեւ ապրեյի... մտախոհ
առաց Կոստան քեռին և Սարգսի յերեսին նայելով
ավելացրեց — և մեկ, հենց մեկ անգամ ել տես-
նեյի...

— Հա, Կոստան քեռի, — նրա միտքը հասկա-
նալով անմիջապես ընդհատեց Սարգիսը, — հենց
միայն մեկ անգամ մոտիկից տեսնեյի ընկեր Ստալինին,
յերկու րոպե հետը խոսեյի, ձեռքն ամուր սեղմեյի
և ուրիշ վոչինչ...

ԱԶԳԱԿԱՆԸ

Դուռը բացեց Վարյան — Ղաղարի կինը:

Շեմքի վրա տեսնելով իր ամուսնու հորեղբոր
տղային, նա մի պահ ալլալվեց, ակնապիշ աչքե-
րով նրան նայեց և վոչինչ չկարողացավ ասել:

Ուղիղ տասնհինգ տարի վոչ մի լուր, վոչ մի
նամակ՝ և հանկարծ — ահա նա ինքը դեմ առ դեմ
կանդնած:

— Խուրչուդ Իվանի՞չ...

— Չեյի սպասո՞ւմ...

— Դե ներս յեկ, ներս յեկ տեսնենք ես վո՞ր խա-
չիցն ե...

— Վա՛հ, դու հալա խաչերին հավատում ե՞ս:

— Ե՛հ, Խուրչուդ Իվանի՛չ, դու ելի ես կատակ
անողն ես մնացե՞լ:

— Իսկ ինչո՞ւ պետք ե փոխվելի վոր:

— Դե ներս յեկ, ի սեր աստծո, պատմիր տես-
նենք ես ինչպես...

Խուրչուդ Իվանի՛չը ներս մտավ: Նա արտաքուստ
իրոք վոր բնավ չէր փոխվել: Չնայած պատկառելի
հասակին, նա մնացել էր ելի այնպես, ինչպես տեսել

եր վարյան տասնհինգ տարի առաջ: Ճիշտ է, թեև մարմնով մի քիչ նիհարել եր, բայց աչքերի փայլը, թավ հոնքերը, կլոր դեմքն ու լայն ճակատն ելի նույնն ելին — վառ ու զրավիչ:

Սենյակում նա իրեն հատուկ յեռանդով հանեց վերարկուն, իսկույն դտավ կախելու տեղը և մինչև վարյան աթուռ կառավարիկեր նրան, նա ինքը մի աթուռ քաշեց տակը և նստեց սեղանի մոտ:

— Դե պատմիր տեսները, Խուրչուկ Իվանիչ:

— Վեց ուր է, ինչ քաղաքումն եմ. դործով եմ յեկել: Գնալու յեմ այսօր յերեկոյան: Ասացի տեսներդ դուք ինչ եք անում, վոնց եք ապրում:

— Ի՞նչ ասեմ, լավ բարեկամներ եք — չինձու տոնով ասաց վարյան. — ելի հետաքրքրվում եք իրարով:

Խուրչուկ Իվանիչը նրան չպատասխանեց: Վարյայի խոսքերն ստիպեցին նրան լուրջ մտածել: Իսկ նրա լուռթյունը տեսնելով՝ վարյան չարունակեց.

— Եղպես է ելի, տասնհինգ տարի յե իրար չեք տեսել, իրար հետ վոչ մի կապ չեք ունեցել և հիմա վեց ուր է մեր քաղաքումն ես դտնվում, հորյեղորդ տղային, նրա ընտանիքը նոր ես մտաբերում:

— Վարյա, աշխարհն է մեղավոր, մենակ մենք չենք այդպես:

— Լավ է, ամեն մի մեղավորի փոխարեն աշխարհին մեղադրել. եդ սկի վատ չի: Ֆեդբայր, թո՛ղ այդ բոլորը, դուք հենց միշտ այդպես սառնասիրտ եք յեղել իրար հետ: Առաջ ի՞նչ եր: Են ժամանակ ել ափսոսելով իրար տուն չեյիք դնա, իրար յերես չեյիք

տեսնի, վոչ մի անգամ իրար հետ քաղցր խոսք չեյիք փոխանակի:

— Դե լավ, վարյա, հին դարմանը քամու չեն տա: Ավելի լավ կլինի առես, թե Ղաղարն ուր է, ուր են յերեխաները:

— Ղաղարը չուտով դործից կզա: Նա հենց քիչ առաջ զանգ տվեց: Ավելի լավ է դու պատմիր:

Նրանցից յուրաքանչյուրն ուզում եր ավելի շատ հարցեր տալ, ավելի շատ լսել, քան թե պատմել: Տասնհինգ տարի իրար անտես, իրարից հեռու — և՛ սրտով, և՛ տարածությամբ, այժմ անսպասելի կերպով նրանք հանդիպել են և հանկարծակի բորբոքվել: Ե ինչ վոր անձուկ մոտկուրթյուն: Նրանք ուզում են այդ տարիների ամբողջ պատմությունն իմանալ միանգամից, լսել մանրակրկիտ կերծով ամեն դեպքի մասին, սակայն վոչինչ ել չեն կարողանում պարզել. առատ խոսքերի փոխարեն յերեսան են դալիս միայն զգացմունքները, իսկ ամեն ինչ մնում է հորդ զգացմունքների քողի յետևում:

1920 թվին, Կարմիր բանակը քաղաքը դրավելու հենց առաջին ուրը, Խուրչուկ Իվանիչն իր ընտանիքի հետ թողել եր այդ քաղաքը, իր բաղմահարկ տները, նավթահորերը, բոլոր ունեցվածքը և փախել այդտեղից: Հետագայում պարզվել եր, վոր նա գնացել է Ռոստով և այնտեղ մտել է ծառայության: Այդ լուրը նրանց համար վորքան դարձանալի յեր, նույնքան ել հետաքրքիր եր, թե այդ հզիպցած բուրժուան, ազա՛ կապիտալիստն ինչպե՛ս պետք է աշխատի խորհրդային կարգերում, խորհրդային հիմնարկում,

և ապրի միայն ոռձիկով: Սակայն հետզհետե այդ հանդամանքն ել անուշադրության մատնվեց և նրանցից յուրաքանչյուրն իր գործին՝ չէր ել հետաքրքրվում, թե ով ինչպես է ապրում:

Ավելի ուշ, տարիներ անց, ելի Ղազարն եր դնացող — յեկողից հարցնում հորյեղբոր տղայի մասին, հետաքրքրվում նրա ընտանեկան վիճակով, բայց այդ բոլորն ել լոկ հետաքրքրությունից այն կողմը չէր անցնում:

Յեւ այդ անսպասելի հանդիպման ժամանակ կարծելով, վոր նրա համար կարող է հետաքրքիր լինել, Վարյան նախ պատմեց իրենց մասին, ասաց, վոր աղջիկներից յերեքն արդեն ամուսնացել են, Աշոտն ամբարտեղ է համարաբարանը, մասնագետ է դառել և աշխատում է Ղուրալում: Փոքր աղջիկը, վորին Սուրչուդը իվանիչը բոլորովին չէր տեսել, սովորում է և դպրոցից դեռ չի յեկել: Իսկ Ղազարը...

— Ղազարի մասին ինքս գիտեմ — ընդհատեց Սուրչուդը իվանիչը — նա արդեն հայտնի մարդ է: Նրա մասին բոլոր թերթերն են գրում: Յերեւի կուսակցական ել է:

Վարյան ուղեց ինչ վոր ասել, բայց հնչեց երկտրական դանդաղ. ասանց պատասխանելու նրա հարցին, նա գնաց դուռը բանալու:

— Վահ, ինչ ես ասում — դրսում լավեց Ղազարի ձայնն ու չանցած մի վայրկյան, իսկույն ներս մտավ ինքը:

— Ձեյիր սպասո՞ւմ, Ղազար Վարդանիչ, — վորենկայա դիմավորելով հորյեղբոր տղային ասաց Սուրչուդը:

— Սկի աչքերիս չեմ հալատում, ուր մնաց թե սպասեյի, — ժպտալից դեմքով պատասխանեց Ղազարը և համբուրվելու մտադրությամբ մոտեցավ հյուրին, բայց վերջինիս ինչ վոր անտարբեր դեմքը տեսնելով՝ ինքն ել թուլացավ և սարդեց միայն ձեռքը:

— Իսկ ինչո՞ւ յես գործից այսքան ուշ գալիս:

— Առանձնապես ուշ չի:

— Ասենք ճիշտ է, հաշված ժամերով աշխատել՝ այդ ձեզ համար չի ասված, — կարծես թե անտարբերությամբ ասաց Սուրչուդը իվանիչը, բայց Ղազարը նրան հակաճառեց:

— Հաշված ժամերով յես միայն քո հանքերումն եյի աշխատում, — սուր իրոնիայով ասաց Ղազարը, վորից Սուրչուդը խայթվեց, ուղեց նույնպիսի սրությամբ պատասխանել, բայց իրեն զսպելով, թե ավելի հարմար խոսք չգտնելով միայն ասաց.

— Հոգուդ մեղք ես անում:

— Դե եդ խնդիրն արդեն մեզ չատ հեռու կտանի — հարցին վերջ տալու նպատակով ասաց Ղազարը, վորին միջամտեց նաե կինը.

— Ձեր տունը չքանդվի, տասնհինգ տարի իրար չեք տեսել, հիմա յեկ խոսելու բան դառ՞ք:

— Վարյա, այդ նշան է, թե Ղազար Վարդանիչն իրոք վոր տարված է որվա հարցերով: Մարդը, ըստ յերեույթին, միանգամայն նոր հոգեբանության տեր է, իգուր չե, վոր չքանչան են տվել, անունը միշտ հիշում են:

— Աշխատանքը մեզ մոտ իգուր չի կորչի:

Սուրչուդը լռեց. նա մի պահ ուշադրությամբ

նայեց Ղազարին, ապա դուրսը կտնայ և ախպես, կարծես թե անտարբերությամբ, ասաց.

— Դա՛, ասում ես աշխատանքն իդուր չի անցնում ելի:

Ղազարն իր խոսքը չկրկնեց: Նա զդաց, վոր այդ հարցի պատասխանն իր հորեղբոր վորդին վաղուց ունի պատրաստ: Սակայն Սուրչուղը չանդրադարձավ, նա միայն ավելացրեց.

— Ինչ ասեմ, Ղազար, մենք տարբեր տեսակ ենք մտածում:

— Ի՞նք միշտ ել տարբեր տեսակ ենք մտածել...

Սուրչուղ Իվանիչը լռեց: Նրան դուր չեկան նրա վերջին խոսքերը: Այդ նկատեց նաև Վարյան և կշտամբեց ամուսնուն.

— Ա, անաչեն, սա յեւ հո ժողով չի. հենց միշտ եղպես ե, — այս անգամ ել դեպի հյուրը դառնալով՝ չարունակեց նա. — արդեն վաթսուներե մոտ մարդ ե, բայց ջահել ժամանակվա բնավորությանը թարդ չի տալիս:

— Հա, Ղազարը ջահել ժամանակն ել մի քիչ համառ մարդ եր:

Այս անգամ Ղազարը չուզեց պատասխանել: Նա մտքում վորոչեց, վոր հարկավոր ե անպայման խոսակցության նյութը փոխել:

Վարյան դնաց խոհանոց կերակրին նայելու: Ղազարը մի պահ լուռ նստելով Սուրչուղի մոտ, ինքըն ել դուրս յեկավ և դնաց գինի բերելու:

Սուրչուղ Իվանիչը մենակ մնալով՝ սկսեց ուշադրությամբ սենյակի իրերին նայել: Նա աչք ածեց

այն սենյակը, վորտեղ ինքն եր նստել. այդ սենյակից կռանալով դիտեց նաև մյուս յերկու սենյակը, վորոնք կահավորված էին շատ պարզ, մաքուր և առանց վորեւե ավելորդ բանի և քիչ հետո, հենց վոր Ղազարը վերադարձավ, Սուրչուղը հարցրեց:

— Ղազար, ասում ես, թե հիմա աշխատանքն ի դուր չի անցնում: Բա լավ, եղբան վոր աշխատել ես, ի՞նչ ես յետ դցել... Ճիշտն ասած, յես մինչև ետեղ դալը, լսածներիս համաձայն, կարծում եյի, թե կարդին տուն կունենաս, կահավորված սենյակներ, վորովհետև դու համարվում ես ժամանակիւր անլանի մարդկանցից, իսկ անվանի մարդկանց բնակարանն այլ կերպ ել չպետք ե լինի: Իսկ քո բնակարանում...

Նա ել չչարունակեց, համարելով, վոր ասածն ել լրիվ հասկանալի յե: Բայց նորեկի ակնարկը խիստ կպավ Ղազարի ինքնասիրությանը: Նա թեպետ արտաքուստ այդ ցույց չտվեց, բայց ներքուստ աստիկ վերավորվեց:

— Լավ տուն ասելով դու յերեւի հասկանում ես ոխտը սենյակ, ոխտը զարավալ ել մեջը ծառայելիս, ինչ մի ժամանակ դու ունեյիր: Իսկ դա մեզ հարկավոր չե. ինչ վոր պետք ե, այն ել ունենք: Շատ բանի մասին մենք չենք մտածում...

Պատկերը փոխվեց: Ղազարի վերավորանքն ակներեւ դառավ: Նրանք թեպետ սկսեցին հետո այլ խնդիրներ ժողին խոսել, բայց զրույցը կտրուկ, հարց ու պատասխանից այն կողմը չանցավ:

Յերբ նստեցին ճաշի, Ղազարը լցրեց գինին, բարձրացրեց բաժակը և ուզեց ինչ վոր բան ասել:

րայց բերանը դեռ բաց չարած, հնչեց հեռախոսի զանգը: Նա գլխու բաժակը նույնությամբ դրեց սեղանի վրա և մոտեցավ հեռախոսին:

— Հա, յես եմ, ինչո՞ւ: Այո, վոչ մի գեպրում, հենց ես բոպեյիս գալիս եմ...

Խինչ նա խոսում էր հեռախոսով, Խուրչուղն ու Վարյան ուշադրությամբ հետեւում էյին նրա դիմադժերի արտահայտություններին: Հեռախոսի փողը կախելուց հետո, կինն իսկույն հարցրեց.

— Ելի ի՞նչ կա...

— Պետք է շտապ կերպով հանքը գնալ:

— Ինչո՞ւ:

— Անհրաժեշտ է. ստիպված պետք է յերկուսով հաչեք:

— Խուրչուղ. Իվանիչն այսօր յերեկոյան գնում է:

— Հա՞:

— Անպայման, — Վարյայի ասածը հաստատեց Խուրչուղը — տոմսն արդեն վերցրել եմ: Յերեկոյան ժամը 8-ի գնացքով:

— Եդ գեպրում կտեսնվենք կայարանում: Իսկ հիմա յես չեմ կարող ուշանալ:

Նա առանց վերջնական հրաժեշտ տալու իր աղ-գականին, հազավ բանվորական հագուստն ու շտապ կերպով տնից դուրս յեկավ:

Ելեկտրաքարշում վոչ մի բանի մասին կոնկրետ չէր մտածում: Նա ուզում էր վորքան կարելի յէ չուտ հասնել հանքը և անձամբ ստուգել պատահա-ծը:

Վերջին չորս տարում նրա փորած նավթահորե-

րից վոչ մեկումն էլ վոչ մի խոտորում, վոչ մի ծր-ուում չէր յեղել: Նա հորափոր վարպետների մեջ հռչակված էր վոչ միայն վորպես արագ փորող, այլև վորպես որինակելի, իր գործը հրաշալի իմացող վարպետ: Դրա համար էլ այդ պահին նա շատ ան-հանգիստ էր. մտածում էր, թե կարող է անհաջողու-թյուն պատահած լինել և նրա վերջին տարիների փայլուն աշխատանքների վրա մի սև բիծ կմնա:

Քանի մոտենում էր նավթահանքին, նրա ան-հանգստությունն ավելի յեր շատանում: Բայց յերբ տեղ հասավ, պարզվեց, վոր վոչ թե խոտորում, այլ գազեր են հավաքվել փորվող շերտերում և մեծ վը-տանդ են սպառնում կատարված աշխատանքերը տա-պալելու:

Վորպես հմուտ վարպետ, հորն ուշադրությամբ դիտելուց հետո, Ղազարն իսկույն հասկացավ, թե կուտակված գազերն ինչպես պետք է ցրել:

Անավարտ հորում առաջացած ժայթքումների մասին բանվորները նախորդը հայտնել էյին նաև դը-րուպայի վարիչին և ինժեներին: Բայց մինչև նրանք տեղ կհասնեյին, Ղազարն արդեն գործի անցավ:

Հանքի վարիչն ու ինժեները գալուց հետո հա-վանություն տվին նրա ձեռնարկած աշխատանքին: Այդ ամբողջ օրը, նույնպես վողջ գիշերը, նա լար-վածորեն աշխատում էր կուտակված գազերի մեկու-սացման վրա:

Առավոտյան, յերբ արևի ուղղաձիգ չողերը բեկ-վել էյին բուրդի բարձր կատարին, միայն այդ ժամա-նակ Ղազարն զգաց, վոր ամեն ինչ արդեն բարեհա-ջող և և հորին ապառնացող վոչ մի վտանգ չկա ու

դուրս յեկաւ բուրգից, այնտեղից ել մի քանի քայլ հեռու բուրգայի մոտ կանգնեց, հայացքը հառեց դեպի արեւելք և հանդիստ կերպով խորը շնչեց: Նա ըզգաց առաւելումա թարմ, բայց նաւթաբույր ողի աղ-դեցությունը, վորին նա վաղուց ի վեր լնտեւացել եր իր բազմամյա աշխատանքների ընթացքում:

Թարմ ողի աղբեցությունից նա իր յերակների մեջ ինչ վոր թմրությունն զգաց և ուղեց նստել բուրգայի առաջ դրած նստարանի վրա, բայց այդ ժամանակ լսելով հեռախոսի զանդի ձայնը, մոտով բուրգան և վերցրեց հեռախոսափողը:

— Այո, յես եմ, — հեռախոսի փողն ականջին մոտեցնելով կրկնեց նա, — հենց պատրաստվում եյի դուրս: Հա՛, դեհա՛... ի՞նչ անեմ, չեմ, վնաս չունի...

Կի՛նն եր անից զանդ տալիս: Նա հայտնում եր, վոր Սուրչուդ Իվանիչն արդեն գնացել է: Նա կայարանում մինչև վերջին վայրկյանն անհամբերությամբ սպասել և Ղաղարին, բայց նա չի յեկել և գնացել է իր ազգականից դժգոհ...

— Եհ, թող գնում է գնա, հող չե: Յես վաղուց եյի մոռացել նրան, ինչպես և ինքն ինձ: Ի՞նչ ազգականներ ենք յեղել վոր:

Յեւ Ղաղարը մտաբերեց, թե առաջ իր ազգական կոչվածն ինչպիսի վերաբերմունք է ցույց տվել դեպի ինքը:

Գյուղից նոր եր յեկել: Աշխատելու վրա մի տեղ չեր գտնում, Սուրչուդն ել չեր ուզում նրան ընդունել իր նաւթահորերում:

— Մի կարգին դորձ չես կարող անել, վոր դորձի դենեք, իսկ անվագործ բանվորության ուղարկելն

եւ անհարմար է, — այն ժամանակ ասում եր Սուրչուդ Իվանիչը — հանքերում կիմանան, վոր Սուրչուդ Իվանիչի ազգականը նաւթ քաշող է...

Հետո Ղաղարն ատիպիւմ յեղաւ ուրիշ տեղ դորձի մտնել — հենց Սուրչուդ Իվանիչի նաւթահորի մոտ, մի ուրիշ կապիտալիստի հողամասում:

Հաճախ պատահում եր, վոր Սուրչուդը կառք նստած գալիս եր այդ նաւթահորերը, հանդիպում նաւթատիրոջ հետ, անցնում Ղաղարի մոտով և բարե անգամ չեր ուզում տալ, վախենալով, վոր կարող են խմանալ, թե հայտնի կապիտալիստ Սուրչուդ Իվանիչը բանվոր Ղաղարի ազգականն է:

Այս հիշողությունների ընթացքում վարպետ Ղաղարն ավելի յեր բորբոքվում, նա կենդանի կերպով վերհիշում, պատկերացնում եր այն դժբախտությունները, վոր կապիտալիստ ազգականն եր ցուցաբերում իր նաւթահորերի բանվորներին նկատմամբ:

Ելեկտրական գնացքը հուժկու թափով պլանում եր դեպի քաղաք, իր մեջ բերելով հերթափոխ բանվորներին: Վագոններից մեկում նստել եր Ղաղարը, աչքերը հռուլ պատուհանից դուրս և գնացքի արագությունից անհամաչափ կերպով չարժվում եր գլուխը, իրար տալիս անցյալի տխուր մտքերը, իր հարազատ հորեղբոր վորդու պատճառած դաժան տանջանքների մոռաց պատկերները, վոր տարիներ չարունակ միացել են նրա սրտում: Նա արդեն մոռացել եր այդ բոլորի մանրամասնությունը: Իր հիշողության մեջ միայն նրանց ընդհանուր ֆոնն է մնացել: Սակայն այդքանն ել բավական է բորբոքելու նրա մտադաւ-կերները, սիրտը լցնելու դուր ցատկով:

— Հե, դեռ ասում ել ե, թե ինչ ես յետ գցել,—
սրտի խորքում ինքն իր հետ վիճելով ասում ե Ղա-
զարը,—յես անուն եմ յետ գցել, յես պատիվ եմ յետ
գցել, ահա այս եմ յետ գցել—այդ ասելով նա նայեց
իր կրծքին փառավոր կերպով փակցրած կարմիր շքա-
նշանին—խակ դու ի՞նչ ես յետ գցել, Վանեսի տղա
Խուրչուդ, ենքան աշխատել ես, թալանել մարդկանց,
ծծել հարյուրավոր մարդկանց արյունը, դու ի՞նչ ես
յետ գցել: Իմ մասին խոսում են մարդիկ, իմ մասին
գրում են լրագրերում, իմ կարծիքի հետ հաշվի
յեն նստում, խակ դու ո՞վ ես, վո՞րն ե քո պատվը,
ո՞վ քո մասին քաղցր հիշողություն ունի...

Յեմ նա ահամայից ուղեց մտաբերել, թե ինչ մի
գրքում ե կարդացել, վոր ասված ե կապիտալիստների
մասին, թե նրանք կմեռնեն ե վոչ վոք նրանց մասին
քաղցր յերդ չի հորինի...

Երեկտրական գնացքը քանի մոտենում եր քաղա-
քին, վարպետ Ղազարի մտապատկերներն աչնքան
ավելի եյին վառվում, նա ավելի յեր վոգեվորվում իր
մտածմունքներով:

— Տասնհինգ տարի յե մեր կարգերում ես ապ-
րում,—մտքում իր խոսքերն ուղղելով դեպի աղա-
կանն ասում եր նա,—բայց ելի նույն կապիտալիստն
ես մնացել: Դու իմ բարեկամը չես յեղել ե չես ել
լինի... Ղազարը հալալ քրտինքով ե հաց վաստակել,
Ղազարը խորհրդային կարգերում ե մարդ դառել:
Խորհրդային կարգերն են միայն Ղազարի պես մարդ-
կանց յեռանդ ներշնչում: Վարդանի տղան լավ ե
հասկանում իր լավն ու վատը, նա ճիշտ ե գտել իր
ճանապարհը ե այդ ճամբով ել կենա մինչև վերջ...

Յերբ երեկտրական գնացքը կանգ առավ կայարա-
նում, վարպետ Ղազարն իջավ վագոնից մի քիչ չիկ-
նած, կարծես հենց նոր թողնելով ճառի ամբիոնը:
Նա քայլեց դեպի տուն ավելի վատահ, ավելի ա-
ռույդ, վորպես մի խոշոր հաղթանակից վերադառնա-
լիս լինել: Այդ պահին նա իրեն ավելի թեթեմ եր
գրում, սրտով հանդիստ, աղաաված չատ մեծ դատք
մաղձից:

ՊԱՏԱՍԽԱՆԸ

Առաջին գիշերը վոչինչ չէր կարողանում մտածել: Հուզմունքից խեղդվում էր կոկորդը: Արցունքներն ել չէին դալիս, վոր դոնե դրանից մի քիչ սիրտը հանգստանար:

Յերեխան յերկար լաց լինելուց հետո՝ քեւել էր մոր վրդէին: Մայրը տխուր, նայում էր քնած յերեխայի ձերմակ դեմքին և դրանից ավելի յեր հուզվում:

Մյուս սենյակից լսվում էր յեղբորը կնոջ ձայնը, վորն իր ամուսնու հետ կռիւլով ասում էր.

— Յես գլուխ չունեմ, յես չեմ կարող ամեն ոք նրա լակոտի մղկտոցը լսել, մենք ել անք վին, բա ինչո՞ւ չենք մեր ամուսնու խոտքից դուրս գալիս: Թող քիթը վեր չցցի, հերսը մի քիչ իրեն պահի և տանը վեր ընկնի. յես գլուխ չունեմ:

— Այլի դե բուա յե, ի՞նչ ես սեւալի նման յիւր վրեւ, քեզնից դուրս յեկել. բա քույրը վոր նեղն ընկած վախտը յեղբոր մոտ չգնա, ել ո՞ւմ մոտ պետք է գնա, — կնոջը կշտամբելով ասում էր ամուսինը, բայց կինն ելի չէր հանգստանում: Նա հուզված կերպով

այս ու այն կողմ էր գնում և առանց ընդհատելու, անվերջ խոսում:

Մյուս սենյակից այս բոլորը լսում էր Գյուլխատը և սիրտն ավելի յեր հուզվում:

Գյուլխատը կորստեսության կոմյերխտականների բրիգադավարն էր:

Մեկ ուր Զուլալն իմացալ, թե այդ ուր կինը վորտեղ է աշխատում, գնաց նրա մոտ: Կեսոր էր: Գյուլխատի բրիգադն աշխատանքից վերադարձել, վոսպի արտի վայրի տանձենու տակ նստած՝ հանում է յին:

Գյուլխատը նստել էր մեջտեղ, իսկ տղաները նրան չըջապատած, աշխույժ զրուցում, կատակում է յին: Զուլալը հեռվից տեսալ այդ և սիրտն իսկույն պրդտորվեց: Նա ուզեց հենց այդտեղից ել վերադառնալ, չմոտենալ նրանց, բայց բրիգադի տղաներից մեկը տեսալ նրան և իսկույն ասաց.

— Ահա, տղաներ, Զուլալը մեզ մոտ է գալիս:

— Յերեվի գալիս է մեզ ոգնելու, — ավելացրեց մի ուրիշը:

Զուլալն ստիպված մոտեցալ նրանց, բայց վոչ մի խոսք չասաց:

Կինն անմիջապէս ամուսնու դեմքի վրա կարգաց նրա ներքին հուզմունքը, սակայն ինքն ել լռեց:

Քիչ հետո Զուլալը կնոջը մի կողմ քաշեց, ցածր ձայնով, բայց մճռականորեն ասաց.

— Դու ել չարտք է աշխատես:

Կինն վոչինչ չասաց. նա լռեց, իսկ ամուսինը շարունակեց.

— Մենք տանն ել հազար ու մի դործ ունենք, յերեխին պետք է նայել. պառավը քեզ համար յերեխա չի պահելու:

Պառավը Ձուլալի մայրն էր: Ձուլալն իզուր նրա անունն աղբտեղ ավեց, վորովհետև նա ուրախութեամբ եր ուրն անցկացնում իր թոռնիկի հետ:

— Դու թող քո աղբ համար կասկածները և վործիդ դնա, — վերջում ասաց Գյուլխասը և դնաց տղաների մոտ:

Աղբ խոսքերից արյունը լախեց Ձուլալի գլուխը: Մի պահ փակվեց նրա լեզուն և չկարողացավ վոչ մի խոսք ասել: Աղբպես լուռ քիչ սպասելուց հետո, նա զայրացած հետ դառավ գեպի տուն և մտքում կայացրեց իր վճիռը:

Յերեկոյան, յերբ Գյուլխասը մտավ բակը, ամուսինը ձենները գրպանում գրած, անհանդիստ կերպով աշխտեղ չըջում էր: Կնոջը տեսնելուն պես ասաց.

— Սիրող հովացա՞մ:

Կինն խկույն հասկանալով, թե ամուսինն ինչ է ակնարկում, պատասխանեց.

— Սիրտս միշտ ել հով է յեղել, նոր չպետք է հովանա:

— Ինչ է. ուզում ես լիմ սիրտը վառե՞լ:

— Իզուր ես կարծում. ընդհակառակը:

— Ուրեմն ել բրիգադի յերես դու չես տեսնի:

— Կաշխատեմ և կտեսնեմ:

Ամուսինն ել վոչինչ չասաց: Նա թողեց կնոջը բակում (կանգնած և ներս դնաց:

Դիչերը նրանք իրար հետ վոչ մի խոսք չլիսանալեցին: Առավոտյան վեր կացան միասին: Յերբ

Գյուլխասը պատրաստվում էր դործի դնալու, ամուսինը թեմից բռնեց:

— Ասացի, վոր դու տնից դուրս չես գնա:

— Նեղագարվե՞լ ես, ինչ է, ի՞նչ ես լսել:

— Յես իմն աղբեն ասացի:

— Յես սկի չեմ ել ուզում լսել, — վճռականորեն ասաց Գյուլխասը, բակից դուրս յեկավ, սակայն Ձուլալն խկույն բռնեց նրան, ամուր քաշեց թեմից և հրելով՝ ներս գցեց:

Գյուլխասն ապշել, տեղում կանգնել էր: Աղբեն յերրորդ տարին էր, վոր նրանք ամուսնացել էյին, բայց նրանց մեջ դժգոհություն դեռ չէր յեղել:

Նրանք իրար գլխեյին դեռ նախքան ամուսնանալը — կոմյերխտականներ էյին և միևնույն բջիջի անդամներ:

Գյուլուքում բոլորն ել գլխեյին նրանց սիրտ մասին և շատերն էյին նախանձում: Յեմ ահա, հանկարծ, Ձուլալն աղբպես է վարվում Գյուլխասի հետ:

Գյուլխասի կոկորդեն ակամայից տեղմվեց, արցունքի կաթիլներն ինքնաբերաբար գլորվեցին:

— Ձուլալ, ինչ է, դու Փառաշ ե՞ս, յես ուզում եմ աշխատել, ինչո՞ւ յես արգելում, — արտասվալից աչքերով ասաց նա, բայց ամուսինն անդդվելի մնաց:

— Դու շատ բան ես ուզում. խկ յես չեմ ուզում, վոր ատամներդ բանաս, ամեն պատահողի մոտ հրահաս...

Անմիջապես արցունքն անհետացավ Գյուլխասի աչքերից.

— Յեթե լիմ ծիծաղը քեզ դուր չի գալիս, կարող ես վարվել ինչպես քո կամքն է, խկ յես միշտ

գործի — հաստատ վորոչած ասաց Գյուլխասը և բա-
կից դուրս յեկավ:

Յերեկոյան, յերբ գործից վերադարձաւ, Ձու-
լալն ել չթողեց նրան ներս մտնի բակը:

Կինը հրեց ամուսնուն, վոր նա հետ քաշվի, վո-
րովհետեւ անցորդներն արդեն նրանց եյին նայում,
բայց այդքանն ել բավական եր, վոր առանց այդ ել
բորբոքված ամուսինն ավելի կատաղի:

Յեւ նա բարձրացրեց իր ուժեղ ձեռքն ու բռնեց-
քնն ուժգնորեն իջաւ Գյուլխասի գլխին...

Գյուլխասն որորվեց, ընկաւ գետնին: Աղմուկի
վրա տնից դուրս յեկաւ նրանց մեկ տարեկան յերե-
խան և որորվելով մոտեցաւ նրանց:

Գյուլխասը յերբ աչքերը բաց արաւ, նրա մոտ
իր կեսուրն եր — Ձուլալի մայրը և իր մանուկը: Նա
վրա զննեց և առանց յերկար մտածելու գրկեց
յերեխային ու բակից դուրս յեկաւ:

Փողոցում նա միքիչ մտածեց, ուղեց ուղիղ իր
ընկերուհիներին մեկի մոտ դնալ, բայց մեկել վորո-
շեց, վոր ավելի լաւ և յեղբոր տունը դնալ:

Իսկ գիշերը, յերբ յեղբոր կինն առաջին իսկ ըն-
տելից սկսեց դժգոհել, Գյուլխասն ավելի հուսա-
հատեց և արցունքի կաթիլներն առատ աղբյուրի
պէս սկսեցին հոսել:

Այդ գիշեր նա չկարողացաւ աչքերը վրակել:
Հազար ու մի միտք տանջում եր նրան: Իսկ ամենից
չատ նրան հուզում եր այն միտքը, վոր ինքն առանց
Ձուլալի չի կարող ապրել, նրան շատ եր սիրում:
Բայց յերբ հանկարծ պատկերացնում եր Ձուլալին
այն վերջին րոպէյին, իրեն բռնեցողով խփելիս, սի-

րո փոխարեն սիրտը ցատումով եր լցվում:

Դրանից հետո մի քանի որ նա գործի չգնաց,
աչքերը կապուել էյին, գլուխը պտտվում եր և չեր
ուզում յերեխային յեղբոր կնոջ մոտ թողնել: Բայց
հետո, յերբ կոլտնտեսութեան նախագահը նրան նա-
խատեց, թե.

— Ձուլալը կկարծի, թե եղ և, ել չես դնում
գործի և քո թուլամորթութեան վրա կհրճվի: Դու
պետք և ապացուցես, վոր իրավացի յես և կարող ես
առանց նրան ել ապրել:

Կոլտնտեսութեան նախագահի խոսքերը նրան
վրդեւորեցին, նա նորից սկսեց գործի դնալ, բայց
ուշքը հետ եր, նա սպասում եր, վոր ամուսինը մի
որ կգա, ներողութեան կխնդրի ու ելի հետ կտանի:
Սակայն Ձուլալն անողոք եր: Նա չեր ուզում թուլա-
մորթ գտնուել, և «իր թքածը մեկել հետ լիղել»:

Անցաւ բաւականաչափ ժամանակ:

Գյուլխասը յերեխայի հետ յեղբոր տնից տեղա-
փոխեց իր ամուսնացած քրոջ մոտ և հետզհետեւ
սկսեց հաշտուել իր նոր վիճակի հետ:

Նա ելի սովորական կարգով աշխատանքի յեր
գնում և կոլտնտեսութեանում նրա բրիգադն ամենա-
առաջաւորն եր: Նրա հետ կատարված գեպից հետո
բրիգադի սղաններն ավելի սիրալիր էյին վերաբեր-
վում գեպի նա, ավելի ուշադրութեամբ էյին լսում
նրան:

Տարեկներջին կոլտնտեսութեան վարչութեան վո-
րոյմամբ Գյուլխասի բրիգադը պարգեւատրվեց և
բարձրացվեց կարմիր տախտակին: Գյուլխասի անու-
նը — վորպէս նվիրված, յետանդուն բրիգադիրի —

բարձրացալ ամբողջ շրջանում: Նա արդեն չրջանի հայտնի մարդկանցից եր, նրա մասին գրվում և նրկարը տպվում եր թերթերում:

Նրա մասին պատվող լուրերը գայթակղում եյին Զուլալին, նա արդեն խիստ զղջում եր իր արածից, բայց ամաչում եր այդ մասին խոստովանել:

Նա մեկ որ ել մորը խնդրեց, վոր անձամբ գնա Գյուլիսասի մոտ, նրան համոզի, բայց յերբ մայրը հայտնեց տղայի միտքը, Գյուլիսասն սոսաց.

— Ինչո՞ւ յես դու ասում, դու գիտես, վոր յեա քեզ իմ ազիդ մոր չափ հարգում եմ: Ինքը լեզու չունի:

Մայրը վերադարձալ տղայի մոտ, հայտնեց նրա պատասխանը: Այդ հանգամանքը կրկին բորբոքեց Զուլալի ինքնասիրությունը:

— Թքել եմ... տեսե՛ք միտքը ուր ե հասցրել...

* * *

Անցել եր ուղիղ մի տարի: Գյուլիսասն ընտրվել եր յերիտասարդ վրանաց Համաադրբեջանյան համագումարի պատվիրակուհի: Վերջին բոսփյին, յերբ գնացքը դեպի Բագու պետք ե շարժվեր, նա պատուհանից տեսալ, վոր Զուլալը կայարանում քրտնաթոր, ինչ վոր մեկին վորոնում ե: Նրանց հայացքները հանդիպեցին իրար: Գյուլիսասն իսկույն նստեց տեղը, վոր չտեսնի նրան, բայց Զուլալը մոտեցալ գնացքին, ամաչկոտությամբ կանչեց պատուհանից:

Գյուլիսասն ուղեց չպատասխանել, բայց մեկ ել անհարմար դգաց և գլուխը պատուհանից դուրս քեղեց:

— Գյուլիսաս — դողդողջյուն հայնով ասաց Զու-

լալը, բայց այդ ժամանակ գնացքը շարժվեց: Զուլալը ել չկարողացալ խոսքը վերջացնել, նա գնացքի հետ վաղեմազ յեկալ և վաղորոք գրած իր նամակը ներս ձգեց վագոնի պատուհանից...

* * *

Այս բոլորը շատ վստահությամբ ինձ պատմեց ինքը, Գյուլիսասը, Սարեն գյուղից յեկած պատվիրակուհին: Նա վերջում ժպտալով նայեց ինձ, վարանտ կերպով ձեռքը գրպանը տարալ և այնտեղից հանեց Զուլալի նամակը, վորն ահա գրում եմ այստեղ:

«Իմ կնոջը, Գյուլիսասին, Զուլալից, նամակ: Յես լալ նամակ գրել չգիտեմ. ինչ վոր պետք ե գրեմ, այդ մի խոսք ե, սիրելի Գյուլիսաս, յես ետո՞ր վանից կսպասեմ ես կայարանում, վոր դու Բագվից վերադառնաս և մենք միասին մեր տուն գնանք: Իսկ մինչև հիմա վորքան նեղություն եմ տվել քեզ, քեզնից կնոռնեմ կրկնակին:

Սիրտս քեզ լինի, քո՝ ԶՈՒԼԱԼ»:

Զուլալի նամակը կարդալուց հետո, յես հարցրի Գյուլիսասից.

— Քո պատասխանը:

— Իմ պատասխանը... Իմ պատասխանը կլինի համագումարից վերադառնալուց հետո...

ԸՆՏԱՆԻՔԸ

Վալիկը կանգնեց դռան շեմքում և մի քիչ չը-
փոթված նայեց հալաքվածներին: Նա այդ պահին
տանն այդքան մարդու չէր սպասում:

Հայրն այդ ժամերին սովորաբար տանը չէր լի-
նում: Նա ամեն ուր ճաշելուց հետո պատկում էր,
քիչ հանգստանում և կրկին գնում աշխատանքի, կամ
եւ վորեն տեղ՝ ժողովի:

Պապը, վոր մի քանի որով դործուղման էր յեկել
Մոսկվա՝ նույնպես շատ քիչ էր լինում տանը: Նա
այդտեղ իր ուրիշ աշխատանքները վերջացնելուց հե-
տո հազիվ այցելում էր թանգարանները, ցուցահան-
դեսները, գնում էր ներկայացումներ և Մոսկվայում
ապրող իր չորս զավակներին, թոռներին, հարսերին ու
բազմաթիվ ծանոթ - բարեկամներին, ընկերներին հետ
կուշտ զրուցելու համար շատ քիչ ժամանակ էր մը-
նում:

Իսկ այդ ուր տանն էր վրչ միայն հայրը, պա-
պը, յերկու հորաքույրերն իրենց ամուսիններով,
հորյեղբայրը, այլև մի քանի մարդիկ, վորոնց Վա-
լիկը զետ չէր ճանաչում: Նա դռան շեմքից նայում

էր հալաքվածներին ու չէր հասկանում, թե ինչ ա-
բիթով և կազմակերպվել այդ ուրախ ճաշկերույթը:

Նա աչք էր ածում հալաքվածներից մերթ մեկին,
մերթ մյուսին վրա և աշխատում էր այդ բոլորից
վորեն բան հասկանալ: Բայց այդ ժամանակ նրա
մաքի թեկը կտրեց պապը:

— Ինչ ես չվարել ու կանգնել շեմքում: Ներս
յեկ, պատմիր տեսնեմ տղա յես, թե աղջիկ:

— Ե՛հ, պապիկ, դու յեւ քո ապ ու պապերի ձե-
վով ես խոսում — «տղա յես, թե աղջիկ»... Ինչ
տարբերություն կա տղայի և աղջկա մեջ, — պապի
հարցից հետո ներս մտնելով ասաց Վալիկը, թեվա-
տակի դրքերը դրեց հոր գրասեղանի վրա, մոտեցավ
ու համբուրվեց նախ հորաքույրերի ու հորյեղբոր
հետ, բարեկեց մյուսներին ու շարունակեց, — մեր
աղջիկներն այժմ այնպիսի քաջագործություններ,
այնպիսի հերոսություններ են կատարում, վոր քո
պապերի յերեւակայությունն անգամ չէր կարող
պատկերացնել. ու յեթե այժմ նրանք իրենց գերեզ-
մաններում լսեն այդ բոլորի գեթ մի չնչին մասը,
տեղներումը յոթ անգամ կշարժվեն:

— Յերիտասարդ ընկեր, այդ բոլորից մի քիչ
մենք եւ տեղեկություն ունենք, — ընդհատեց պա-
պը, — խնդրեմ, խոսքը կտուրը մի գցի, այլ հար-
ցիս պատասխանիր. դործը ի՞նչով վերջացավ:

— Պարզ է՞ի. միաձայնով...

— Ըհ՛ր, — իր նստած աթոռի վրա մի քիչ հե-
գնալով, մեծ բավականությամբ արտասանեց պապն
ու մատներն ակամայից տարավ դեպի բեխերի այն
մի քանի ձեւմակ մազերը, վորոնց նա տարիներ շա-

լուսնակ խնամքով պահում եր իր վերին շրթունքի վրա :

Հայրը, վոր մինչ այդ ուշադրությամբ լսում եր վորդու և իր հոր բանավեճը, այդ ժամանակ արդեն վոտքի կանգնեց և նա ևս ինքնաբավականությամբ, ձեռքերը դրպանում դրած, ակտեց շրջել ընդարձակ սենյակում: Այդ պահին գոհունակությունից պայծառացել եր հոր դեմքը և սիրտն ուրախ խիտում եր:

Վալիկը տեսնելով ընդհանուր լուսթյունը, լուսթյուն, վոր առաջացել եր բոլորին պատած ուրախության հետևանքով, ձեռքն առավ պատառաքողն ու առաց:

— Դուք ամեն մեկդ յերեվի յոթ անգամ արդեն դատարկել եք ձեր ափսեները. հիմա թույլ տվեք ինձ ևս ձեզ սրես վարվել:

Նստածներից յուրաքանչյուրն իսկույն փորձեց անդանի վրայից վորեւե բան մոտեցնել Վալիկին, իսկ մայրը վոտքի կանգնեց՝ նրա համար տաք կերակուր բերելու: Յերբ մայրը կերակրով լիքը ափսեն դրեց վորդու առաջ, վորդին միայն այդ ժամանակ դէպ, վոր ինքը բոլորովին ախորժակ չունի ուտելու և դարմացավ, թե ինչպես եր ինքը մոռացել այդ բանը:

Այդ պահին Վալիկը կցանկանար ավելի շուտ դրսում լինել, շրջել հենց այնպես — աննպատակ, քան թե նստել այդ անդանի մոտ, լսել իր հարազատների զրույցները: Գուցե, իհարկե, փողոցում աննպատակ շրջելը ևս չբավարարեր նրան, թերեմա ավելի լավ լիներ դպրոցում, իր ընկերների մոտ, վորոնցից հենց քիչ առաջ անջատվեց այնքան գորովալից զգացմունքներով: Համենայն դեպս, այդ պահին նա

ցանկանում եր մի բան, վոր ինքն ել պարզ չեր պատկերացնում, թե վորն ե իր ցանկացածը:

Հենց մի քիչ առաջ, յերբ կոմյերիտականներն նրան միաձայն ընդունեց կոմյերիտական շարքերը, նա անչափ, անսահման ուրախացավ:

Ժողովը վերջանալուց հետո նա դրսում վազ մի վայրկյան չկորցրեց. շտապեց դեպի տուն՝ այդ ուրախ լուրը ծնողներին հայտնելու համար:

Դեռ յերեկ, յերբ ճաշին ինքը տանը հայտնեց, վոր վաղը քննելու յեն իրեն կոմերիտական մեջ ընդունելու հարցը, ծնողներն անչափ ուրախացան և սրտատրոփ սպասում եյին հետևանքներին: Այդ րդգում եր և ինքը՝ Վալիկը, դրա համար ել ժողովը վերջանալուն պես շտապեց տուն: Իսկ այժմ, յերբ նա տանն ե, յերբ կոմյերիտական մեջ նրա ընդունալու մասին արդեն դիտեն տանը, նա հիմա յել այլ բան և ցանկանում. ուզում ե տեսնել ինչ վոր մեկին, խոսել հետը, բայց ո՞ւմ տեսնել, ի՞նչի մասին խոսել, նա չի պատկերացնում այդ և անհամբերությամբ միայն սիրտն և թպրտում...

Հայրը վորդու դեմքին կարգալով նրա ներքին ուրախությունից բղխող անհանդաժմությունը և այն, վոր նա վոչ մի հետաքրքրություն չի հայտնաբերում դեպի կերակուրները, մոռեցավ նրան ու առաց:

— Հը՛, մեր տղա, կարծես թե ախորժակիդ քամի կպած լինի:

— Բա ի՞նչ ես կարծում, հանաք — մասխարա յե՞ր, — թոռան փոխարեն պատասխանեց պապը, — մարդն ախորժակից կոմյերիտական և: Յեթե ինձ կոմյերիտական մեջ ընդունեյին, յես ուրախու-

թյունից վոչ միայն բան չէր ուտի, այլ ով գիտե,
թե ինչեր կանելի...

— Ահա, պապն սկսեց նախանձել թոռանը, —
արձագանքեց Վալիկի փոքր հորաքույրը, վորը դրա-
կանության ֆակուլտետի վերջին կուրսի ուսանողու-
հի յեր, և ամենացրեց, — հայտնի չե, վոր մինչև
այժմ ժառանգներն են յերանի տվել իրենց պապերին,
իսկ այժմ պապերը նախանձում են մեր յերիտաժար-
դությանը, իրենք ել են ցանկանում յերիտաժարդա-
նալ, կոմ յերիտական լինել:

— Դե, այդ մեղքն ի՞նչու էք ամբողջովին պապե-
րի վրին փաթաթում, — ասաց ներկաներից մեկը, —
մեր կոմ յերիտականներին նախանձում են վոչ միայն
ծերերը, պապերը, ինչպես դուք եք ասում, այլև
բուրժուական յերկրներն միլիոնավոր յերիտաժարդա-
ներ...

— Ճամարիտ խոսք լսելու համար դուրս կտամ,
— վերջին խոսողին լսելուն պես ասաց պապը և դի-
մեց աղջկանը, — հասկացա՞ր, թե ինչ ասաց Սրիտ-
տափոր Ջումչուդիչը. նա արդեն ջրեց առածդ և պա-
տասխանելու ել ինձ բան չի մնում: Ողբության հա-
մար շնորհակալություն, Սրիտտափոր Ջումչուդիչ:

Սրիտտափոր Ջումչուդիչը իր հասցեյին գովա-
սանական խոսքեր լսելով՝ վոգեկորվեց:

— Ուրեմն յերիտաժարդության կենացը, — բու-
ժակը բարձրացնելով ասաց պապը և բոլորը միասին
փոքրի կանչեցին:

Գիչ հետո տրվեց թեյը, վորն ժամանակ տեղանի
վրա յերեկացին ամենաբնորոք տեսակի մուրաբաներ,
վոր բերել էր պապը Յերեվանից:

— Ես մուրաբան հարեվանից փոխարինաբար
վերցնելով տատղ հատկապես ճիշ համար և ուղար-
կել, — գիմեկով թոռանն՝ ասաց պապը:

— Ի՞նչու, ինքը չի՞ յեղել, — հարցրեց Վալի-
կի մայրը — Մարիա Վաղդիմիրովնան, վորին Վա-
լիկի տատը շատ ավերելուց ուղղակի Մարիամ խա-
թուն էր ասում:

— Բաղի՜րջանից չկարողացանք յեղել: Ամառը
շատ փնտրեցի, բայց մուրաբայի համար մանր բա-
ղի՜րջան չգտա: Համ ել դրա պատրաստելը մի քիչ
դժվար է. ինքը պառավել է, իսկ ուրիշին ել չի վըս-
տահում: Նման բաները յեթե իր ձեռքով չեղի, չի
հանդատանա: Յեթե մի բան ինքը չի կարողանում
պատրաստել, կնշանակի դրանից մենք պետք է
գրկվենք:

— Իսկ կա՞ մի բան, վոր մայրիկը չկարողանա
յեղել, — խորը կարոտանքով ասաց վորդին — Վա-
լիկի հայրը:

— Հա՛, հա՛, յարաբ, մեկել յերը՞ պետք է ու-
տենք մայրիկի յեղած համով կերակուրները — յեղ-
բոր ասածին ամենացրեց կրտսեր քույրը, իսկ Մարիա
Վաղդիմիրովնան ուղղակի հարձակվեց կեարայրի
վրա:

— Հոգատարության մասին այդքան փոքրփոքր
խոսող մեր հայրիկն ամենից քարատիրտ է: Ի՞նչու
մայրիկին չբերեցիք ձեզ հետ: Դուք գիտե՞ք, թե հի-
մա նա ինչպես է կարոտել մեզ բոլորիս:

— Գիտեմ, ջանիկս, գիտեմ. բայց դժվար է,
շատ դժվար: Տաք տեղի լնտեյացած պառավ է:
Մոսկվայի ցրտերին նա հիմա չի կարող գիմանալ:

Հիշում ե՞ք, անցյալ տարի հոկտեմբերի մեսերին, նա ախտեղ չէր կարողանում պատշգամբ դուրս գալ. իսկ ուր մնաց, թե դեկտեմբերին ախտեղ գալ:

— Ծիշտ չես ասում, հայրիկ, — ասաց պրոֆեսորի ավագ աղջիկը, — ջրտին չի կարող դիմանալ նա, ով սովոր չի. մայրիկը քսանհինգ տարի անընդհատ ապրել է Մոսկվայում:

— Ծույլն արդարանալու համար ամեն տեսակի պատճառ կճարի, — տեղից անհանդատությամբ ասաց Վալիկը, — քեզ արդարացնելու համար ավելի լավ է ուրիշ բան հորինես. ասածներդ համոզեցուցիչ չեն:

— Բայց դու խոսքը ես խոսքով լինում ես մոռանում մոռարան, — հարցից չեղելու համար ասաց պրոֆեսորը, — մի թողնեք մոռարային ոչ կաշի, կարող ես գաղը դուրս գալ:

Պապը հասավ իր նպատակին: Սեղանակիցները տարվեցին նրա առաջարկությամբ: Ամեն մեկը մի տեսակ մոռարա առաջ քաշելով՝ սկսեցին թեյել ու գովել մոռարաների վորակը:

Մոռարաների նկատմամբ անտարբեր մնաց Վալիկը: Նա ձեռք չմեկնեց և վոչ մի բանի:

— Մեր տղա, գիտենք, վոր այսօր աշխարհի կեսը քեզ ես տրվել, — գիմելով թոռանն ասաց պապը, — բայց ուրախ լինել, չի նշանակում, թե անտարբեր մնալ դեպի առատ սեղանը, տատիդ ուղարկած մոռարաներն են, կեր:

Վալիկի հայրն այդ ժամանակ վոտքի կանգնեց, մի քիչ դիտահակ շրջեց սենյակում և հանկարծ,

կարծես չատ անհրաժեշտ մի բան հիշելով՝ դարձավ դեպի նստածները.

— Կուգե՞ք լսել, թե յես ինչ պարագաներում եմ ընդունվել կոմյերիտմիության մեջ:

— Այդ ինչ խոսք է, պատմիր, — ասաց ներկաներից մեկը:

— Յեթե պատմությունդ կարող ես տեղի մինչև դնացքի մեկնել, պատմիր — ավելացրեց հայրը:

— Կարող եմ կիսատ թողնել, յերբ տեսնեմ, վոր դնացքը մեկնելու ժամը մոտենում է: Իսկ այժմ դեռ յերկու ժամ կա, — ժամացույցին նայելով ասաց նա:

— Դե, լսում ենք:

— Դա 1919 թվին եր, — սկսեց նա, — Հոկտեմբերին, յերբ Ռուսաստանի կոմյերիտմիության յերկրորդ Համառուսական համագումարի վորոշմամբ կոմյերիտականների մորիլիզացիա կատարվեց դեպի կովի ճակատ: Այն ժամանակ յես տասնութ տարեկան եյի:

— Ուրեմն դու կոմյերիտմիության մեջ մտնելիս ինձնից յերկու տարով մեծ ես յեղել, — ախտեղ ընդհատեց վորդին:

— Մի ընդհատիր, — ասաց մայրը, — թող լսենք:

— Ինձ հետ, միևնույն ուր, կոմյերիտմիության մեջ ընդունվեց նաև Յեդոր Տարասովը, իմ հասակակից մի տղա, վորի հետ չորս տարի չարունակ սովորել եմ միևնույն դատարանի վրա: Կոմյերիտմիության մեջ ընդունվելուն պես մենք Տարասովի

հետ կռվի ճակատ դնացինք: Կռիվն այն ժամանակ
դնում էր բազմաթիվ ուղղությամբ: Մեզ — ինձ,
Յեգոր Տարասովին և մի ուրիշ յերիտառադելի, վորի
աղջանունը գծախտաբար մոռացել եմ, ուղարկե-
ցին սպիտակների թիկունքը քաղաքական — ազիտա-
ցիոն աշխատանքներ տանելու համար: Սկզբում մեր
աշխատանքները շատ լավ էյին դնում: Ամեն ան-
գամ տարբեր պատրվակներով, տարբեր անվան տակ
գյուղ էյինք մտնում ու սկսում մեր գործը: Սա-
կայն հետո մենք նկատեցինք, վոր կասկածում են
մեզ և հետեւում են:

Մի անգամ նույնիսկ ձերբակալեցին յերեքին ել,
հարցաքննեցին, բայց ասացինք, վոր յերեքս ել վորք,
անտուն-անտեր տղաներ ենք, աշխատանք ենք փնտ-
րում, մեզ աղատեցին՝ խիտ պատվիրելով, վոր «լավ
հսկենք լեզուներին», «ավել պակաս դուրս չտանք»:
Մենք խոստացանք կատարել նրանց «պատվիրը» և
հեռացանք այնտեղից:

Սովորաբար խուսափում էյինք ընդհանուր ժողով-
ներից, բազմամարդ տեղերից: Ամեն անգամ ընտրում
էյինք առանձին մարդկանց, կանացի փոքրիկ խմբերը,
ավելի շուտ յերիտառադներին, յերեքմն ել, անգամ
յերեխաներին—վորոնք մեր խոսքերը կարող էյին
տուն հասցնել, պատմել ծնողներին: Վերջիններին
հետ աշխատելու անորինակ վարպետ եր Յեգոր Տարա-
սովը: Նա շատ լավ գիտեր խոսել յերեխաների հետ՝
նրանց լեզվով, գիտեր կատարել, ծամածուծ լոռն-
ներ անել ու գրավել նրանց: Բայց, վոր ամենադժուր
վորն է, նա հրաշալի կերպով նվազում եր ժողովրդա-

կան մի շարք գործիքների վրա: Հաճախ յերեկոները,
նստում էյինք գյուղամիջում մի ծառի տակ, գյուղա-
ցիներից վորեւէ յերաժշտական գործիք խնդրում,
Յեգորը նվագում եր, մեր մյուս ընկերը պարում եր,
յես ել արեւելեյան վորեւէ մոտիվ էյի բաց թողնում,
վորը լսողների համար շատ տարորինակ լինելով հան-
դերձ, շատ ել հետաքրքրում եր ու հավաքում ժողո-
վըրդին: Այդ միջոցին մենք բացառիկ դեսքերում ե-
յինք գործ տեսնում, վորովհետեւ դա վտանգավոր եր
և մեծ բազմության մեջ չեր կարելի իմանալ, թե ով-
քեր են մասնակցում մեր «ներկայացումներին» և նը-
րանցից յուրաքանչյուրն ինչ տրամադրություն ունի:

Յեւ ահա, այդպիսի «ներկայացումներից» մեկի
ժամանակ, հավաքվածների արանքը ճեղքելով, մոտե-
ցան մեզ յերեք զինված մարդ և առաջարկեցին հետե-
վել իրենց:

— Ինչպես թե հետեւեք մեզ, ո՞ւր եք ուղում մեկ
տանել,—իբր թե զարմացած հարցրեց **Տարասովը**,
բայց ամեն ինչ մեզ համար պարզ եր և զարմանալու
վնչինչ չկար:

— Այլեւ-պակաս մի խոսեք,—ասաց զինվածներից
մեկը,—ասում ենք հետեւեք մեզ, կնշանակի հարկա-
վոր և հետեւել:

— Բայց սպասեցեք, ո՞ւր եք տանում սրանց, սը-
րանք ի՞նչ են արել վոր,—բացականչեցին հավաք-
վածներից վոմանք, բայց նրանց բացականչություն-
ների վրա ուշադրություն դարձնող չեղավ:

— Ձեր գործը չի, թե ուր ենք տանում,—պա-

տասխանեցին նրանք և առաջ ընկան, մեղ էլ հրամայեցին հետեւել իրենց:

Այդտեղ մենք մի վայրկյան կանգ առանք, նայեցինք իրար և յերեքիս հայացքներն ել միեւնույն բանն եյին արտահայտում—հարկավոր է փախչել:

Եւ չէր կարելի ժամանակ կորցնել. քանի վոր նրանք դնում եյին առաջից, հարկավոր էր ողտադործել այդ հանդամանքը: Տարասովն աչքով արամ մեղ ու ինքը ճարպկորեն ցատկեց մի պատից: Յատկելու ժամանակ նրա հանած դոփյունը դրավեց զինվածների ուշադրությունը, նրանք հետ նայեցին, այլալիցեյին և յերեքով ել վազեցին նրա հետեւից: Մեր յերրորդ ընկերը մի ակնթարթում մատնացույց արեց, թէ յես ինչ ուղղությամբ փախչեմ ու ինքն ել փախավ մի այլ կողմ:

Յես մի քիչ չվարած կանգնեցի տեղս: Հետո, տեսնելով, վոր ինձ առայժմ հետեւող չկա, թեքվեցի և մի նեղ փողոցով սկսեցի վազել:

Աղմուկն ու աղաղակն խոկույն բռնեց դուռը: Փողոցներով յերկար փախչել չէր կարելի: Յես իսկույն չեղեցի ճանապարհս, մտա մի բակ: Բակում մարդ չկար, միայն մի փոքրիկ յերեխա կառլի պոչից բռնած քաշում էր: Յերեխան յերբ տեսավ ինձ, բաց թողեց կառլի պոչը և վախից սկսեց լաց լինել: Յես մինչև կվորոշեյի իմ անելիքը, յերեխայի լացի վրա մի կէն դուրս յեկավ տնից և տեսնելով ինձ՝ դարձա՝ ցած հարցրեց.

— Ի՞նչ եք ուղում:

— Յես.... յես յես....

Յես շփոթվեցի, չկարողացա վորեւէ պատասխան տալ կնոջը:

Դրությունն ավելի վատացավ: Հետ փախչել չէ՝ յի կարող: Այդտեղ մնալ՝ չէյի վստահում: Արդյոք, ո՞վ է այս կինը, ի՞նչ մարդ է: Ելի ո՞վ կա տանը: Վստահե՞լ սրան, ներս գնալ ու խնդրե՞լ, վոր թաքցը՝ նի, թե՞ դուրս դալ ու հետ փախչել:

Վայրկենաբար այս ու բաղմապիտի այլ հարցեր կայծկլտացին ուղեղումս, բայց չկարողացա դրանցից և վոչ մեկն ել ընտրել:

Տեսնելով իմ շփոթվածությունը, կինն ավելի մոտ յեկավ և ըստ յերեւոյթին ճանաչելով ինձ՝ ասաց.

— Ա՛, այդ դո՞ւք եք, ուրախ յերաժիշտներ. խնդրեմ, ասացեք, ի՞նչ է հարկավոր ձեզ:

Բայց մինչև յես վորեւէ պատասխան կտայի, կինն ավելի մոտեցավ ինձ, ուշադրությամբ նայեց ուղիւ աչքերիս ու հարցրեց.

— Ասացեք, ի՞նչ է պատահել ձեզ, ինչո՞ւ յեք դեղնած, ո՞ւր են ձեր ընկերները:

— Տիկին, խնդրում եմ ձեզ,—կրկին կակաղեցի յես, բայց կինը դարձյալ ընդհատեց ինձ, ըստ յերեւոյթին վորյեւէ բան դուչարկելով, նայեց չորս կողմը և զգուշությամբ բռնելով իմ թեւից, ասաց.

— Ներս գնանք. այստեղ մի կանգնեք:

Յես տարակուսանքով հետեւեցի կնոջը:

Սենյակում վոչ վոք չկար: Մեր հետեւից ներս մտավ կառլի հետ խաղացող յերեխան և կինը ծածկեց դուռը:

— Ինչ ե, դուք բոլջեիկ եք:

Մտքերն սկսեցին տանջել ինձ: Ասե՞լ, արդյոք, այդ կնոջը, վոր յես, այո, բոլջեիկ եմ: Իսկ գուցե սա ատում ե բոլջեիկներին, գուցե զնա և մատնի ինձ: Չասե՞լ, վոր յես բոլջեիկ եմ. հապա ի՞նչ ասել, ի՞նչ պատճառով սրանից ողնություն խնդրել:

— Տիկին, ինձ ուզում եյին ձերբակալել, յես փախա՞նք մոտ, ողնեցեք, խնդրում եմ:

Թեկուզ յես անորոշ պատասխան տվի կնոջ հարցին, բայց նա ինձ լրիվ հասկացավ:

— Լավ, մի վախեցեք, նստեցեք այստեղ: Իմ ամուսինն ել ե բոլջեիկ, — շտապ, իրար հետեվից ասաց կինն ու մի վայրկյանում յերեխային ել վերցնելով դուրս յեկավ տնից:

Այդպես սպասեցի մի քանի րոպե, բայց նա չեկավ: Կասկածը պատեց սիրտս: Չլինե՞ թե խաբեց ինձ: Միթե՞ զնաց մարդ կանչելու, վոր դան ինձ բռնեն:

Այսպես մտածելով, վորոշեցի թողնել նրա սենյակն ու խոկույն դուրս փախչել, բայց վճիռս դես չկատարած, կրկին ներս մտավ կինն ու ասաց.

— Սենյակում վտանդավոր ե, կարող ե մարդ գալ. վեր կացեք և հետեւեցեք ինձ:

— Ե՛հ, ինչ ուզում ե, թող լինի, — մտածեցի յես ու հետեւեցի կնոջը:

Կինն ինձ մի նեղ անցքով առաջնորդեց դեպի գուհի: Այնտեղ ցույց տալով մի մուկ անկյուն, նա ասաց.

— Մտեք այնտեղ, թագնվեցեք դոմադրի տակ:

Յես թագնվեցի:

— Լուռ, առանց տեղներիցդ շարժվելու, սպասեցեք, մինչև յես կրկին կգամ ձեզ մոտ, — ասաց կինն ու դուրս յեկավ:

Յերբ նա գնաց, իմ մտքով կրկին անցավ դոմբ թողնելու և հետ փախչելու միտքը, բայց մեկ ել վորոշեցի սպասել:

Յես յերկար սպասեցի այդտեղ: Ինձ թվաց, թե մի ամբողջ տարի անցավ կնոջ դուրս գնալուց հետո: Մեկեւ, յերեւի գիշերվա կեսը կլիներ, տեսա, վոր բացվեց դուռը, մեկն զգուշությամբ ներս մտավ, մտնեցավ իմ թագնված տեղին ու ասաց.

— Դուրս յեկեք:

Կինն եր: Յես դուրս յեկա թագստոցից: Նա ասաց.

— Հիմա շտապ հեռացեք: Դյուղը խաղաղվել ե: Ձեր ընկերներից մեկին ձերբակալել են, իսկ մյուսը փախել ե: Դուք ել փախեք, բայց զգուշ, չներին չարթնացնեք:

— Իսկ վո՞ր ընկերոջս են ձերբակալել:

— Չգիտեմ, յես չեմ տեսել. այդպես են ասում: Դուք շտապ հեռացեք. հիմա վորոնում են տները. իմացել են, վոր գյուղից դուրս յեկող չի յեղել: Կարող են մեզ մոտ ել գալ, վորովհետև մեզ միշտ ել կասկածում են:

Հետո նա համառոտ պատմեց, թե ինչպես դուրս գամ գյուղից, ինչպես հեռանամ:

Նա այնքան շտապեցրեց ինձ, վոր յես մոռացա անգամ սեղմել նրա ձեռքը, չնորհակալություն հայտնել:

Յերեք որ ցերեկներն անտառներում, ձորերում ու կիրճերում անցկացնելով, հասա մերոնց...

Թե ինչ պատահեց մեր յերկրորդ ընկերոջը, ուր գնաց նա, յես աշուհահետեւ վոչ մի կերպ չկարողացա իմանալ: Իսկ հետո, յերբ այն գյուղում արդեն խորհուրդներն էյին աշխատում, իրենք, գյուղացիները պատմում էյին Յեգոր Տարասովի մասին:

Ստում էյին, վոր նրան բռնելուց հետո անշալի տանջել են, ծեծել են չչերով, ճիպոտներով, ինչով հասել է: Հարցաքննության ժամանակ նա խիղախաբար ասել է.

— Այ՛ո, յես կոմունիստ եմ:

Այն ժամանակ մերկացրել են նրան ամբողջովին, մոն ածել փողոցներով, յերբ դրսում քառասուն աստիճանի ցուրտ է յեղել: Չբավականանալով դրանով՝ սկսել են ծակծակել սվիններով, քաշել են բոլոր ատամները, խանձել են կաշին, վոր նա տեղեկություն տա կարմիրների մասին: Բայց նա համառորեն լռել է ու վոչինչ չի ասել: Միայն կախաղան տանելիս, մահվանից առաջ, բացականչել է.

— Մեռնում եմ յերիտասարդ, մեռնում եմ հանգիստ, վորովհետեւ գիտեմ, վոր մեր հետեւից եւ մեզ համար գալիս են նոր եւ հազարավոր անվեհեր, խիղախ մարտիկներ: Կեցցե՛ն փոխարինողները...

Այս ե յեղել Յեգոր Տարասովի վերջին խոսքը...

Նա վերջացրեց իր պատմությունը, հետո վառեց մի ծխախոտ, վոտքի կանգնեց եւ պատուհանից դեպի դուրս նայելով՝ բաց թողեց ծխի ջուլաները: Իսկ

մյուսները դեռ լուռ էյին: Վոչ վոք չեր ուզում խանգարել ընդհանուր լռությունը: Բոլորն ել յերիտասարդ կոմյերիտական Յեգոր Տարասովի վողբերգական, բայց հերոսական մահվան մասին էյին մտածում: Բոլորն ել խորհում էյին այն մասին, թե վոքան անվեհեր մարդիկ են դոհվել այսօրվա պայծառ կյանքի համար:

— Դա՛... իսկ այժմ ժամանակն է, — ասաց հայրը, — ճանապարհորդը ճանապարհին պետք է լինի:

ԱՊՐԻԼԻԱԴԱ

Կարմիրները դունդը քաղաք մտնելուն պես Արշակ Սահամյանն իր հրամանատարից թուլլտվություն խնդրեց և շտապեց տուն:

Մի ամսից ավելի յեր, ինչ նա կնոջը թողել էր տանը մենակ, ծանր վիճակում և իրենց պարտիզանական ջոկատի հետ միացել կարմիրների գնդին՝ ընդդեմ հակահեղափոխության: Այդ ժամանակամիջոցում նա կնոջից վոչ մի տեղեկություն չուներ և տուն վերադառնալիս վաղուց էր հեղափոխություն, շուտ տեղ հասնելու համար:

Բակում վոչ մի ծանոթ դեմք չհանդիպեց նրան: Նա սրտատրոփ մոտեցավ իրենց սենյակին, առանց ծեծելու հրեց դուռը և մնաց ասլած—հենց դռան առաջ կծկվել էր կինը՝ դեղնած, կուչ յեկած ու ցավատանջ դեմքով: Կինը հաղիվ բարձրացրեց գլուխը, նայեց ամուսնուն և թույլ, հաղիվ լսելի ձայնով ասաց.

— Շուտ արա, մեռա...

Ամուսնին ավելորդ հարց չտվեց. նա իսկույն հասկացավ, թե ինչումն է բանը:

Արշակը դառավ դռան բանալիները, բարձրացրեց կնոջը, փակեց դուռը և նրա թևից բռնած դուրս տարավ:

Դրսում քաղաքն իրարանցման մեջ էր: Նոր եյին մտել կարմիրները: Աղքատակության մի մասը վաղուց էր դեպի կայարան, վորտեղից մտել եյին կարմիրները՝ տեսնելու նրանց, վորոնց մասին այդ որերին անընդհատ խոսում եյին, վոմանք մի տեղից մի այլ տեղ եյին վաղում, իրենք ել չիմանալով, թե ինչու: Կային մարդիկ ել, վոր կորցրել եյին իրենց, խուճապի մատնվել և բնական է, վոր այդպիսի ժամանակ անմտություն կլինեի կառքի մասին մտածելը: Դրա համար ել Արշակը կնոջ թևի տակ մտած կայարանի կամուրջի մոտով տարավ դեպի քաղաքային ծննդարանական հիվանդանոցը, վորտեղից ավելի կարճ էր ճանապարհը: Սակայն այնտեղ նրանց առաջը կտրեց կարմիրների պահակը:

— Բարեկամ, այստեղից չի կարելի անցնել:

Նրանք կանգ առան: Արշակը մնաց չվարած: Հետո նա ամաչկոտությամբ մատնացույց արեց կնոջն ու ասաց.

— Գիտե՞ք ինչ, կինս է, վիճակը լավ չէ, հիվանդանոց...

— Վոչ, բարեկամ, այստեղից չի կարելի—իսկույն ընդհատելով նրան՝ վճռականորեն ասաց պահակը:

Սահամյանը տեսնելով, վոր կինն այլևս կանգնել չի կարողանում, քիչ է մնում, վոր չնչափառ լինի, ջղախնայած բացականչեց.

— Տո, լսիր է, ծնում է, հասկանում ե՞ս, ժամերով հո յես չեմ կարող քեզ հետ ծնոտ թակել:

Մենք եւ լեզու պէս մարդ ենք. ինքս եւ եմ հենց նոր վերադարձել Ֆրոնտից:

— Այդ միևնույն ե, ամեն մարդ պետք է իրեն հանձնարարած պարտքը կատարի, — ավելի համառությամբ ասաց պահակը, առանց մազաչափ անդամ ուշադրություն դարձնելու Արշակի խոսքերին:

Իսկ մինչ այդ, բնությունն իր գործն եր տեսնում. — Լինն այլևս անդոր լինելով կանգնել, նստեց քիչ հեռու անկյունում և...

Այնուհետև Արշակ Սամաթյանը հաճախ եր հանդիպում նույն պահակի հետ:

Մի ուր եւ փողոցում տեսնելով Արշակին, մոտեցավ պահակն ու ամաչկոտությամբ ասաց.

— Դուք ներեցե՞ք ինձ, գիտե՞ք, յես կոպիտ վարվեցի, այդ հասկանում եմ, բայց կարգապահությունը պահանջում եր: Քիչ այն կողմը զրահազնացքն եր կանգնած և կողմնակի մարդ թույլ տալ չե՞ր կարելի:

— Ել անցել ե. չարժե դրա մասին մտածել:

— Իսկ յերեխան, — հարցրեց պահակը:

— Յերեխան մեծանում ե. աղջիկ ե...

Յերեխայի ծնվելուց հետո յերկու-յերեք ամիս նրանք չգիտեյին ինչ անուն տալ նրան: Հետո տեսնելով, վոր այդպէս անանուն ել չի կարելի թողնել, վորոշեցին կոչել Ապրիլիադա, վորովհետև ծնվել եր ապրիլի 28-ին, Ապրիլյանի խորհրդայնացման ատոյին ուր:

Մեծանում եր Ապրիլիադան, աճում, փարթամանում ուրերի հետ միասին: Յերկիրը պատրաստվում եր

տոնելու իր խորհրդայնացման տասնհինգ տարին: Ապրիլիադայի ծնողները ևս նախապատրաստվում էյին կատարելու իրենց խուճուճիկ աղջկա տասնհինգամյակը: Նա արդեն ութերորդ դասարանի ամենաառաջադեմ աշակերտուհիներից եր:

Այն դպրոցը, ուր սովորում եր Ապրիլիադան, կոչվում եր Միխայիլ Իվանովիչ Կալինինի անվամբ: Մի անգամ Ապրիլիադան իրենց դպրոցի լավագույն սովորողների անունից նամակ եր գրել Միխայիլ Իվանովիչին, պատմելով Միության ավազին, թե ինչպէս են սովորում նրա անունը կրող դպրոցի աշակերտները և խոստանում են ել ավելի լավ սովորել:

Նամակը կարդացել եր Միխայիլ Իվանովիչը, շատ հաւանել և անմիջապէս պատասխանել եր նրան, գովելով նրանց յեռանդն ու ընդունակությունները:

Միխայիլ Իվանովիչի նամակը յեկել եր դպրոցի հարցեյով: Նույն ուրը, յերբ տեղ եր հասել նամակը, տպագրվել եր տեղական բոլոր թերթերում, իսկ Ապրիլիադան այդ մասին տեղեկություն չունե՞ր:

Այդ մասին նա իմացավ դպրոցում, իրենց ուսուցչուհուց:

Առավոտը շուտով հայրը հայտնեց, վոր Միխայիլ Իվանովիչը յեկել ե Ագրքեջանի խորհրդայնացման 15-րդ տարեդարձի տոնակատարությանը ներկա գտնվելու:

Ապրիլիադան այդ լուրը լսելուն պէս ցատկեց տեղից և պատրաստվեց դուրս վազելու:

— Ո՞ւր ես վազում, — հանդիմանեց հայրը, — փողոցում նա հո քեղ չի՞ սպասում:

— Բա ի՞նչ է, ուրեմն չե՞մ տեսնելու:

— Տեսնե՞լ,— քմծիծաղ տալով ասաց հայրն ու գուրս դնաց:

Իսկ ինչպե՞ս տեսնել:

Պարզ եր, վոր բաց չեյին թողնելու նրա մոտ: Ուրեմն հարկավոր է միջոց գտնել:

Յերեկոյան ոպերային թատրոնում հանդիսավոր նիստ եր լինելու, ուր մասնակցելու յեր նաև Միխայիլ Իվանովիչը:

— Մի լավ փուռնջ ծաղիկ կգնեմ և կտեսմ, վոր յես Ապրիլիադան եմ ու Միխայիլ Իվանովիչին պետք է տեսնեմ— մտածեց նա և ալդսկես ել արավ:

Սակայն, յերեկոյան, հենց վոր նա մոտեցավ ոպերային մեծ թատրոնի շենքին, խիստ միլիցիապետն իսկույն կտրվելով նրա առջև՝ հարցրեց.

— Ձեր թույլտվությունը, ընկեր:

— Յես չունեմ:

— Ուրեմն...

— Յես Ապրիլիադան եմ, Սանամյան Ապրիլիադան, դիտե՞ք, ինձ Միխայիլ Իվանովիչը դեռ նամակ ել է գրել, յես ուզում եմ այս ծաղիկփուռնջը նրան նվիրել:

— Այդ միևնույն է, չի կարելի:

Միլիցիապետն անտարբեր խոսքերն իսկույն հեռաթափեցրին աղջկան: Նա մի պահ մնաց չվարած, բայց չհուսահատվեց: Իսկույն վորոչեց.

— Կսպասեմ աշտեղ, մինչև դուրս կգա հանդիսավոր նիստից և այն ժամանակ կմոտենամ: Բայց միլիցիապետը կրկին դիմեց նրան.

— Ընկեր, յես ձեզ քանի՞ անգամ պետք է ասեմ...

— Այդ ի՞նչ է, Ապրիլիադան ե՞, ուզում է անցնե՞լ,— նույն ժամանակ մոտենալով ասաց Ապրիլիադայի հայրը, վորը հեռվից տեսնելով աղջկան և իր ծանոթ միլիցիապետին, մոտեցել եր նրանց:

— Որիորդն անպայման ուզում է տեսնել Միխայիլ Իվանովիչին:

— Որիորդն իմ աղջիկն է,— ասաց Արչակը.

— Ի՞նչ էս ասում,— դարմացած բացականչեց միլիցիապետն ու ավելի մոտեցավ աղջկան:

Դա նույն պահակն եր, վոր ուղիղ տասնհինգ տարի առաջ Արչակին և նրա կնոջը թույլ չեր տալիս կամուրջից անցնել ծննդաբերական հիվանդանոցը դնալու: Նա ուղեց ձեռք տալ Ապրիլիադային, բայց աղջիկը տեսավ, թե ինչպես հանկարծ լայն բացվեցին թատրոնի դռներն ու այնտեղից դուրս յեկան մարդիկ: Շարքով կանգնած ավտոմեքենաներն ընթացքի մեջ մտան: Առաջ յեկավ ամենադեղեցիկ մեքենան և Ապրիլիադան հեռվից տեսավ Միխայիլ Իվանովիչ Կալինինին՝ մեքենան բարձրանալիս: Նրա բարձրանալն ու մեքենայի չարժվելը մեկ յեղավ, բայց հենց նույն վայրկյանին ծաղիկփուռնջը ձեռքին առաջ վաղեց Ապրիլիադան ու բարձր ձայնով ճչաց.

— Միխայիլ Իվանովիչ, Միխայիլ Իվանովիչ:

Մեքենան կանգնեց: Յերևի շոֆերը վախենալով, վոր աղջիկը կարող է մեքենայի տակ ընկնել՝ կանգնեցրեց:

Ապրիլիադան հեասպառ բարձրանալով մեքենայի փոսնատեղի վրա, մեկնեց ծաղիկփուռնջն ու ասաց.

— Ապրիլիադան եմ, Միխայիլ Իվանովիչ, ուզում եմ մեր դպրոցի աշակերտների անունից այս ծաղիկ-

Վրանջը տալ ձեզ և հրավիրել, վոր գաք մեր դպրոցը
տեսնելու... Ուզում եմ, վոր... բայց նրա ձայնն ել
չլսվեց: Բացվեց մեքենայի դռնիկն ու Ապրիլիադան
ներս մտավ:

Յերբ մեքենան հեվալով նորից արագ ընթացքի
մեջ ընկավ, նրա հետևից դարձացած նայում եյին
հալածված հաղարավոր մարդիկ, Ապրիլիադայի հայ-
րըն ու նրա ծանոթ միլիցիայետը:

«ԱՍՏՂԱԳԵՏ» ՄՈՒԿՈՒԶԸ

...Դե Սիրանին ինչ կա, նա չի յել զգում, թե
ինչպես և հուզվում Մուկուչը: Նա ամուսնու ուսի
վրայից կուցած լուռ նայում և ճերմակ թղթին, վո-
րի վրա ուսուսկան հավասարաչափ տառերով շարվում
են բառերը:

Սիրանն այդ բառերի միտքը չի հասկանում: Նա
ուսերեն չգիտե յեվ դրա համար ել նրան թը-
վում և, թե թղթի վրա գրվող ամեն մի բառ իր մեջ
հոյակապ, Սիրանի ուղեղին միանգամայն անհասկա-
նալի մի միտք և պարունակում: Նա կլանված նայում
և ամուսնու գրչի շարժումներին և ուրախությունից
սիրտն ուռճանում և... նա պարծենում և իր ամուս-
նով: Միայն այն, վոր ամուսինը ուսերեն նամակ և
գրում, այդ մեծ ուրախություն և պատճառում Սի-
րանին, գրանով Մուկուչի հեղինակությունն ել և մեծ
չափով բարձրանում իր կնոջ աչքում...

Մոտ յերեք տարի առաջ Մուկուչն ել չգիտեր
ուսերեն խոսել կամ գրել: Նա հայերեն հաղիվ եր
գրում: Իսկ այժմ, բանակից վերադառնալուց հետո,
ուսերեն գիմում ել և գրում, չըջանային կենտրոնից

յեկողները հետ հարկ յեղած դեպքում ուսերեն ե խոսում, իսկ այժմ ել ահա նամակ ե գրում Կարմիր բանակի իր ուս հրամանատարին :

Այսպես խորասուզված մտածում եր Սիրանը : Բայց հանկարծ նրա մտապատկերները փոխվեցին : Նա ուղղվեց, առանց մի խոսքի աչքերը հառեց ամուսնու վրա և լուռ սպասեց : Նա սկսեց կասկածել, վոր ամուսինն այդ նամակը մի ուրիշին գրելիս կլինի : Գուցե Մուկուչն այն քաղաքում ծանոթացել ե մի ուս աղջկա հետ և այդ նամակը նրան ե գրում...

Այդպես մտածելիս կարծես թե նրա յերակները մեջ թույն սրսկեցին : Արյունը հանկարծակի խփեց գլխով, այտերը կարմրեցին և իսկույն նա շփնեց :

— Մուկուչ, ձեր հրամանատարի անունն ի՞նչ ե, — մի պահ այդպես մտածելուց հետո հարցրեց Սիրանը :

Մուկուչն իսկույն չպատասխանեց : Նա հանդիսու կերպով վերջացրեց կիսատ նախադասությունը, գլուխակոթը բարձրացրեց թղթի վրայից և գլմեց կնոջը :

— Ինչո՞ւ յես հարցնում վոր :

— Հենց ենպես :

— Վիկտոր :

— Վիկտորիա՞, — չնչակտուր կերպով հարցրեց կնոջը, չթողնելով, վոր խոսքը մինչև վերջ դուրս դա ամուսնու բերնից :

— Ձե, Վիկտոր, ինչո՞ւ, աղջիկ ե՞, վոր Վիկտորիա լինի — ծիծաղելով ասաց Մուկուչը և ուշադրությամբ կնոջը նայեց :

— Ինչ իմանամ, բա եղպես ել տղամարդու անուն կլինի՞ :

— Կլինի, բաս չի լինի, հայ հո չի, ուս ե չե՞ — հանդարտությամբ պատասխանեց Մուկուչը և կրկին չարունակեց նամակը :

Ամուսնու հանգիստ պատասխանն ազդեց կնոջ վրա : Սիրանի սրտի զարկերը կրկին բնական ընթացք ստացան : Նա մտածեց, վոր այդպիսի բան իրոք չի կարող լինել : Մուկուչը բանակից որընդմեջ մի նամակ եր ուղարկում և այնքան ջերմ խոսքեր եր գրում : Յեթե նման բան լիներ, ամուսինն իրեն այդքան հաճախ չեր հիշի :

Այս մտածմունքների ժամանակ Սիրանը մեկ ել հոնքերի տակով նայեց նամակին և կրկին անգամ կարոտագին հայացք դրեց ամուսնու վրա, թողեց նրան սեղանի մոտ ու ինքը դնաց պառկելու :

Կնոջ գնալուց հետո Մուկուչն ել մի պահ դադարեց գրելուց և սկսեց մտածել, թե ինչպես շարունակի նամակը : Յերբ մտքերն ավելի առատ են լինում ու ամուր չաղախված խոր զգացմունքների հետ, այդպիսի դեպքում մարդ չի իմանում ինչպես դասավորել իր մտքերը : Շատ հաճախ ել դուրս չի գալիս այն, ինչ ինքն ե ցանկանում :

Շուտով մեկ ու կես տարի կլինի, ինչ Մուկուչը վերադարձել և Կարմիր Բանակից : Այդ ժամանակամիջոցում բաղմապիսի նորություններ են կատարվել նրա կյանքում : Ամեն անգամ, յերբ նստում ե նա սեղանի մոտ, ուզում ե իր մտքերին հաղորդակից անել բանակի ընկերներին, մանավանդ իրենց դասակի հրամանատարին, վորի հետ նա այնքան մոտ եր, մտերիմ,

սակաւն միջ մի անգամ ել չի ստացվում այն, ինչ ինքն ե կամենում: Գրելու ընթացքում բաղձաթիւմ հարցեր միանգամից կուտակվում են նրա ուղեղում: Նա չտապում է այդ բոլորը գրի առնել. բայց յերբ վերջացնում է նամակն ու նորից կարդում՝ իր գրածներն ստուգելու, տեսնում է, վոր մի շարք հարցեր բաց է թողել, մի շարք հարցեր չեն գրվել այնպես, ինչպես ինքն է ցանկանում: Իսկ այժմ ահա, նա ուզում է, վոր իր նամակն ավելի լրիւ լինի:

Առաջին նամակներում հաճախ նա գրում եր այն մասին, վոր բանակից հետո շատ դժվարությամբ է ընտելանում կոլտնտեսային աշխատանքներին: Պատահում է, վոր ուզում է ամեն ինչ թողնել յերեսն ի վար ու կրկին բանակ վերադառնալ: Իսկ այժմ, ընդհակառակը, այնքան է ընտելացել իր նոր աշխատանքին, վոր յերբմիջ գործի ընթացքում մոռանում է և քաղց և հոգնածություն ու գործից վերադառնում է այն ժամանակ, յերբ անելու ել բան չի լինում:

Բանակը նրան շատ բան է տվել: Իսկ նա ճշտությամբ գործադրում է իր առորյա աշխատանքների ընթացքում այն բոլորը, ինչ վոր սովորել է բանակում:

Այժմ նա կոլտնտեսության անասնապահական ֆերմայի վարիչն է: Ամեն օր, առավոտը շուտ արթնանում է քնից, ճիշտ ժամանակին անցնում գոմերը, ստուգում, թե անասնապահներից ով է գործի դուրս յեկել, ով ինչով է զբաղված, ստուգում է անասունները. նայում նրանց մաքրությանը, վերանալուն: Այս մեկ—առ մեկ ստուգում է նախորդ օրվա բոլոր կարգադրությունների կատարումը, տալիս օրվա

հանձնարարությունները և անցնում իր անմիջական աշխատանքին:

Մուկուչի յեռանդուն աշխատանքների շնորհիւ անասնապահական ֆերման վոչ մի կորուստ չի ունեցել: Նրա հսկողությամբ անասուններն ավելի յեն գերացել: Նա խոշոր չափերով ունում է կոլտնտեսության բոլոր աշխատանքներին, ամեն մի կոլտնտեսականի առանձնապես: Հետաքրքրվում է, թե ով ինչով է ապրում, ով ինչ կարիք ունի, հուսադրում է նրանց, խորհուրդներ տալիս ու դրա համար ել իրենց կոլտնտեսությունում չկա մեկը, վոր չսիրի Մուկուչին, դոհ չլինի նրանից:

Իր այդ առավելությունների շատ մասը նա բերել է բանակից: Մինչև բանակ դնալը գյուղում նա վոչ մի բանով աչքի չեր ընկնում: Ընդհակառակը, առաջ նա գյուղում քիչ չի ծաղրվել և բաղձապիսի ածականներ կրել:

Դեռ հորթարած ժամանակ մի անգամ նա հորթերն անում է գյուղից բարձր վանքի բակն ու ինքն այնտեղ պառկում: Բակի ներսից դուռն ել ամուր փակում է, վորպեսզի հորթերը բոռերի հարձակումից չթողնեն փախչեն, ինչպես ինքն եր ասում—մող չանեն: Գյուղում մինչև ուշ գիշեր սպասում են և տեսնելով, վոր Մուկուչը չկա, հորթատերերը հալաքվում և դնում են նրան փնտռելու: Գիշերը վանքի մոտից անցնելիս լսում են քաղցած հորթերի բառաչը, բակի դուռը մի կերպ բաց անելով մտնում են այնտեղ և տեսնում, վոր նա գլուխը դրած մի ծառի տակ, հանգիստ քնել է: Արթնացնում, տուն են բերում և գյուղում տարածում, թե Մուկուչը չեր ուզում վանքից դուրս գալ,

Նա վորոչեւ եր մնալ այնտեղ և ճգնավոր դառնալ։ Իսկ այնուհետև Մուկուչին գլուղում ճգնավոր մականոնն էյին տվել։ Դրանով նրա մականոնների թիվը գեռ չեր սպառվում։ Բոստանչի Մուկուչ էյին ասում։ Մի անգամ հարցրեւ էյին, թե վոր մեծամաս, ինչ պետք է դառնաս, պատասխանել եր, թե բոստանչի, վորովհետև բոստանչիները գործ չեն անում, ամբողջ ժամանակ նստում են քողտիկում և սեխ ու վարունգ ուտում։ Աստղագետ Մուկուչ էյին ասում, վարովհետև յերեկոները վորեւ տեղից դնալիս միշտ աչքերը հառում եր աստղերին, սկսում համբել, նրանցից ամենափայլուններն իրենը համարում և մոռանում, թե ինչ գործի համար և ուր է գնում ինքը։

Յերբ նա հասունացած տղա յեր, ուզում եր ամուսնանալ, գլուղի աղջիկները խուսափում էյին նրանից, վոչ վեք չեր հավատում, թե Մուկուչը կարող է տնտեսը դառնալ, կին պահել, ընտանիք պահել։

Իսկ այժմ, բանակից վերադառնալուց հետո, չատերն էյին նախանձում Սիրանի բախտին։ Կարմիր բանակը նրան կոփել, միանգամայն նոր տիպի, նոր վորակի մարդ եր դարձրել...

Իբ մեջ կատարված փոփոխությունները, իհարկե, Մուկուչը չեր նկատում։ Սակայն նա ներքուստ էլի մի անձուկ ցանկություն եր զգում դեպի բանակը, դեպի նրա առօրյան, այնտեղի տարբեր բնավորությամբ բաղմաթիվ ընկերները։ Նա հաճախ վերհիշում եր այնտեղի կյանքը, հետաքրքիր զբաղմունքները և մեկ առ մեկ պատմում Սիրանին։ Այդ քաղցր հիշողությունների ժամանակ ինքը մեկ-մեկ հուսա-

հատվում լեր, ընկճվում, վոր ալլևս գուցե ինքը բանակի յերես չտեսնի, չզգա այդ յեռուն կյանքի քաղցրությունը, այնտեղի թափն ու յեռանդը։

Մուկուչն արդեն վերջացրել եր նամակը։ Նա ըսկըղբից կարգաց դրածը և հակառակ սպասածին, այս անգամ ավելի հաջող եր ստացվել։ Նա բավականաչափ դոճ իր դրածից, ծալեց նամակը, դրեց ծրարի մեջ և դուրս յեկավ բակ՝ մի քիչ թարմ ող շնչելու։

Չմեռային պարզկա յերեկո յեր։ Հեռվում, գյուղից բարձր սարի կատարին, աստղերի լուսից փայլիլին էյին տալիս ձյան բլուրեղյա շերտերը։ Մուկուչն ակամայից բարձրացրեց գլուխը և նայեց ջինջ յերկընքին։ Հանկարծ ծիծաղը բռնեց և նա բարձրաձայն փռթկացրեց։

— Ե՛խ, աստղագետ Մուկուչ,— ինքն իրեն, սրտի խորքից ասաց նա և մի պահ պատկերացավ նրան իր մանկությունն ու անխնդ պատանեկությունը...

Հ Ա Վ Ա Տ

...Այս անգամ ևս նույն հուսարհար վիճակը։ Այս անգամ ևս դուրս յեկալ կլինոյից նույնպես հուսաբեկ, նույնպես աշլաշլված, ինչպես առաջին, ինչպես յերկրորդ, ինչպես յոթերորդ անգամ։ Այդ արդեն ութերորդ անգամն էր, վոր դիտում էր նույն նկարը և ամեն անգամ և՛ նրան թվում էր, թե այդ թյուրեմացությունն է, նա չի կարող սպանվել, նա չպետք է սպանվի։ Ահա հիմա նա կլողա, կանցնի գետը, կմիանա իր ընկերներին։ Այդ թերեմա խաբուսիկ մի թակարդն է թշնամու համար. նա սուղվիլ է ջրի հատակը, վորպեսզի թշնամին մոտենա, նա յենի այդ թաքստոցից և դուրսի նրանց վրա։

Ամեն անգամ, փոքրիկ Մեննին, յերբ զնում էր «Չապայեկ» կլինոնկարը դիտելու, այսպես էր մտածում նկարի այն մասում, յերբ ցուցադրվում էր Չապայեկի հերոսական մարտի վերջին պատկերը։ Իսկ հետո, յերբ հանկարծ վառվում էյին ելեկտրական լույսերը, նկարն իրոք վոր դրանով էլ վերջանում էր, Մեննին կարծում էր, թե այդ լինտը կտրվեց, վոր այդ ձեռով չի կարող վերջանալ, վոր Չապայեկը անպայման պետք է հաղթանակի։

Այդ որը, ութերորդ անգամ նկարը դիտելուց հետո, յերբ նա դարձյալ նույն ձեռով վերջացալ, ինչպես վոր առաջ, Մեննին դուրս յեկալ կլինոյից ավելի հուսալիտուր, ավելի տխուր։

Դրսում մաղում էր բարակ անձրեւ։ Անձրեւի ցուրքերից փառակալել էյին ելեկտրական լապտերները և նրանց լույսը նվազել էր ու թուլացել։ Դրսի այդ կիսամութն ավելի յեր հուզում փոքրիկ Մեննուն։ Նա ինքնամոռացության մեջ ընկած՝ քայլում էր շատ դանդաղ և անորոշ ուղղությամբ։ Փողոցներից սրընթաց անցնող տրամվայների զննդոցն ու ավտոների աղմուկը չէյին ազդում նրա մտածմունքների վրա, նա գնում էր ինքնամոլորի և մտասուզ։

Տանը մայրն իսկույն նկատեց նրա հուզվածությունը, բայց Մեննին այդ մասին մոր վոչ մի հարցին չպատասխանեց։

Նա հաջորդ օրվա դասերը դեռ չէր պատրաստել։ Գրքերը դրեց սեղանի վրա, փորձեց դասերը պատրաստել, բայց վոչինչ դուրս չեկալ. չէր կարողանում կենտրոնանալ, մտածել դասերի մասին։ Նրա ուշըն ու միտքն ամբողջապես մի խնդրով էր զբաղված.

— Նա չի կարող պարտվել. նա պետք է հաղթի...

Հայրը դուրս յեկալ իր առանձնասենյակից, տեսնելով յերեսայի մոռյալ դեմքը, կնոջից հարցրեց պատճառը, բայց կինը վոչինչ չկարողացալ ասել։

— Յերևի հոգնած եմ—մտածեց հայրը և առաջարկեց նրան քնել։ Սակայն նրա քունը չէր տանում։ Նա յերբ մտաբերում էր նկարի պատկերները, առանձին եպիզոդները, աչքերն ավելի էյին բացվում, նրա մը-

տապաւակներն արկելի եյին բորբոքվում ու պայծառանում :

Ահա Պետկան — ժիր, ժպտաղետ ասն կտալուտալյա տղան : Իրա—Մեննիկի նման նա յեւ ե պառկել քնելու, բայց քունը չի տանում . նա չի ուզում քնել, նա ուզում ե խոսել իր հրամանատարի հետ :

— Վասիլիյ Իվանովիչ, Վասիլիյ Իվանովիչ, կարող ե՞ս մի ամբողջ լանակ ղեկավարել :

— Կարող եմ, Պետկա, կարող եմ :

— Այո, նա կարող ե ղեկավարել, նա խիզախ ե, անվեհեր, նա քաջ ե ու հմուտ և նրան վոչ վոր չի կարող պարտել,— հաստատ համոզված մտածում ե Մեննին և քունը նրա աչքերից խալառ չքանում ե :

Յերբ մտածում ե Չապայեվի հաստատ պատասխանների, վճռական քայլերի մասին, Մեննին ինքն եւ խիզախանում, նրա տիրան եւ լցվում յեռանդով, մեծ վողեկորությամբ : Նա ուզում ե հանկարծ ցատկել տեղից, ինչ վոր գոռալ, հրամայել, բայց կրկին իրեն զսպում ե ու նորից սրտկում անկողնու մեջ :

Այսպէս յերկար մտածում ե նա, թերեւ մինչեւ ուղիղ կես գիշեր : Սակայն նրա մանկական ուղեղն ավելի յերկար չի գիմանում այդքան բուռն մտորումներին : Նա հոգնում ե, հետզհետե պատկերներն արկելի թուլլ, ավելի աղոտ կերպով են լուսավորվում նրա ուղեղում և ապա նրա հոգնած կոպերն աստիճանաբար, հանդարտ նստում են իրար վրա, ինքնաբերաբար փակում նրա աչքերը...

Բայց ահա այստեղ ե, վոր նա տեսնում ե այն բոլորը, ինչ վոր այդ վերջին օրերը զբաղեցնում եր նրա միտքը, ինչ վոր բորբոքում եր նրա հոգին :

Ահա պարզկա, արեւոտ օր ե : Արեւի յերկար շողերն են բեկվել դալարուն գետի ջինջ ջրերի մեջ : Լայնանիստ գետի վրա, նրա փոքրիկ կոհակներից բացի ել ուրիշ վոչինչ չի յերեւում : Հեռվից դեպի այդ անշորր դետը սրարչավ կերպով թշնամու ամբողջ դունդըն ե դալիս . նրանք քշում են իրենց ձիերը, մերկացրած թրերը վեր ցցած, և չկա մեկը, վոր նրանց դեմը յեշի : Բայց ահա, յերբ հասնում են նրանք այդ հանդարտ գետին, նրա ալիքների տակից հանկարծ դուրս ե դալիս Չապայեվն իր քաջարի մարտիկների հետ, սկսում զնդակահարել թշնամու արշավող ամբողջ դունդը :

Թշնամու դունդը մի պահ չլմած կերպով կանգ ե աւնում, նա հանկարծակիի յե դալիս և խուճապի մատնված հետ նահանջում : Չապայեվցիների զնդակներն այդ ժամանակ իրենց դործն են տեսնում : Նրանք մեկ առ մեկ իրենց ձիերից ներքե են գլորում թշնամու զնդի զինվորներին : Հետո, յերբ չապայեվցիներին տեսողությունից կենդանի մնացածները հեռանում են, նրանք դուրս են դալիս գետի ջրերի միջից, հեծնում իրենց նժույգներն ու գրոհում՝ արդեն նահանջած թշնամու վրա :

Չապայեվցիների վողեկորությանն ել սահման չըկա : Թուշունների պէս ուղի մեջ ձն խաղում նրանց ձիերը : Լայն, ընդարձակ տափաստաններով արշավում են նրանց նժույգները : Բոլորից առաջ վազում ե Չապայեւի ձին, իսկ նրա վրա՝ լեզենդար հերոսը : Ուժեղ արշավից առաջացած քամուց բացվել են նրա յափունջու փեշերը, ողի մեջ տատանելով իր մերկացրած սուրը, վոր արեւի շողերի տակ ավելի յե փայլ-

փշին տալիս:

Հերոսական դրոշից բարձրացել և փողու աճալը, ձուլվել արևի շողերի հետ ու մաղվում և Չապայեվի գնդի վրա:

Տեսողութունից աստիճանաբար հեռանում են նաև չապայեվցիները, բայց նրանց բարձրացրած փողին դեռ յերևում և, դեռ լսվում և նրանց դրոշի և ուրախ, մարտական յերգերի ձայնը...

Մի հեռու բլուրի կատարից այս բոլորը տեսնում և Մեննին և նրա սիրտը ուռճանում և չտեսնված ուրախութունից: Նա ինքն էլ և ուզում վազել չապայեվցիների հետևից, հասնել նրանց, նրանց հետ միասին դրոշի անցնել, բայց չի կարողանում, նրանք արդեն հեռացել են: Նա այդ բարձր բլուրից միայն իր գլխարկն է վերև բռնած թափահարում և իր ամբողջ ուժով բարձր բղավում.

— Այո, յես ասում եյի, նա չէր կարող պարտվել, նա պետք է հաղթեր և նա հաղթեց...

Կ Ա Ր Ո Տ

Յերբ Յուրկա Լուչենկոն կոմյերիտմիության քաղաքային կոմիտե յեր գնում, յեղանակը պարզ եր, ջինջ ու հստակ և տների թիթեղապատ տանիքների վրա իջել էյին արևի վերջին ճառագայթները: Իսկ այժմ, ընդամենը յերկու ժամ անց, նույն տանիքների վրա ծվարել և թանձր խավարն ու յերկնածիգ պատերից մեկնված թիթեղյա հորդաններից քամվում են անձրևվաջրի կաթիլները

Յուրկային մի պահ թվում և, թե անձրևն արդեն դադարել և և ջրհորդաններից թափվող ջուրը՝ այդ նրա վերջին կաթիլներն են. մինչդեռ անձրևը հենց նոր է սկսում: Կոմյերիտմիության քաղաքային կոմիտեյի գեմացն ընկած փողոցի ասֆալտն անձրևաջրի առաջին իսկ կաթիլներից պսպղին և յտալիս: Ելեկտրական լույսի ճառագայթները բեկվում են ասֆալտի վրա և այնտեղ յերևում և Լուչենկոյի մութ պատկերը:

Յուրկա Լուչենկոն Կատարս կերպով գնում և ասֆալտած փողոցով և իր չվաքը կրնկակոխ հետևվում և նրան: Անձրևը հետզհետե ուժեղանում և: Յուրկայի մոտով անցնող մարդիկ բոլորն էլ չտապում

են, վաղու՝ չթրջվելու համար: Սակայն այդ բոլորը նա դեռ չի նկատում: Ինքնամոռացության մեջ ընկած, դլխահալ, քայլում է նա, կարծես ինքն ել չի մանալով թե ուր:

Ներքուստ սիրտն ուրախությունից ուզում է բուցավառվել: Վաղը ճանապարհվում է այն քաղաքը, վորի մասին տարիներ շարունակ յերազել է, ցանկացել է դնալ, բայց վրջ մի անգամ չի հաջողվել: Խոհ հիմա անպայման կգնա. ահա կարմիր մանդատը դըրպանում դրած է գնալու համար ել վրջ մի արգելք չի կարող լինել: Կգնա կարմիր մայրաքաղաքը, իր յերազանքի ուրբանը, վստահ քայլերով ներս կմտնի կոմյերիտիստների համագումարի դահլիճը և այնտեղ կտեսնի...

Անձրեք շարունակում է տեղալ: Զհորդաններից բարակ ջրվեժի նման ցատկոտելով թափվում է ջուրը և լաֆն փողոցներով ասփաղի պես խոխոջալով հեռանում:

Յուրկան սթափվում է: Նա փորձում է վազել, հասնել ելեկտրաքարչի կանգառի տեղը, բայց հորդանձրեք նեղում է նրան. դլխարկի ծայրերից հոսող ջուրն ոճիքից ներս է ծծվում, անցնում մարմնի վրա և սաքսոեցնում: Նա, առանց ժամանակ կորցնելու, մտնում է առաջին իսկ պատահած չքաղուոր և սպասում աջնեղ մինչև անձրեքի դադարելը:

Շքադան մեջ մութ է. Յուրկան վոչինչ չի տեսնում. նա կանգնում է դռան մոտ, նայում դեպի փողոց, բայց հանկարծ իրեն շատ մոտ, փափուց է չըսում: Ամփիջապես հեռ է նայում և տեսնում, վոր իրենից քիչ հեռու մեկը կուչ է յեկել պատի տակ,

թրջված, ցեխոտ և դողդողում է: Լուչենկոն մթության մեջ մի պահ լուռ նայում է դողդողացողին, ուզում է խոսեցնել նրան, բայց մեկ ել միտքը փոխում է և վոչինչ չի ասում:

Այդ ժամանակ տկամայից պատկերանում է իր մռայլ անցյալը:

Ինքն ել եր ահա նույն վիճակում: Թափառում եր քաղաքից-քաղաք, կայարանից-կայարան, դողություն անում, վողորմություն խնդրում, պառկում պատահած չքաղան սանդուխդներին և որը մի կերպ անցկացնում: Պատահում եր՝ որերով մի կտոր հացի յեկես չեր տեսնում:

Մի որ, սաստիկ քաղցած և անձրեվից թրջված, մտել եր մի չքաղուռ և աջնեղ մենակ կուչ յեկել: Նա անձարակորեն հեկեկում եր ու խորը մղկտում: Այդ ժամանակ չքաղանով անցնող մի յերիտասարդ, լսելով նրա աղեկաուր լացը, կանդ առավ և մոտեցավ նրան:

Յերիտասարդն ուշադրությամբ նայեց նրան և հարցրեց, թե ինչու յե լաց լինում: Յուրկան նախ վոչինչ չուզեց ասել, բայց հետո, նկատելով անձանոթի անկեղծ հետաքրքրությունը, պատմեց լաց լինելու պատճառը:

Մի պահ խոր լուություն տիրեց. նրանք սկսեցին զննողաբար իրար նայել: Հետո յերիտասարդն առաջարկեց նրան իրենց մոտ գնալ:

Այդ առաջարկը շատ արտասովոր թվաց Յուրկային և նա սկզբից չեր հավատում, թե յերիտասարդը լուրջ է ասում: Իսկ հետո տեսնելով, վոր նա իրոք պնդում է Վիր առաջարկը, համաձայնեց:

— Ինչ ուզում ե թող լինի, — մտածեց նա և հետևեց յերիտասարդին:

Նրանք նույն շքադռնով բարձրացան յերրորդ հարկը, անցան ելլի մի քանի դռներ, մտան մի բնակարան, ուր յերիտասարդը Յուրկային թողնելով նախասենյակում, ինքը դնաց մյուս սենյակը, յերեմի մորն այդ մասին խնայ անելու համար:

Յեկավ յերիտասարդի մայրը, խղճահար դեմքով նայեց Յուրկային և զնաց խոհանոց՝ նրա համար ուտելու բան բերելու, իսկ յերիտասարդն զբաղվեց Յուրկայով: Յերբ նա հարցնում եր, թե ով ե նա, վորտեղից ե յեկել, քանի տարեկան ե և այլն, Յուրկան հոնքի տակով ուշադրությամբ նրան եր նայում: Դա շատ համարելի դեմքով, վառվռուն աչքերով և հազիվ Յուրկայի հասակին մի տղա յեր: Նրա պարզությունը տեսնելով, Յուրկան վռչինչ չեր ուզում նրանից թագցնել, սակայն քաղցը, վորևե բան ուտելու անզուսպ ցանկությունը սղմում եր նրա կոկորդը:

Քիչ հետո խոհանոցից վերադարձավ մայրը, թեյ ավեց նրան: Թեյից հետո պառավը սիրալիրությամբ նրա առաջ դրեց մի մեծ ախտ տաք կերակուր, մի կարմիր խնձոր և Յուրկայի տրամադրությունն ավելի բացվեց:

Յուրկային շատ ուշադրությամբ լսելուց հետո, յերիտասարդն սկսեց համոզել նրան, վոր թողնի այդորինակ կյանքը: Նա ասում եր, վոր չի կարելի այդպիսի կյանք վարել: Իսկ Յուրկան դեռ կյանքի մեջ չի մտել: Գոյություն ունենալ և շնչել, այդ դեռ կյանք չի նշանակում: Կյանքում իմաստ պետք Ո փնտռել, կարողանալ և՛ սիրել, և՛ սիրվել, ընկերներ

ունենալ, աշխատել կարողանալ: Իսկ վո՞րն ե Յուրկայի փնտռած իմաստը կյանքում: Ո՞վ ե սիրում Յուրկային, ո՞ւմ ե սիրում ինքը՝ Յուրկան: Իսկ այս բոլորի համար բավական ե միայն աշխատել: Աշխատանքն ամեն ինչի մայրն ե: Աշխատանքի բովում ամեն ինչ կձեռնվի Յուրկայի համար: Այդ ժամանակ կյանքը նրա համար իմաստ կստանա... Իսկ այժմ ծաղկում ե կյանքը Յուրկայի շուրջը — պայծառ, փարթամ ու փառահեղ, իսկ Յուրկան դրան նայում ե մի խափար տեղից, ոտարի նման...

Հետո մեծ վողկորությամբ նա պատմեց մեր հայրենիքի պայծառ յերիտասարդության մասին, վորի համար ստեղծվել ե յերջանիկ մի կյանք — խինդով լեցուն, բուռն ապրումների հույզերով լեցուն, անորինակ սիրո և աշխատանքի խանդավառությամբ լեցուն...

Յուրկան կլանվել եր յերիտասարդի պատմածով: Նրա աչքերը հետաքրքրությունից վառվում եյին և նրան թվում եր, թե իր աղանջներին հասնողը վոչ թե յերիտասարդի խոսքերն են, այլ Յուրկայի սրտին շատ մոտ ինչ վոր դյութիչ յերաժշտություն, վորը նա շատ վաղուց եր ուզում լսել, բայց չկար մեկը, վոր նվագեր նրա համար...

Գիշերն արդեն կիսվել եր. յերիտասարդը վողկությամբ պատմում եր, իսկ Յուրկան չեր ուզում և վոչ մի բանով ընդհատել նրան: Այդ դեչեր Յուրկան պառկեց նրանց նախասենյակում: Առավոտյան, յերբ արթնացավ, նրան լքվաց, թե իր կյանքում այնքան տաքուկ անկողնում և այդքան հանդիստ յերբեք չի քնել:

Արթնանայրուց հետո աղամայից կրկին վերհիշեց
այն բոլորը, ինչ պատմել էր յերիտասարդը յերեկո-
յան: Հետո նա մտածեց, թե այդ ինչպես է, վոր նը-
րանք համաձայնեցին Յուրկային իրենց սենյակում
թողնել և չվարեցան, վոր կարող է գիշերն ամեն ինչ
գողանալ և փախչել:

Իսկ առաջնության, յերբ ներսի սենյակից դուրս
յեկով յերիտասարդը, Յուրկան արթուն՝ չըջվում էր
անկողնում անհանգիստ:

— Հը, ի՞նչպես քնեցիր,— աչքը Յուրկային ընկ-
նելուն պես իսկույն հարցրեց յերիտասարդը:

— Լավ յերազներով...

— Եդ լավ է, շատ լավ է, միայն պետք է այն-
պես անել, վոր այսուհետե ել այդպես լինի:

— Ինձ դործի կընդունե՞ն:

— Յեթե աշխատես, կընդունեն...

Գործի գնալուց առաջ յերիտասարդը մի գրու-
թյուն տվեց նրան, բացատրեց, թե ինչպես պետք է
գտնի դործարանը և Յուրկայի հետ միասին տնից
դուրս յեկավ: Յերիտասարդը գնաց իր աշխատանքին,
իսկ Յուրկան՝ նրա ասած դործարանը գտնելու...

Մոտ հինգ տարի յե անցել:

Այժմ այդ բոլորը Յուրկայի համար յերազ է թը-
վում: Նրան թվում է, թե իր հետ նման բան յերբեք
չի յեղել, այլ մի ուրիշի պատմածն է, վոր ինքը լը-
սել է:

Յերիտասարդի գրության համաձայն գործարանի
գիրեկտորը Յուրկային աշխատանքի ընդունեց: Իսկ
դրանից հետո Յուրկան այլևս չհանդիպեց այն յերի-
տասարդին: Ուղիղ մեկ տարի գործարանում աշխա-

տելուց հետո, մեկ ուր վորոշեց գնալ նրա մոտ՝ տուն
և շնորհակալություն հայտնել նրա արած մեծ լավու-
թյան համար: Գործից հետո գնաց հանրակացարան
(այն ժամանակ առանձին սենյակ դեռ չեր ստացել),
փոխեց բանվորական հագուստը և ճանապարհվեց դե-
պի նրանց տուն:

Ճանապարհին նրա մտածում էր այն մասին, թե
արդյոք յերիտասարդը կամ նրա մայրն իրեն կճանա-
չե՞ն, ի՞նչպես կընդունեն այժմ նրան: Իսկ յերբ հա-
սել էր նրանց տանը, յերկար ժամանակ չեր համար-
ձակվում դուռը ծեծել:

Ներսից նվազածության ձայներ ելին լսվում:
Ըստ յերեվույթին այնտեղ շատ մարդ կար և ինչ-վոր
քեֆ ելին անում: Նա դռան առաջ վորոշ ժամանակ
անորոշ վիճակում կանգնելուց հետո, վերջապես ծե-
ծեց դուռը:

Գուռը բաց արավ յերիտասարդ մի կին և շատ
ուշադրությամբ նրան նայելուց հետո հարցրեց.

— Ո՞ւմ եք ուղում:

Յուրկան չվարեց: Ի՞նչ ասեր: Չե՞ վոր յերիտա-
սարդի անունը չգիտեր:

Արյունը խփեց Յուրկայի դեմքին: Նա մի պահ
այլալվաճ գրությամբ յերիտասարդ կնոջը նայելուց
հետո՝ կակաղելով հաղիվ ասաց.

— Այստեղ մի յերիտասարդ եր տալրում...

— Հիմա յել յերիտասարդ է տալրում,— տղայի
չփոթվածությունը նկատելով, սիրալիր պատասխա-
նեց այն կինը և նրա պատասխանը մի քիչ քաջալերեց
Յուրկային:

— Զիչտն ասած նրա անունը յես մոռացել եմ:

Գուցե մի րոպեյով իրեն դուրս կանչեք:

Կինը տարակուսանքով հետ գնաց և չանցած մի րոպե—սենյակից դուրս յեկավ մի յերիտասարդ և ուշադիր նայելով մոտեցավ նրան:

Նրանք առանց խոսելու մի պահ ուշադրությամբ նայեցին իրար և ել ավելորդ հարցերի կարիք չեղավ: Դա միանգամայն ուրիշ մարդ էր: Յուրկան առանց վորեւէ բան ասելու՝ լուռ հետ դարձավ:

— Ընկեր, իսկ ո՞ւմ եյիք ուզում, — նրա հետեւից կանչեց սենյակից դուրս յեկողը:

— Յես ուրիշ մարդու յեմ փնտրում, — անտարբերությամբ պատասխանեց Յուրկան ու լուռ հեռացավ:

Հաջորդ օրը, ճաշի դադարին, Յուրկան գնաց գործարանի դիրեկտորի մոտ.

— Ընկեր Բեսյուդ, դուք հիշո՞ւմ եք, վոր յես գործարանում ընդունվելու համար առաջին անգամ մի գրութիւն տվի ձեզ:

— Հորըս հարսանիքի նման. ինչո՞ւ յես հարցնում, Լուչենկո:

— Յես ուզում եմ իմանալ, թե ինչպես եր այն յերիտասարդի անունը, վորից յես գրութիւն եյի բերել:

— Դու նրանից գրութիւն ես վերցրել, առանց անունն իմանալո՞ւ:

— Ըսկի չեմ ել իմացել, թե ով եր նա...

— Հետաքրքիր ե, շատ հետաքրքիր: Իսկ հիմա ինչի՞դ ե պետք:

— Ուզում եմ նրան տեսության գնալ:

— Ե՛, չե, չես կարող. նա հիմա այստեղ չե: Նա

այն ժամանակ մեր կոմյերիտիւթյան շրջանային կոմիտեյի քարտուղարն էր: Իսկ այժմ Մոսկւա յե գնացել սովորելու: Հրաշալի տղա յե, ով գիտե, մեկ ել այստեղ կվերադառնա յերեւի պրոֆեսորի կոչում ըստանալուց հետո...

Յուրկային թվաց, թե գլխին սառը ջուր թափեցին: Նա չվարեց և յերկար ժամանակ առանց մի խոսքի դիրեկտորի յերեսին նայեց:

Իսկ այնուհետեւ վորքան ե լողձացել Յուրկան այն յերիտասարդին, վորպիսի անձուկ ցանկութիւն ե ունեցել գեթ մի անգամ ել տեսնել նրան, ամուր, շատ ամուր սեղմել ձեռքը և սրտի անհուն խորքից մեծ շնորհակալութիւն հայտնել նրան...

Շքադուան մեջ Յուրկայի մոտ փափացողը դուրս յեկավ և լուռ հեռացավ: Յուրկան նայեց նրա հետեւից և նրա մտածմունքների թելը կտրվեց...

Անձրեն արդեն դադարել էր: Բարձր տների բաղձաթիւ պատուհանների փեղկերից կաթիլթում էին անձրեմաջրի վերջին կաթիլները և ելեկտրական լույսերի ճառագայթների տակ փայլիլին եր տալիս լայնահատ փողոցի ասֆալտը:

Յուրկան դուրս յեկավ մութ չքաղովից և միացավ փողոցի բաղձաթիւ յերթեկողներին: Նա քայլում եր մարդկանց հովասար, բայց այդ պահին նրա սրտում բորբոքվել եր իր լավ բարեկամին տեսնելու անչեջ կարոտը, բոցավառ մի կարոտ, վոր ուղիղ հինդ տարի յեռում ե նրա սրտում և յերբեք չի մարի...

ՄԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՃԱՇԱՑՈՒՑԱԿԻ ՎՐԱ

Լիդան դասերից դեռ չէ վերադարձել: Մինչև նա կգա, յես արդեն վերջացրած վլինեմ այս պատմությունը: Յերբ գրածս միասին կարդանք, թերևս կըրկին անդրադառնանք յերեկվա մեր դիտկուսիային:

Յես ուզում եմ, վոր Լիդան անպայման իմանա այս պատմությունը, վորովհետև կեսորից սկսած դա ինձ հանդատություն չի տալիս, անընդհատ բորբոքում է ուղեղս: Մինչև վ հիմա յես ուրիշ բանի մասին չեմ կարողանում մտածել: Մինչև վ հիմա յել աչքերիս առաջն է նրա վերջին հայացքը, ավտոմեքենան, վոր թուցրեց նրան: Յես այժմ հիշում եմ, վոր ճիշտ այդպես եր նաև իմ նախորդ յերկու հանդիպումների ժամանկ: Այն ժամանակ ել այդ աղջկանից հեռանալուց հետո՝ յերկար ժամանակ միայն նրա մասին եյի մտածում:

Բայց ամէլի լավ ե հերթով պատմեմ:

Դա յերեք տարի սրանից առաջ եր: Իմ աշխատանքի գծով գործուղման եյի գնացել Խարկով: Չգիտեմ այն եր պատճառը, վոր առաջին անգամն եյի լինում այդ քաղաքում, թե կար մի ալլ պատճառ, վոր Խարկովն ինձ այդքան դուր եր գալիս:

Ժամերով չըլում եյի քաղաքի մաքուր փողոցներով, բայց յերեք հոգնածություն չեյի վզում: Նույնքան հաճելի յեր ինձ համար լինել այն հյուրանոցում, ուր իջեվանել եյի: Յես ուղղակի հիացած եյի նրա ծառայողների մարդավայել, կուլտուրական վերաբերմունքից:

Ճաշում եյի նույն հյուրանոցի ճաշարանում: Յեթե պատահեր, վոր ճաշի ժամանակ ուրիշ տեղ լինեյի, դարձյալ չեյի համաձայնի այլ ճաշարան մտնել: Հյուրանոցի ճաշարանում յես ինձ համար հատուկ տեղ եյի ընտրել: Նստում եյի թե չե՝ մատուցողուհին ճերմակ խալաթը հագին, ճաշացուցակը բռնած, իսկույն մոտենում եր ինձ և սպասում իմ առաջարկին:

Դա բարձրահասակ, դրավիչ աքչերով մի աղջիկ եր: Նրա մոտ մի քանի անգամ ճաշելուց հետո ինձ թվաց, թե առաջին անգամը չեյի հանդիպում նրա հետ: Բայց թե վորտեղ եյի տեսել, այդ ել չեյի հիշում: Շատ մտածեցի այդ մասին, ալխատեցի հիշել, բայց չկարողացա:

Մեկ որ, ընթրիքից հետո, ճաշի գինը վճարեյիս, չգիտեմ ինչ մտածեցի, հալվից ամէլ հինգ ուրբի դրի փողերի արանքում և այնպես տվի նրան, վոր ինքը չիմացավ:

Հաջորդ որը, յերբ կրկին իմ վորոշակի սեղանին մոտեցա, սովորականի պես առաջ յեկավ նույն մատուցողուհին և ճաշացուցակը մեկնեց ինձ, սակայն այնտեղ փոխանակ ճաշի անոնների, յես հետեվյալ մակագրությունը կարդացի.

«Բաղադրացի, պատահաբար իմացա, վոր դուք

մեր հյուրանոցումն եք ապրում: Յերեկ դուք ընթեր-
յով՝ հաշվեց ավել հինգ ուսուցիչ թեյի փող էլիք թո-
ղել ինձ համար: Ձխոսելով այն մասին, վոր առհա-
սարակ յես թե՛լ չեմ խմում, այլ խմում եմ միայն
կաթով սուրճ, և նման թեյափող ընդունելը համա-
րում եմ ստորություն: Ինքս վաստակում եմ բավա-
կանաչափ և վողորմության կարիք չեմ զգում:

Ձեր հինգ ուսուցիչն կցում եմ սույն դրությանը.
ուղադրո՞ւնքեք ավելի հարմար ձեւով և հետադա-
յում հիշեցեք, վոր ձեզ մատուցող աղջիկը տղա-
մարդկանց վողորմությամբ ապրող ինչ վոր մի ան-
ճարակ արարած չե, այլ խորհրդային քաղաքացի,
ժողոնունդախոսության անդամ և տաքերկրյա բնու-
ների սեփական ինստիտուտի Ֆրանսիական բաժնի
ուսանողուհի:

Մատուցողուհի՝ Ա.՝:

Դեռ մակադրության լճեթերցումը չվերջացրած:
քրտինքն արդեն պատել եր ինձ: Վերջացնելուց հե-
տո յե՛լ յերկար ժամանակ չեյի համարձակվում գլու-
խըս բարձրացնել, նայել աղջկան: Ինձ սթափեցրեց
նրա հարցը:

— Ձեզ համար ի՞նչ բեքել:

— Յես... յես վոչինչ, յես այսոր չեմ ճաշելու...

Նա առանց մի խոսքի շրջվեց ինձնից, հեռացավ,
բայց հենց նույն պահին յես հիշեցի, թե՛ս առաջին
անգամ վորտեղ եմ հանդիպել այդ աղջկա հետ:

Դա 1931 թիվն եր, քիչ առաջ պատմածս դեպքից
յերկու տարի առաջ: Գնում եյի «Մոսկվա-Թբիլիսի»
գնացքով: Միամսյա եքսկուրսիայի ժամանակ այնքան
անքուն գիշերներ եյի անցկացրել, վոր այդ գիշեր

գնացք նստելուն պես անմիջապես քնեցի: Առավոտ-
յան արթնացա գնացքին ուղեկցող աղջկա ձայնից:

— Ձե՞րն ե՛ս այս ժամացույցը:

Նայեցի, իմ ժամացույցն եր: Գիշերն ընկել եր
գրպանիցս, յես չեյի իմացել: Շնորհակալություն
հայտնեցի աղջկան, վերցրի ժամացույցս և յերբ գր-
նում եյի վրացվելու՝ մտա նրա ոթյալը, ինքն այնտեղ
չեր, քսան ուսուցիչ դրի նրա սեղանի վրա ու՝ դուրս
յեկա:

Յես արդեն հասել եյի այն քաղաքը, ուր գնում
եյի: Իրերս վերցրել, վազոնից դուրս եյի յեկել և
գնում եյի: Պերրոնում հանկարծ թևիցս բռնեց ուղեկ-
ցող աղջիկն ու մեկնեց իմ քսան ուսուցիչանոցը, վոր
յես թողել եյի նրա սեղանի վրա:

— Խնդրեմ հետ վերցրեք ձեր փողը:

— Բայց...

— Վոչ մի բայց, — խաղաղ ընդհատեց աղջիկը, —
յես վոչ մի արտակարգ բան չեմ կատարել. վերցրել
եմ՝ գետին ընկած ձեր ժամացույցն ու հանձնել ձեզ:

...Մատուցողուհին մոտեցել եր մի այլ սեղանի.
յես լուռ, ճաշարանից դուրս գնացի: Լավ ե, վոր
խարկովում գործերս արդեն վերջացրել եյի: Նույն ո-
րը դուրս յեկա հյուրանոցից և ճամբա ընկա, կարծե-
լով, վոր այլևս ինձ չի վիճակվի հանդիպել նույն մա-
տուցողուհու հետ: Բայց հաշիվներին մեջ սխալվե-
ցի: Այսոր յերրորդ անգամ հանդիպեցի նրա հետ:

Դա իսպանական դեպքերի առթիվ գումարված
բաղմահադար մարդկանց միտինգումն եր: Սկզբում
խոսում եյին ինձ ծանոթ մարդիկ: Հետո խոսք տրե-
վեց Ֆրանսիայից յեկած ինչ վոր պատվիրակու-

Թյան ներկայացուցին, վորի հետ ամբիոն բարձրացավ նաև բարձրահասակ, մաքուր հաղնված մի կին: Յեա խակույն հասկացա, վոր նա պետք է թարգմանի պատվիրակի ասածը և միայն այդքանը: Այնուհետև սարվեցի պատվիրակի ճառով, թեև նրա խոսքերից վո չմի բառ ել չեյի հասկանում: Պատվիրակից հետո խոսքը տրվեց թարգմանիչին: Ամբիոնի մոտ կանգնած կինը, վորը մինչև այդ դրում եր, ճայն ստանալուն պես մի քանի քայլ առաջ յեկավ և սկսեց: Սակայն դժվար է արտահայտել, թե ինչպիսի կրակ եր թափվում նրա բերանից: Վոչ վոք չեր կարող կարծել, թե նա թարգմանում է, այլ վոչ թե ասում է այն, ինչ իր սիրտն է թելադրում, ինչ իր սրտիցն է բղխում: Դժվար է պատմել, թե նա ինչպես եր դրավել վոտնկայս լսող տասնյակ հազարավոր մարդկանց: Նրա խոսքերը ռադիոյի ալիքները թռչնում եյին միտինդի ամենավերջին շարքերը, վոչ վոք ամենամիտքրիկ շարժում անգամ չեր անում, վորպեսզի բաց չթողնի նրա խոսքերը: Բոլորն ել իրենց հայացքները դեպի առաջ եյին հռռել, բոլորն ել ուղում եյին ավելի բավ տեսնել այդքան կրակոտ խոսող աղջկան: Իսկ աղջիկը թափում եր իր խոսքերի հոսանքը, հետադահետե ավելի վոգե-վորվելով:

Ինձ հայտնի չե, թե նա վորքանով եր ճիշտ թարգմանում պատվիրակի խոսքերը: Բայց յես բացեի բաց տեսա, վոր մինչ նա խոսողներից վոչ վոք այնքան չհուղեց, վոչ վոք այնքան չներշնչեց վորքան այդ աղջիկը: Նա չսած արտահայտիչ խոսքերով եր պատմում Փաշխատական գազանությունների մասին,

խաղանական քաջարի մարտիկների մասին, վորոնք իրենց արյան վերջին կաթիլներն անգամ չեն խնայում իրենց հայրենիքն արնախում ֆաշիստներից ազատելու համար:

Վերջում նա Դոլորես Իբարրուրիի անունը տրվեց: Նա ամենավառ գույներով պատմեց, թե վորպիսի յեռանդով, վորպիսի անվեհերությամբ և աշխատում այդ քաջակորով կինը, ինչպիսի թափով է նա հազարավոր, տասնյակ հազարավոր մարդկանց վոտքի հանում, մարտի կոչում հանուն ազատ Իսպանիայի:

Աղջիկը վերջացրել եր իր խոսքը: Թնդում եր վորոտալից «ոռոռան»: Ամենքն ել ցանկանում եյին կրկին անգամ ամբիոնի վրա տեսնել կրակոտ աղջիկան: Յեա դեռ չեյի կարողանում ուշքի գալ. ինձ թվում եր, թե ամբիոնի վրայից իջավ ինքը՝ Իբարրուրին...

Հետո հետևեցի յես նրան մինչև միտինդի վերջը: Ամբիոնի քանդակները մոտեցան Փրանսիական պատվիրակությանը: Պատվիրակության բոլոր անդամներն ել բարձրացան մեքենաները: Վերջում, ամենից հետո, թարգմանող աղջիկը մի խոսք ևս ձգեց դեպի վամբածներն ու մտավ մեքենան: Մեքենայի հետևի խողովակից յեկավ թանձր ծուխը. նա սլացավ, իսկ յես միայն այդ ժամանակ հիշեցի աղջկան, իմ ժամացույցի պատմությունը, ճաշացուցակի վրայի Բակադրությունը...

ԸՆԴՀԱՏՎԱԾ ՈՐԱԳԻՐԸ

Այդ որը վոչ վոք չէր բացակայում: Նախորոք իմանալով դրազմունքի հետաքրքիր նյութի մասին՝ բոլոր կոմյերիտականներն էլ ժամանակից չուտ հավաքվել, ցեխի կոմյերիտկազմակերպչին ելին սպասում, վորի մոտ գտնվում եր Լեոկադ Բյուրգերի որագիրը: Կոմյերիտկազմակերպչի դալուց հետո էլ կարիք չկար սպասելու. անցան կոմյերիտանկյունն ու սկսեցին ընթերցանությունը: Ահա այդ որագիրը:

Հիմա արևը նստել է Դինարի ուսին: Քիչ հետո կլորովի սարի մյուս կողմը և դա իմ վերջին հրաժեշտը կլինի արեվին: Բայց մեթե այսքան ուշ է: Ժամհարներն արդեն իրենց պաշտոնին անցան: Ա՛խ, յերևի մայրիկս էլ է պատրաստվում յեկեղեցի դնալու... Ո՛հ՜դճ պառավ, մի ամբողջ շաբաթ փնտռեցիր քո Լեոկադին՝ չգտար. հիմա յեկեղեցի դնա, ալոթիր, վոր ասոված պահի նրան: Կորած վորդուդ վչտից այս որերին ասածուն էլ ելիր մոռացել: Իոկ այժմ աղոթիր. անճարակ մարդը սին մաքերով չուտ է տարվում: Յեթե փրկության ուրիշ յեկը ունենայիր,

ինքդ կտնորինելիր քո բախտը, առանց ճերմակամիրուքի վրա հույս դնելու...

Բայց ինչո՞ւ յեմ յես այսպես ցրվում: Չե՞ վոր ժամանակն արդեն անցնում է, իսկ յես Երիկի մասին դեռ բան չեմ գրել: Արդյոք, ավելի լավ չի լինի՞, յեթե այստեղ դնեմ բանտում գրած որագիրս ահա այսպես...

1936 թ. բանտում

Մայիսի 2

Մենք կարծես թե ժամանակից չուտ ելինք դնալ: Դատարանի առջևի հրապարակում շատ քիչ մարդ կար:

Թեև թուղթիկները բավականին խնամքով էլինք դարսել արկղում՝ ծխախոտի տուփերի տակ, բայց և այնպես անհանդիստ ելինք: Վախենում էլինք վոստիկանական հոտառու լրտեսներից: Ինձ թվում եր, վոր այդ անհանդստությունն ավելի նկատելի յեր Երիկի դեմքի վրա: Դրա համար էլ յես փորձում եյի կատակել, սրախոսել, ցրել նրա յերկյուղը:

Դատավարությունը դեռ չէր սկսվել:

— Աչքիս մարդ չի յերեվում, — հուսահատորեն չչնջաց Երիկը:

— Սպասիր, — ասացի յես, — դեռ չուտ է, կդան. Յեվ իրոք, քիչ հետո յեկողների թիվն արդեն շատացավ: Յերբ ելեկտրական լույսերը վառվեցին՝ հրապարակում այլևս կանգնելու տեղ չկար:

— Տեսա՞ր, վոր ասում եյի դեռ կհավաքվին:

— Հավաքվելը — հավաքվեցին, — ասաց Երիկը, — բայց գլանակներս վերջանում են. ի՞նչ պետք է անեմ:

— Եդ լավ չի, շատ էլ մի շտապիր ծախելու.

այստեղ պարապ կանգնած տեսնելով՝ կկասկածեն:

Վոստիկանական խմբեր դեռ չէյին յերեւում:
Երիկն ասաց.

— Բոուերը դեռ չեն համաքվել. հարկավոր է շրտապել, թե չե հետո դժվար կլինի:

— Այժմ չուտ ե. թող մի քիչ անցնի, մարդիկ շատանան, հետո:

Հետո մենք պայմանավորվեցինք այլևս չմոտենալ իրար: Նա հրապարակի մի ծայրից, յես մյուս ծայրից պետք է ցրեյինք թոուցիկները հավաքվածներին մեջ ու ծածուկ փախչեյինք: Այդպես պայմանավորվելուց հետո Երիկը բարձրաձայն յերգելով ինձնից հեռացավ:

— Ձի լինի՞, վոր ձեր մտքում յերգեք, հերր*), հրապարակը ձեզ համար հո բեմ չի,—ինչ վոր տեղից հանկարծ հայտնվելով ասաց մի վոստիկան և մոտեցավ Երիկին:

— Խելոք խորհուրդներին մենք միշտ հնազանդվել ենք,—կեղծ քաղաքավարությամբ և խոնարհաբար պատասխանեց Երիկը, արկղից վերցրեց բաց ծրխախոտատուփը, և, սիրալիր մեկնելով վոստիկանին, ավելացրեց.—Շատ յերջանիկ կզգամ, յեթե չըհրաժարվեք:

— Ձեր ինդիքը չպետք է մերժենք,—ասաց վոստիկան և չորս կողմը նայեց: Տեսնելով, վոր իրեն վոչ վոք չի նայում, վերցրեց մի ամբողջ տուփ և լուռ հեռացավ: Բայց մի քանի քայլ չանցած, մեկ էլ կարծես թե մի նոր բան հիշելով, կրկին հետ դարձավ, նայեց Երիկին ու ավելացրեց.

* Հերր—պարոն:

— Ավելի լավ է ձեր մտքում յերգեք, հերր, այստեղ բեմ չե...

Հետզհետե ամբողջ հրապարակն ավելի յեր լցվում մարդկանցով: Հրապարակի ոտդիո-բարձրախոսը ըսկըսեց հազորդումը: Յես փորձեցի մոտենալ դատարանի դռներին, ուր մարդկային խմբերն ավելի խիտ էյին, բայց տեսնելով, վոր Փաշխտ վոստիկաններն էլ են շատ, մեկ էլ լուռ հետ դառա:

Այդ նույն ժամանակ արդեն ողի մեջ, մարդկանց զլխավերելում սրտովեցին Երիկի ցրած թոուցիկները: Մարդիկ խոնվեցին իրար: Նրանց մի մասն իսկույն հարձակվեց թոուցիկների վրա, մի քանիսն էլ վախեցած հետ քաշվեցին, վորպեսզի իրենց կասկածի չենթարկեն: Վոմանք էլ ապշած նայում էյին խոնվածներին: Այստեղ իմ մնալն ավելորդ էր, յես լուռ հետ դարձա: Տեսնելով իրարանցումը դատարանի դռների մոտ, հրապարակում կանգնածներն էլ վազեցին դեպի այնտեղ: Առիթից հարկավոր էր ոգտվել: Յես արկղիցս իսկույն հանեցի թոուցիկներն ու ամբողջ թափով չալրտեցի առաջ վազող մարդկանց վրա: Նրանք վախեցած մի պահ կանգ առան, վորպես թե նրանց վրա ուռմբ նետած լինեյին, բայց, տեսնելով ողի մեջ պտտվող թուուցիկները, հարձակվեցին հավաքելու. իսկ յես շտապեցի արանքից դուրս պրծնել, ապա յես, մի քանի քայլ դեռ չարած, ուժեղ հարվածն իջավ ուսիս. յես վայր ընկա...

Յերբ վոստիկանատան դռները բացվեցին իմ առաջ, Երիկն այնտեղ լուռ կանգնած էր... Նրան ինձնից չուտ էյին տեղ հասցրել:

— Այսպէս, սրանք ամբողջ աշխարհում ավելի լավ տեղ չենին կարող դնել,—ինձ տեսնելուն պէս ասաց անքնութիւնից, կամ ալկահոլից ուռած ֆալսեթով, կարճահասակ վոստիկանապետն ու մոտեցավ ինձ.—ինչպէս տեսնում եմ, դու ևս դշանակ ծախող ես:

— Ծիշտ այդպէս, հերր:

— Այս յերիտասարդի հետ միասին եք ծախում, թե ջոկ-ջոկ,—մատնացուց անելով Երեկին, ասաց նա և ուղիղ աչքերիս նայեց:

— Մենք Ժողովրդական այգու առաջ ենք լինում: Իմանալով, Վոր այսօրվա դատաւարութիւնը շատ մարդ կգրավի, դնացինք այնտեղ:

— Իսկ այնտեղից ել՝ տհա այստեղ: Դե լավ, առայժմ չենք հարցաքննի: Գուզդ, —դիմեց նա իրենից քիչ հեռու կանգնած վոստիկաններից մեկին, — տար յերիտասարդներին, թող քիչ հանգստանան: Կը հարցաքննենք առավոտյան:

Այս ասելով, նա իսկույն դուրս գնաց, իսկ Գուզդոն—ուռած փորով մեկը, մոտեցավ մեզ, կանգնեց մեր յերկուսի արանքում, մեկ ձեռքով բռնեց իմ ալկանջից, մյուսով՝ Երեկի և ամուր քաշելով ասաց.

— Դե, շուտ արեք, հրամանը չլսեցի՞ք:

Վոստիկանատան դռներից մեկը բաց անելով՝ Գուզդն տարավ մեզ աղոտ լույսով լուսավորված մի նեղ տեղով, ապա բաց արեց ինչ վոր մի դուռ, յերկաթե սանդուղքներով իջանք ներքև, դեպի գետնի տակը, վորտեղ վոչ լույսի չող կար և վոչ ել կարող եր այնտեղ մարդկային վորեմէ ձայն լսվել:

Հեղձուցիչ և խոնավ ոդը ծանրացավ մեզ վրա:

Սառը քրտինքն ամբողջապէս պատեց մեզ: Վոստիկանի դուրս գնալուն պէս յերկուսս ել թուլացած փրովեցինք ցեմենտի վրա, ատանց իրար հետ վորեւ խոսք փոխանակելու:

Մայիսի 5

Վոստիկանատան նկուղում յերկու որ պահելուց հետո՝ յերեկ այնտեղից մեզ բանտ փոխադրեցին:

— Այստեղ դոնե արեւի յերես կտեսնենք,— ասաց Երեկը վոստիկանի դուրս գնալուն պէս, յերբ բանտում յերկուսով ելինք մնացել:

— Այո, կարճ ժամանակով:

— Մի՞թե կարծում ես, վոր այստեղից ել ուրիշ կամերա կտեղափոխեն:

— Ուրիշ կամերա... Այո, վորտեղ վոչ արեւ կա, վոչ ել կյանք...

Ի՞նչու թաղցնեյի: Հարկավոր եր, վոր նա յելընտելանար այդ մտքի հետ:

Մայիսի 6

Յերեկ Երեկը միայն մի խոսք ասաց: Այնուհետև յերկուսս ել լռեցինք: Ել ինչի՞ մասին խոսեյինք: Միայն այսօր, կեսօրից հետո, ինձնից հարցրեց.

— Այսօր ամսի քանի՞ն է:

— Վեցը: Իսկ ինչի՞դ ե պետք:

— Հենց այնպէս:

Ըստ յերեույթին ինչ վոր բան կար ասելու, բայց նա տատանվում եր: Յես նորից հարց չովի, զիտեյի, վոր միևնույն ե, խոսելու յե:

— Յերեկ պետք ե հանդիպեյի Իզոլյացի հետ, —

քիչ լռելուց հետո, կարծես թե միայն իր համար, ցածր ձայնով ասաց նա:

— Յերեմի խեղճ աղջիկը յեկեւ, յերկար սպասել ե ու մենակ վերադարձել,—լռութիւնը խզելու համար ասացի յես:

— Այդ վոչինչ, միայն յես վախենում եմ, վոր...

Հետո նա պատմեց, վոր ժամադրութիւնը վատ տեղ ե նշանակել—Հառուկների այգում, վորտեղ ամեն յերեկո հալածվում են Փաշիստ յերիտասարդները...

Յես ճանաչում եյի Իդոլդային: Նա աշխատում եր կենտրոնական փոստում, դրոշմանիշներ եր ծախում: Երկին եր մեզ ծանոթացրել: Նրանք հաճախակի եյին հանդիպում ե ամեն անգամ ժամադրութիւնից վերադառնալուց հետո Երեկը ժամերով պատմում եր ինձ Իդոլդայի մասին:

Վերջերս տարաբանում շատ դրադված լինելով, Երեկը հնարավորութիւն չեր ունենում հաճախակի հանդիպելու իր սիրած աղջկա հետ: Ամսիս 5-ի ժամադրութիւնը նա մոտ յերկու շաբաթ եր, վոր սպասում եր, իսկ այն ել այսպիսի տխուր վախճան ունեցավ:

Երեկին հանդատացնելու համար յես ասացի.

— Փաշիստ յերիտասարդներին չի հաջողվի Իդոլդային մոտենալ. նա զգուշ աղջիկ ե: Մի քիչ կբապասի, տեսնելով, վոր դու չկաս, կթողնի ու կգնա:

Սակայն իմ խոսքերը կարծես թե ավելի բորբոքեցին Երեկին:

— Դու յե՞ս ինձ Իդոլդայի հետ ծանոթացնում: Ի՞նչու, յես նրա բնավորութիւնը չգիտեմ, — քիչ

լռելուց հետո պոռթկաց նա, յերեսը չրջեց ինձնից ե յես նկատեցի, վոր նա լաց ե լինում...

Մայիսի 7

Առավոտյան յերկուսիս ել հարցաքննութիւն տարան, սակայն ջուկ-ջուկ: Յերբ ինձ կրկին վերադարձրին կամերան, Երեկն արդեն այնտեղ եր՝ լուռ, յերեսնիվար դետնին փոված: Յես մոտեցա նրան, բայց նա ուշադնաց եր: Թեպետ արյան վոչ մի հետք չկար, բայց մարմինն այնպես եր ուռել ու կապտել, վոր զգվար եր նրան ճանաչելը...

Մայիսի 8

Հիմա արդեն մութ ե: Այսօր յերեմի ել չեն տանի հարցաքննութիւն:

Յերկրորդ օրն ե, վոր Երեկը վոչինչ չի ուտում: Շարունակ լուռ ե: Ինչո՞վ ե սա վերջանալու...

Մայիսի 9

Այսօր նույնպես հարցաքննութիւն չտարան:

Առավոտից Երեկի ուշքը մի քիչ դլուխը յեկավ: Կեսօրին պղտոր ապուրի ջրից մի քանի դդալ խմելուց հետո՝ կարծես թե տրամադրութիւն պիտի ունենար մի բան ասելու, բայց դարձյալ լուռ եր, ե յես վոչինչ չհարցրի:

Իրիկնադեմին հագիվ մի կերպ հանեց չապիկը, նայեց մարմնի ուռուցքներին:

Սարսափելի յեր:

Մայիսի 10

Առավոտյան յերկուսով պատուհանից դուրս եյինք

նայում: Հորիզոնը չառաղունել եր, արեղակը դուրս եր դալիս զբոսանքի:

— Սրիկաները կարծես թե դիտավորյալ կերպով են մեզ այս կամերա՛ն դցել, վորպեսզի բնության դեղեցկությունն այստեղից տեսնելով՝ ավելի ընկրծավենք:

Երիկն իսկույն չարձագանքեց իմ ասածին: Նա դարձյալ մի պահ լուռ նայելով դեպի դուրս, հանկարծ, առանց գլուխը բարձրացնելու, պատասխանեց.

— Ինչո՞ւ պետք է յես այստեղից դիտեմ արեւի ծագումը. մի՞թե մեր գյուղում արեւ չկար, մեր անտառներում, մեր դաշտերում մի՞թե գործ չկար: Ավելի լավ եր բատրակ լինելի Շտենդերի մոտ, նրա ֆերմայում, քան տառապելի այս մութ բանտում, քան թե կրելի դաժան վոստիկանի հարվածները... Ո՞վ հասցրեց ինձ մահվան դուռը...

— Արդեն սկսվեց,—մտածեցի յես,—բայց վորո՞չեցի լռել. ավելորդ եր վորեւի՛ն հարցով նրան դրդուեի:

Մայիսի 16

— Վոչ, նա յն թուլամորթ, ով կամովին իր վիզը կդնի գիլյոտինի տակ: Յեւ վոչ ել դավաճանություն է սա: Ինձ մի մեղադրիր դու, սիրելիս, յես չեմ կարող դեռեա կյանքի յերես չտեսած՝ կյանքից զրկվել: Հասկացիր, յես միայն քսան տարեկան եմ, յես դեռ ապրել եմ ուղում, հասկանում ե՞ս, ապրել... Գուցե դու և ուրիշները կարող եք դիմանալ այս բուրբին, իսկ յես անկարող եմ դիմանալ, յես այլևս ուժ չունեմ:

— Բայց մի՞թե դու ուժ կունենաս դավաճանելու: Դու գիտե՞ս, վոր կընադրավեն տպարանը, կըձերբակալեն ընկերներին, կտանջեն մեզ պես, կկոտորեն նրանց ևս:

— Այդ միևնույն է, յես իմ վճիռը կայացրել եմ: Ել վոչ վոք այս մտքից ինձ հետ չի կանգնեցնի: Յես կվերադառնամ մեր գյուղը, յես այնտեղ կմնամ, յես ապրել եմ ուղում:

— Իսկ դու հաստատ համոզված ե՞ս, վոր մատնելուց հետո քեզ ազատ կարձակեն:

— Նա խոստացավ, ամեն ինչով յերդվեց ազատել: Նա կազատի:

— Միամիտ ես դու, Երիկ: Նա քեզ չի ազատի... Դու նրա յերդումին մի հավատա: Նրան հարկավոր է քեզից միայն հասցեներն իմանալ, վորից հետո մի գնդակն անդամ նա քեզ կխնայի. ռեզինի ճիպոտներով քեզ արնաքամ կանեն, կսպանեն:

— Ոյ, մի գոչեցնի ինձ, ել չեմ կարող, չեմ կարող այլևս դիմանալ այս տանջանքներին: Ինձնից հետո ինչ ուղում է, թող լինի, այսքանն ել բավական է, վորքան տանջվեցի, վորքան դիմացա: Յես խոստացա հայտնել ամեն ինչ և առավոտյան հայտնելու յեմ: Նրանց տանջանքներին ել չեմ կարող դիմանալ, ել բավական է...

...Սարսափելի յե, ո՛ր, սարսափելի: Նա առավոտյան իրոք կմատնի մեզ: Ել վոչ մի բան նրան այդ մտքից յետ չի պահի: Ամեն ինչ կորավ: Կորան ընկերները, կորավ տպարանը, կորան մեր բոլոր աշխատանքները:

Միթե՞ յես չեսի կարող սկզբից խմանալ, վոր նրա խոսքերը փքուն են ու սին ո՞ր, փոքրոգի...

Մեկ ժամ, «խորհելու համար միայն մեկ ժամ»... Ուրեմն այդքան շուտ, ամեն ինչ վերջացավ... Սա-
կայն միենուն է, յես կգրեմ, քանի դեռ նրանք ներս
չեն յեկել: Թեև այդ այնքան ել յերկար չի տեղի,
միայն մեկ ժամ, բայց յես կգրեմ, հարկավոր է վեր-
ջացնել:

Առավոտյան հարցաքննողը կրկին նույն ակնոցա-
վոր չեկն եր: Յերբ ներս մտա, նա մեջքը դեպի դու-
ռն արած, ուշադրությամբ նայում եր պատից փակ-
ցրած ինչ վոր նկարի: Բացվող դռան ճոռոցից իս-
կույն յետ սարձալ, աղվեսային աչքերը հառեց
ինձ վրա և դեմքին ուրախ տեսք տալով ասաց.

— Ահա և դուք... բայց սպասիր, ի՞նչու յես դու
յեկել... Ապա դիմելով ինձ քերող վոստիկանին՝
զայրացած ասաց. — յես քեզ չասացի՞ մյուսին բեր:

— Այո՛, ձերդ գերադանցություն, այդպես հրա-
մայեցեք, բայց յերիտասարդը կարծեմ ինչ վոր դադո-
նիք ունի ձեզ հայտնելու, խնդրեց և...

— Հա՛, այդ հետաքրքիր է, — ասաց ակնոցավոր
չեկն ու ուղիղ ինձ նայեց. — հը՛, նստե՛նք, համեցեք.
կարող եմ լսել, — կրկին անգամ աչքերը դեպի ինձ
հառելով ասաց չեկը:

— Յես ուզում եմ ամեն ինչ պատմել ձեզ, — ան-
տարբերությամբ հայտնեցի յես:

— Ը՛հը, վերջապես խելքի յեկաք. միայն այժմ
կարծես թե ուզում է ձեզ մոտ յերեկան դալ իսկա-
կան գերմանացու ազնվությունն ու խիղախությունը,

վորն անկասկած, չեք կարող յերեկան չգալ: Բայց
ցավոք սրտի, դուք այդ մի քիչ ուշացրեք և ստիպե-
ցիք մեզ ավելորդ խստությունների դիմել:

— Սակայն այն պայմանով յես ձեզ կպատմեմ, —
տեսնելով, վոր նա դեռ յերկար պետք է պատմի դեր-
մանացիների առաքինությունների մասին, — ընդհա-
տեցի յես:

— Յեթե ձեր ազատության մասին է խոսքը...

— Այդ ինքնաստիքյան:

— Ել ուրի՞շ:

— Նաև այն, վոր վերաբերում է իմ ընկերոջը:

— Ազատելո՞ւն:

— Ընդհակառակը, յես ուզում եմ, վոր նրան
գնդակահարեք հենց այժմ յեվեթ իմ աչքի առաջ, ա-
ռանց ավելորդ հարցաքննության, ապա նոր լսեք
ինձ:

— Իսկ այդ ինչո՞ւ յես պետք, — հանկարծակի յե-
կած ասաց չեկն ու սուր հայացքով ինձ նայեց:

— Վորպեսդի նա ինձ չմատնի իմ ընկերներին:

— Բայց մի՞թե...

— Այո՛, յես այսպես եմ մտածում. յես ամեն
ինչ ձեզ կպատմեմ... դուք ինձ բանտից կազատեք,
իսկ նա կմատնի, իմ ընկերները չեն խնայի ինձ, կը-
վոջնացնեն վորպես պրովակատորի:

Ակնոցավոր չեկն սկսեց խորհել: Ըստ յերեկույթին
ասածներս լուրջ խորհրդածության առիթ տվին:

Իհարկե մի բանտարկյալի գնդակահարելու միտ-
քը չեք անհանգստացնում նրան: Նման փաստերն այ-
ժըմ այստեղ անհամար են և սովորական: Նա թերևս
ուրիշ բան եր մտածում:

— Բայց և այնպես յես ձեզ չեմ հասկանում: Ձե վոր նա աշտեղից, միևնույն է, կենդանի դուրս չի պնա, քանի վոր վոչինչ չի խոստովանում:

— Յեվ չի յել խոստովանի: Յեթե դուք արդեն մտնել եք սպանել նրան, ուրեմն թույլ տվեք, վոր գրանում յես ել համոզվեմ:

Մի պահ ընդհատվեց մեր խոսակցությունը: Ակնոցավոր շեկը մերցրեց հեռախոսի փողը, զանդահա-րեց ինչ վոր մեկին, հայտնեց իմ առաջարկությունը, և կարճ զրույցից հետո, ըստ յերևույթին, համաձայնության յեկան:

— Ինչպե՞ս, դուք այդ վամենում եք հենց հիմա՞:

— Գերադասում եմ հենց հիմա: Հետո գուցե մտքերս փոխվեն և յես ձեզ վոչինչ ել չեմ ասի:

Ակնոցավոր շեկը վոտքի կանգնեց, հրամայեց յերկու վոստիկանի՝ բերել Ներիկին: Վոստիկանների դուրս գալուց հետո նա սեղմեց ելեկտրական կոճակը: Քիչ հետո յեկավ յերկարածիտ կոչիկներով, սե-վադգեստ մեկը: Ակնոցավոր շեկը նրան մի կողմ քա-չեց և կամաց հրաման տվեց: Այդ Ներիկին զնդակա-հարելու հրամանն էր:

Սևադգեստ մարդը դուրս գնաց: Քիչ հետո յերկու վոստիկանները բերեցին Ներիկին: Նա ավելի ղեղ-նել էր, խեղճացել: Ներս մտնելիս զանդադորեն բարձ-րացրեց գլուխը, մեր հայացքները հանդիպեցին իրար և նա ելի աչքերը գետնին հառեց:

Վոստիկաններն ու ակնոցավոր շեկը մեզ յերկու-սիս ել լուռ դուրս տարան, իսկ քանտի պատերի տա-կոփն անցնելիս շեկը մի քանի քայլ մեղանից հետ մը-նաց, իր հետ կանգնեցնելով նաև մի վոստիկանի,

վորի ականջին ինչ վոր բան փոխալուց հետո դար-ձյալ հավասարվեց մեզ:

Մտանք քանտի մութ անկյուններից մեկը, վոր-տեղից ալլևս վոչ բանտի կամերաներն եյին յերևում և վոչ ել նրանց լուսամուտներից դուրս նայող բան-տարիկալները:

Մենք գնում եյինք հավասարաքայլ — յես մի ծայրից, ականցավոր շեկն իմ ու Ներիկի արանքով:

Հանկարծ մեր յետևից լավեց կրակոց: Ներիկը կանգ առավ, ուղղվեց, ուղեց հետ նայել, բայց չկա-րողացավ, որորվեց և վայր ընկավ: Ակնոցավոր շեկի հրամանով վոստիկանը մի անգամ ել կրակեց և այս անգամ՝ ուղիղ ճակատին:

Ներիկը վոչ մի խոսք ել չկարողացավ ասել...

Ակնոցավոր շեկը նույն ճանապարհով մեզ յետ բերեց: Իր առանձնասենյակը մտնելուց հետո նորից նստեց սեղանի մոտ, ականցներն ուղղեց և դիմեց ինձ.

— Դե, ինչ կասե՞ք, — և ապա տեսնելով իմ յեր-կար լուռությունը՝ հարցը կրկնեց:

— Յես վոչինչ չունեմ ասելու: Սմեն ինչ նա գի-տեր, նա յեր ուզում ձեզ պատմել, իսկ նրան դուք սպանեցիք:

Ակնոցավոր շեկը ցնցվեց, նստած տեղը հետ գը-նաց աթոռի վրա և ականալիչ նայեց ինձ, բայց ել ուրիշ հարց չտվեց: Այդպես մի պահ լուռ ինձ նայե-լուց հետո, միայն վերջում շատ հանդիստ տոնով ասաց.

— Ըստ յերեվութին ընկերոջդ սպանությունը քեզ շատ դուր յեկավ...

Յեւ ասելու ուրիշ բան չունեցի. լսու վրաքի
կանդնեցի:

Ակնոցավոր շեկը սեղմեց ելեկտրական կոճակը,
նեւս մտան յերկու վոստիկաններ:

— Բեզ արվում ե միայն մեկ ժամ, մտածիր,
կատարիր խոստումդ ու փրկիր կյանքդ յեթե ապրել
ես ուզում: Դու դեռ չառ քիչ ես ապրել... ուրեմն
մեկ ժամ: Տարեք սրան կամերա,—դիմելով վոստի-
կաններին, ասաց նա, ինքը դուրս գնաց ու...

Բայց այս փնչ ե. այդ դուռն ե՞ն բացում: Այս-
քան շո՞ւտ... Ե՛հ, միևնույն ե, թող այստեղ հատվի
որագիրս...

ՅԵՐՁԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆ

Բարսամ ապոր ձայնը կիսեց իրիկնային խավա-
րը: Նա այդիների դիմաց բարձր բլուրի վրա սարքած
իր քողտիկում նստած ժամանակ իսկույն զգաց, վոր
առվից վերևի այգիներով մարդ ե անցնում:

— Արա հէ՛յ, եղ ո՞վ անցավ Սաչատուրենց բա-
ղերով, սրա ձեն տուր, եհէ՛յ...

Պատասխանը մի քիչ ուշացավ:

Բարսամ ապերն անհանգստացած՝ դուրս յեկավ
քողտիկից, մի քանի քայլ առաջ յեկավ, վորտեղից
առվի լավ եյին յերեւում բոլոր այգիներն ել ե կըր-
կին անգամ սպառնաղին կանչեց:

Այդտեղ բոլորն ել շատ լավ գիտեյին ծեր այգե-
պանի բնավորութիւնը. նա մինչև չիմանար, թե ով ե
մտել այգիները, ինչու յե յեկել այդտեղ, չեր հան-
դրստանալու: Դրա համար ել անցնողն շտապեց պա-
տասխանել.

— Յեւ եմ, Բարսամ ապեր, նոր բաղատեղերն եմ
գնում:

Բարսամ ապերը հանգստացավ. կոլտնտեսութեան
տրակտորիստ Սմբաթն եր: Կոլտնտեսութիւնը խաղո-

դի նոր աղբիւնք գցելու համար ահադին հողամաս եր հատկացրել: Հարկավոր եր աշխանից հերկել ալդ հողամասը, յերբ տրակտորն այնքան ել դրադլած չե, վորպեսզի դարունը բացվելուն պես տնկեն խաղողի շուղերը: Սմբաթը գնում եր ծանոթանալու նոր հողամասի հետ:

— Արա Սմբաթ, ի՞նչ թաղա խաբար կա աշխարհում, զեղականը վո՞նց ե,—հարցրեց Բարսամ ապերը, բայց Սմբաթից շատ սովորական պատասխան ստանալով՝ առանձնապես գոհ չմնաց և կրկին հարցրեց.

—Քամու ջաղացից ի՞նչ են պատմում, հալա տեղ չհասա՞վ:

— Կոլխոզի նախագահը գնացել ե շրջկենտրոն դրա համար. ասում են ես յերկու ուրը կստանանք,—պատասխանեց տրակտորիստն ու շարունակեց ճանապարհը:

Բարսամ ապերը յերկար ժամանակ զյուղից կլորելոված եր: Ուղղորդ հասնելու որից նա յեկել եր ալդտեղ և դեռ գյուղ չեւ վերադարձել: Նրա համար ե՛լ հաց, ե՛լ կերակուր բերում եյին ալգիները յեկողները և ամեն մի նորություն ել իմանում եր հենց նրանցից: Բայց հատ ու կենտ մարդկանցից կըցկըտուր տեղեկություններ ստանալով նրա հարցասիրությունը չեւ բավարարվում. նա շատ հետաքրքրվող մարդ եր և ամեն անգամ ավելի յեր ուզում իմանալ, քան թե զրուցակիցն եր հայտնում: Այս անգամ ևս նա ուզում եր դեռ մի քանի հարցեր ել տալ Սմբաթին, բայց նա արդեն բավականաչափ հեռացել եր և Բարսամ ապոր ձայն չեւ կարող լսել:

Բարսամ ապերը լռեց, մտքով սլացավ դեպի հողմաղացը, վոր շուտով պետք ե ստանար իրենց կոտնտեսությունը: Նրա մտքի թելը կտրեց Սահակ բիժան, վորն ալգիներից՝ ձայն տալով Բարսամ ապորն իր մոտ հրավիրեց:

Սահակ բիժան ալգեկութի բրիգադի ամենահասակավոր անդամն եր: Ամեն ու աշխատանքները վերջացնելուց հետո, յերբ բրիգադի մյուս անդամները ֆուրգոնները կամ բեռնակիր ավտոմեքենան նստած ճանապարհվում եյին դեպի գյուղ, Սահակ բիժան ել եր դալիս «Չարաղը»—ալգիներից վերել կալաչափ մի բացատ, վորը վաղուց ի վեր բոլոր ալգեպանների գիշերովայրն եր, և ալդտեղ թիկնելով իր անկողնաշորերին, Բարսամ ապորն եր սպասում: Նա ևս իրիկունները գյուղ չեւ գնում. գիշերում եր հենց ալգիներում, ուր ավելի խաղաղ եր, զով եր ու բուրումնավետ:

Բարսամ ապերը հավաստիանալով, վոր բոլորն ել իրոք քաջվեցին գյուղը, ալդ ժամանակ ինքն ել վոտքի կանգնեց, դուրս յեկավ քողտիկից և ալգիներով գնաց Սահակ բիժայի մոտ:

Ճանապարհին նա մեծ դժվարությամբ եր անցնում դեղձի, նռան, սերկեվիլի պտուղների ծանրության տակ կըված ծառերի տակով: Դեղին լուսնագույն սերկեվիլի բուրմունքով լցվել եյին ալգիները: Լուսնի պաթառ լուսի տակ փայլվելն եյին տալիս խաղողի ճերմակ վողկուղները, վորոնք կախվել եյին ծառերի վրա վոլորապտույտ բարձրացած յերկար վաղերից:

Ժեռ, մանրիկ քարերի տակով խոխոջալով հոսում էր առուն: Ջրի կարկաչյունը ձայնակցելով դալար սաղարթների սոսափյունին, Բարսամ ապրրը թվում էր, թե նա ինչ վոր դիշերային համերդ է լսում:

Նա հասնելով Չարաղը, տեսավ խաղողի լիքը կողովների յերկարածիդ շարքն ու բացականչեց.

— Այ տա, ես ի՞նչ ե. խաղողի դեղը թամամ լուսնին եք հասցրել:

— Եղպես ե, քիչ բանի հետ մենք դործ չունենք,—նրա ձայնը լսելուն պես պատասխանեց Սահակ բիճան, վոր քիչ հեռու նստած, բարակ առլակի մեջ վոտներն էր բխնում:

— Ասում եմ այս տարվա բերքին բերք չի հասնի, հը՞, ի՞նչ կտես, քալոր Սահակ:

— Խոսք չունեմ, բերքը լավ է ես տարի, են ել ենքան լավ, ենքան լիքը, ենքան մեծ—մեծ ճիթեր կան, վոր թամամ վիտառակի դործ է: Եդ տեսակ բան իմ հասակում հալա չեմ տեսել:

— Մարդ վերցնի, քալոր Սահակ, եդ խաղողից մի քանի ջվարան հենց Մոսկով ուղարկի...

— Ի՞նչու ուղարկել, քանի վոր հենց ինքդ ել կարող ես տանել. մի բան, վոր շուտով գնալու յես,—ասաց Սահակ բիճան և հանկարծ, կարծես նոր միայն հիշելով, ալեկացրեց,—Բարսամ քալոր, քո գնալդ ել թամամ շահի դյալդի—դյալդին դառավ: Հըրես խելա վախտ է լսել եմ, վոր Մոսկով ես գնում, համա տեղիցդ սկի Ժաժ չես դալիս:

— Գնալը—գնում եմ, քալոր Սահակ, համա առում եմ ես խաղողաքաղը մի վերջացնենք՝ հետո: Հո

չի կարելի դործը կիսատ թողնել ու դուրս գալ գնալ: Հենց դրա մաթալն եմ: Բաղերը քաղենք, գինին տանենք, ես անգամ արդեն...

Բարսամ ապրը խոսքը չվերջացրեց: Յերջանկավետ ճանապարհորդության կարոտը մի պահ վառվեց նրա սրտում, նա խանդաղատանքով սկսեց մտքում հաշվել, թե քանի որ է մնում մինչև այդ:

— Բարսամ քալոր, մենակ դո՞ւ յես գնալու, թե՞...

— Չե՛, Չարհաղն ել է գնալու ինձ հետ: Մենակ վո՞նց կարող եմ գնալ. խամ մարդ եմ: Ես հասակին եմ հասել, մեր գեղի քյավչանից են կողմը չեմ անցել, հիմի վեր եմ կենում ու մեն—մենակ Մոսկով գնա՞մ...

— Ե՛հ, ի՞նչ կա վոր, հեր որհնած, տոմսակն առ, դիր ջերդ, պոեղդը քեդ թուշ Մոսկով է տանելու: Եստեղ վախենալու ի՞նչ բան կա:

— Բա՛, ենպես ես խոսում, վոր կարծես թե տըրեխներդ Մոսկովի ճամբին մաշված լինեն: Մի մտածիր է, թե վորտեղից—վորտեղ պետք է գնամ. հեշտ դործ է՞:

— Դուդ է, հեշտ դործ չի,—համաձայնեց Սահակ բիճան,—համա դե եդ տեսակ մի նպատակի համար ամեն դժվարություն ել կարելի յե հաղթել. Մոսկվա ես ասում ե, հանաք—մասխարա չի... Ա՛խ, Բարսամ քալոր, մեռած չլինեմ, սաղ լինեմ, դու Մոսկովից դառ ու ինձ քո լեզվով բոլ—բոլ պատմես տեսածներիդ մասին:

— Չես մեռնի, ի՞նչու յես մեռնում, դիժ հո

չես, վոր մեռնես, — հաստատ համոզված առաց Բարսամ ապերը, — կգամ եւ ամեն ինչ կստանամ քեզ...

Տիրեց վայրկենական լուրթյուն: Յերկու ծերունիներն ել մի պահ մտասուզվեցին ու ամեն մեկն ունեցավ իր ապրումները: Հետո լուրթյունը խախտեց Սահակ բիճան:

— Տե՛ս, Բարսամ քաւոր, աղջիկդ չեյիր ուզում մարդու տալ. տեսա՞ր փեսադ ինչ լավ տղա դուրս յեկավ, քեզ թամամ բախտավորացրեց:

Բարսամ ապերն իսկույն չսպասախանեց իր քաւորին: Նա մի պահ լռեց, մտածեց նրա ասածներին, ուղեց հասկանալ, թե ինչի համար նա ասաց այդ խոսքերը: Արդյոք նախանձի՞ց, չար դիտավորութեամբ, թե՞ անկեղծորեն դուրս յեկան այդ խոսքերը Սահակ բիճայի բերանից: Հետո նա հարցրեց.

— Ի՞նչ ե, դու յել ես նախանձո՞ւմ, Սահակ քաւոր:

— Վայ, ի՞նչ ես ասում, Բարսամ քաւոր, քեզ նախանձողն ես բարի գիշերը վոչ լիսացնի. յես քեզ չեմ նախանձում: Յես սրտով ուրախ եմ, վոր դու բախտավոր ես: Ամեն անգամ, յերբ տեսնում եմ Ոսանին Փարհադի հետ ուրախ, թեվ-թեվի դցած դալիս, հոգիս փառավորվում ե, ուրախությունից սիրտս ուզում ե թեվեր առնել թռչել: Նրանց տեսնելիս յես կարծում եմ, թե իմ Լուսիկին եմ տեսնում աչքերիս առաջ արդեն մեծացած, հասունացած...

Այս խոսքերն ասելիս Սահակ բիճայի աչքերը ջրակալեցին: Նա հիշեց Բարսամ ապոր աղջկա—Ոսանին հասակակալից իր աղջկանը, հիշեց կնոջը, վորոնք

վախճանվեցին միևնույն ուրը՝ մնալով տան փլվածքի տակ: Սահակ բիճան իր առաջին կնոջ մահից հետո յերկու անգամ ել ամուսնացավ, բայց յերեսա չունեցավ, իսկ յերեսայի կարոտը յերբեք չանցավ նրա սրտից...

Սահակ բիճան հանեց թաշկինակը, մոտեցրեց աչքերին, իսկ Բարսամ ապերն իր խոսքերից զղջալով՝ ասաց.

— Դե դուլ յել աքչերդ մրդիլ մի. հանաք արեցի. իմանում եմ, վոր իմ Ոսանին ել, Փարհադին ել դու ինձանից պակաս չես սիրում:

Բարսամ ապերն իրոք ընկճվեց իր ասածից: Ներանք բարեկամ լինելուց բացի հարեվաններ ել եյին: Յերկար տարիներ նրանց միջեւ ամենափոքրիկ դժգոհություն չի յեղել: Նրանք միշտ ել հաշտ ու սիրով են յեղել, միշտ ել իրար մեջ անկեղծորեն բաժանել են և՛ վիշտ, և՛ ուրախություն: Բարսամ ապոր նախանձողներ, ի հարկե, կային, բայց Սահակ բիճան այդ մարդկանցից չեր: Նա Բարսամ ապոր ամենամբոտերիմ բարեկամն եր, իսկ նախանձողները չատ հաճախ եյին այստեղ ու այնտեղ, պատատակերին փրսփրսում այդ մասին մանավանդ այն ուրից հետո, յերբ լսել եյին, վոր Բարսամ ապերն իր փեսայի հետ պատրաստվում ե Մոսկվա դնալ:

Փողոցով կամ մի այլ տեղից անցնելիս Բարսամ ապերը մի քանի անգամ իր ականջով լսել ե, թե ինչպես պարոն Աղալոյի կինն ու տիրոխնին բամբասում են իրեն:

— Առաջ մի կտոր հաց չեր ճարում ուտելու, իսկ

Հիմա հինդ-վեց սենյակից բաղկացած նոր տուն է շինել:

— Սրա-նրա հացի փշրանքներով աղջիկ մեծացրավ, հիմա աղջիկը չքանչանը դռնից տված է ման գալիս:

— Աղջիկը չէր ուզում մարդի տալ, իսկ հիմա փեսայի հետ Մոսկվա յե դնում:

Այս և նման խոսակցությունները սկզբում շատ եյին մտատանջում Բարսամ ապորը: Իսկ ամելի շատ տանջվում էր աղջկա և փեսայի հասցեյին ամել-պակաս խոսակցություններ լսելիս: Նման դեպքերում նա ուզում էր կռվի բռնվել նրանց հետ, հայհոյել, բայց մի կերպ զսպում էր իրեն, չլսելու տեղ դնում և բորբոքված հեռանում այնտեղից:

Ոսանը Բարսամ ապոր միակ դավախն էր: Նրանից դատ ել վոչ վոք չուներ: Իր կնոջ — Գյոզալենց Յեսթերի հետ ընդամենը յերեք տարի ապրեց. Յեսթերը վախճանվեց ամուսնության յերրորդ տարում: Կնոջ մահվանից հետո շատերը հորդորեցին Բարսամ ապորը, վոր նա կրկին ամուսնանա, իր բախտը կապի մի նոր կնոջ հետ, բայց նա հավատարիմ մնաց Յեսթերի հետ ամուսնանալու հենց առաջին որը նրան տրված խոստումին — կյանքում ճանաչել միայն մի կնոջ և այն ել Յեսթերին:

Անցան տարիներ, ճերմակեցին Բարսամ ապոր մազերը, բայց նա վոչ մի վայրկյան չմոռացավ կնոջը և յերբեք չդրժեց խոստումը: Նա ծերության այդ տարիներին ել անչափ վառ կերպով է հիշում իր կնո-

ջը և կարծես թե հենց հիմա Յեսթերն իր վառվառն աչքերով, կլոր հասակով, թեթեվ քայլերով շրջելիս լինի նրա աչքերի առաջ: Ահա Յեսթերը, ա'յ, յեթե ձեռքը մեկնի՝ կարող է բռնել նրան, խոսել հետը և...

Բայց տառն և իննը տարի յե, ինչ Յեսթերը մեռել է: Տասն և իննը տարի յե անցել այն որից, ինչ Բարսամ ապերը նրա բերնից կենդանի խոսք չի լսել...

Յեսթերը վախճանվեց իր ամուսնության յերրորդ տարում՝ վորը թողնելով դեռ թոթովախոս իր Ոսանին: Նրան մեծացնելու հոգան ընկավ միայն հոր վրա: Հայրն իր ամբողջ սերը նվիրեց աղջկանը: Նա գյուղի աղետալանն էր: Ամառները շարունակ լինում էր այգե-նեում, իսկ Ոսանը՝ նրա մոտ: Յեթե պատահեր, վոր մեկ որ չտեսներ իր աղջկան, չէր հանգստանա:

Անցյալում նյութական շատ դժվարություններ է կրել Բարսամ ապերը: Այդեպանությունը նրան որվա հաց ել չէր տալիս: Բայց նա վոչ մի ջանք չէր խնայում իր աղջկան լավ պահելու համար: Ինքն որերով քաղցած է մնացել և ձեռքի վերջին փշուր հացը տվել աղջկան:

Ամեն տարի այգեքաղը վերջացնելուց հետո, յերբ նա ընկնում էր դռնեդուռ իր աշխատավարձը հավաքելու, մարդիկ յերբեմն նրան թաղա հաց եյին տալիս, թիավածքի կտորներ և կամ մի այլ բան: Նա վոչ մի բանի ձեռք չէր տալիս. սրահում էր միայն Ոսանի համար, իսկ Ոսանը մեծանում էր, փարթամանում և հայրը միայն իր աղջկանով էր մխիթարվում:

Ոսանը վոչ միայն իր գեղեցկությամբ, այլ և աշխատանքով հայտնի յեր ամբողջ շրջանում: Նա շրբ-

Ջանի անվանի մարդկանցից էր: Յեղավ մի ժամանակ, վոր այդտեղ շարունակ նրա մասին էյին խոսում, նրան էյին որինակ բերում վորպես լավագույն բրիգադավարի, վորպես աշխատանքների գերադանց կադմակերպողի: Յեւ դրա համար ել նա գնացել էր Մոսկվա մասնակցելու յերկրի առաջագոր կանանց խորհրդակցությանը:

Նրա բացակայության ժամանակ հայրն իրեն կորցրել էր. վոչ քուն ուներ, վոչ դադար: Նա գիշերները յերբ փակում էր աչքերը, իսկույն խառը յերազներն էյին պատում: Սարսափում էր իր տեսած յերազներից և տեղում վեր թռչում:

Մոսկվայից Ոսանը վերադարձավ կարմիր Գաուվանշան չքանչանը կրծքին խփած: Ամբողջ ուրը Բարսամ ապոր նորակառույց տանը քեֆ էր: Յեկել էյին հարեան գյուղերից, չրջանային կենտրոնից: Շրջանային կենտրոնից Ոսանը կուսչըլկոմի քարտուղարի մեքենայով էր գյուղ յեկել: Բարսամ ապերն ուրախությունից իրեն կորցրել էր: Շրջկոմի քարտուղարը ճառ էր ասում Ոսանի մասին, խոսում էյին իրենց չրջանի բոլոր հայտնի մարդիկ, իսկ Բարսամ ապերը լուռ լսում էր նրանց և ուրախությունից դողդողում...

Հետո սկսեցին գյուղում լուրեր պտտվել, թե Ոսանն ամուսնանում է, վոր նրան առաջարկություն է արել գյուղատնտես Փարհադը:

Նա սարսափեց այդ լուրը լսելուց, լեզուն պապանձվեց և ինչ վոր անհանդիստ դողոց ընկավ մարմինը:

— Վրոնց թե ամուսնանում է, — լսելուն պես սարսափահար բացականչեց հայրը և հարձակվեց այդ ասողի վրա, — այ մարդ, դու սկի հասկանո՞ւմ ես ասած խոսքերիդ միտքը. խելքդ կորցրե՞լ ես, ինչ է:

— Այ Բարսամ ապեր, յես ել լսել եմ, ի՞նչու պետք է խելքս կորցնեմ, — իր ասածից զղջալով պատասխանեց մարդն ու չվարած հեռացավ:

Փարհադը կոլտնտեսության գյուղատնտեսն էր: Յերկու տարի յեր, վոր նա աշխատում էր այդ գյուղում և այդ ժամանակամիջոցում արժանացել էր կոլտնտեսականներից շատերի ամենաջերմ սիրուն: Այդտեղ անչափ հարգում էյին Փարհադին նրա խոհեմ բնավորության, համեստության, ընկերական պարզ վերաբերմունքի, նվիրվածության, աշխատասիրության համար:

Գյուղում բոլորն էլ արդեն գիտեյին, վոր նա մինչև տասնութ տարեկան հասակը մեծացել է վորբանոցում, ինստիտուտում յեղել է ամենաառաջադեմ ուսանողներից մեկն ու ավարտելուն պես նշանակվել է այդ գյուղում աշխատելու: Գիտեյին նաև, վոր նա վոչ հարադատներ ուներ, վոչ էլ վորևե մտերիմ մի այլ տեղ, վորպիսի հանգամանքն առիթ էր տալիս կոլտնտեսականներից շատերին ավելի ուշադիր, ավելի հոգատար լինել դեպի նա, վորպեսզի նա իրեն այդտեղ ոտար չզգա, մենակ չզգա:

Մինչև այդ լուրը լսելը Բարսամ ապերը ևս չատլավ էր տրամադրված դեպի Փարհադը: Դեռ ավելին, նա յեթե մեկ որ Փարհադին չէր տեսնում այդիներում, իսկույն հետաքրքրվում էր, նրա մասին հարց-

նում եր ուրիշներին, թե նա ինչու չի յերեւակեցել այդ ուրը, ուր կարող է գնացած լինել: Փարհադը յեվս մեծ հաճույքով եր հանդիպում Բարսամ ապոր հետ. Ժամերով լսում եր նրան, յերբեմն ել նույնիսկ վիճում եյին այս կամ այն ծառի պատվաստի, պտուղների և այլ խնդիրների մասին: Փարհադը բարձրագույն կըրթություն ունենալով հանդերձ յերբեք անուշադրության չեր մատնում ծեր այգեպանի դիտողությունները. միշտ ել ուշադրությամբ եր լսում նրան, վորովհետև տեսնում եր, թե Բարսամ ապերը յերբեմն ինչ միշտ դիտողություններ ե անում, ինչ ճշմարիտ կարծիքներ ե հայտնում. նա տեսնում եր, վոր ծեր այգեպանն իր բաղմամյա կյանքն իզուր չի անցկացրել այդ ծառերի տակ, այդ այգիներում. նա դիտել ե, իր ուժերի չափ ուսումնասիրել բաղմաթիվ յերեվույթներ, վորոնք շատ ուշագրավ են իրա—համալսարանավարտ Փարհադի համար:

Նրանց մտերմությունը մի կողմից ել ամբապընդում եր այն հանգամանքը, վոր Բարսամ ապերը դիտեր բաղմաթիվ հեքիաթներ, առակներ, պատմություններ, իսկ Փարհադը սիրահար եր նման զրույցներ լսելու և նրանք նստում եյին Ժամերով, խոսում ու զրուցում:

Բայց Բարսամ ապերը, իհարկե, չեր յենթադրում, վոր իրենց բարեկամությունը հետագայում այլ բնութ կկրի, վոր նա առաջարկություն կանի իր աղջկանը: Այդիսկ պատճառով ել նա վորոշ Ժամանակ սկսեց խոսափել Փարհադից, չհանդիպել նրա հետ: Նա տեսավ, վոր հանձին Փարհադի յերևան ե յեկել

մեկը, վոր ուզում ե անջատել աղջկանն իրենից, վոր ուզում ե գրավել Ռսանի սիրտը... Իսկ դա սարսափելի յեր Բարսամ ապոր համար: Նա տարիներ շարունակ իր սերը նվիրելով իր միակ զավակին, չեր ուզում, վոր աղջիկն իրենից զատ մի այլ բանի մասին ել մըտածի, վոր նրա զգայմունքները հայրական սիրույ բացի այլ ուղղություն ել ունենա: Մանավանդ այն հարցը, թե հետագայում ինչպես կվերաբերվի իր հետ փեսան, ավելի սկսեց տանջել նրան, առիթ տալ բաղմասիսի մտորումներին...

Այդ տեսնելով, վոր իր աղջկա ամուսնանալու մասին խոսակցությունները հետզհետե ավելի յեն շատանում, նա չկարողացավ զսպել իրեն և վորոշեց խոսել Ռսանի հետ:

Մի ուր, կեսօրից հետո, նա մոտեցավ աղջկան, քիչ պտտվեց նրա շուրջը, խոսեց շատ հեռավոր բաների մասին, բայց աղջիկն իսկույն հասկացավ հոր միտքը: Նա թույլ լչտվեց հորը յերկար տանջվելու և առաջինն ինքը խոսեց այդ մասին.

— Ի՞նչ անենք, հայրիկ, դու տղա չես ունեցել, ենպես իմացիր, թե դա յել քո տղան ե: Դու պետք ե հալա ինքդ ուրախ լինես...

— Վոչինչ չունեմ, Ռսան ջան,—սրտապնդած առաց հայրը,—համա դե տղա ել կա, տղա յել... տղա կա, վոր հոր պատիվը բարձր կպահի, տղա կա, վոր հոր անունը կխայտառակի: Յես ինչ իմանամ, թե ով ե իմ չեմքից վտար ներս դնում: Ի՞նչ իմանամ՝ հալալ կաթնակեր ե, թե հարամդադայի մեկը:

— Ինչո՞ւ, դու չե՞ս իմանում, — ընդհատեց աղջիկը,—առաջ միշտ զավիս եյին տուն թե չե, նրա

մասին ելիր խոսում, թե լավ տղա յե, վոսկի տղա յե, համեստ տղա յե: Հիմա յել...

— Աղջիկ ջան, ախր հասկացիր ե, են ժամանակվա բանն ուրիշ եր, հիմա՝ ուրիշ: Են ժամանակ յես չեյի իմանում, վոր նա իմ... քո... մեր...

Բարսամ ապերն սկսեց կաղաղել. նա չիմացավ ինչպես վերջացնել միտքը: Այդ նկատելով՝ աղջիկը դիտավորյալ կերպով լռեց, վոր տեսնի, թե հայրն ինչ բառ կգործածի դրա համար, բայց հայրն այնպես ել չասաց այդ բառը և միտքը փոխեց:

— Յես վոչինչ չունեմ, լավ տղա յե. բայց դժբախտ ե եղպես յերեվում: Բալթի տանն ուրիշ տեսակ ե. վո՞նց իմանաս...

— Իմանում եմ, հայրիկ, իմանում եմ, առանց իմանալու յես իմ բախտը չեմ կարգի անծանոթ մարդու հետ: Դու մի նեղասրտի, հանգիստ մնա. ամեն ինչ քո արտոյվ կլինի,—հուսադրեց աղջիկը:

Ոսանը չուզեց այդ մասին յերկար խոսել հոր հետ: Նա դիտեր, վոր այդ հարցը կյանքից ավելի յե հետաքրքրում հորը և յեթե ամբողջ որն ել խոսի այդ մասին, հայրը դարձյալ չի բախտարարվելու: Դրա համար ել թողեց հորն ու դուրս գնաց, կրկին անգամ հավաստիացնելով նրան, վոր չանհանդատանա, ամեն ինչ իր կամքով կլինի և չի դժգոհի...

Ոսանի դուրս գնալուց հետո Բարսամ ապերն իրեն մի պահ այնպես մենակ զգաց, վոր քիչ մնաց մահկան նման հեկեկար: Նրան թվաց, թե աղջիկն այլևս չի վերադառնալու, վոր նա հավիտյան հեռացավ իր մոտից:

Բարսամ ապերը լուռ և գլխահակ գնաց տան առ-

ջելի պարտեզը, նստեց առվակի խոխոջող ջրի մոտ, մի քանի բուռ խմեց ջրից, վոր հուզմունքն անցնի, բայց իզուր: Նրա սիրտն ավելի կծկվեց, ավելի մղկեցաց և արցունքի կաթիլներն լնքնաբերաբար հոսեցին նրա աչքերից...

Նա մտքում սկսեց անիծել բնության սահմանած որենքները, վոր աղջիկը հասունանալուն պես պետք ե ամուսնանա, վոր ուրիշի տղան կարող ե ավելի դրավել մարդու հարազատ աղջկան, քան թե ինքը—հայրը, վոր ծնողների փայփայած աղջիկը կարող ե մեկ որ թռչնի նման թռչել տնից ու այլևս չվերադառնալ ծնողների մոտ, վոր...

Ու այնքան շատ խորհեց Բարսամ ապերն այդ ուրը առվի ափին, վոր ինքն ել չնկատեց, թե ինչպես արդեն արեվն անցել ե սարի մյուս կողմն ու ընկնում ե իրիկնամութը:

Մի շաբաթ հետո Փարհադը ամբողջովին տեղափոխվեց նրանց մոտ:

Սկզբում Բարսամ ապերը շատ պաշտոնական եր իր փեսայի հետ: Առաջինները շուտ տնից դուրս եր դալիս, ուշ յերեկոյան տուն վերադառնում: Շատ կարճ, համառոտակի պատասխանում եր այն հարցերին, վոր տալիս եր փեսան: Իսկ ինքը վոչ հարց եր տալիս և վոչ ել առիթ եր տալիս նոր խոսակցության:

Այդպես տեղեց ավելի քան մեկ ամիս: Հանոր ոտարոտիությունները փեսան ել նկատեց, բայց նա դրանից վոչ զարմացավ և վոչ ել վախեցավ: Նա գիտեր, վոր հայրն անչափ սիրում ե աղջկան: Այժմ յեղևումն ե յեկել մեկը, վորն իրա և հոր միջով բաժա-

նում ե աղջկա սերը: Ուրեմն չպետք է խրտնել այդ ոտարոտիություններէց, այլ ընդհակառակը, աստիճանաբար դրաւիել հոր սիրտը, համոզել նրան, վոր ինքն այդ շէնքն ե մտել վոչ վորպես ոտար մարդ, այլ վորպես այդ ընտանիքի հարազատ անդամը, վոր նա աղետեղ ե մտել ամենաբարի, ամենաազնիւ ցանկություններով, վոր նա աղջկանը վոչ միայն չի սառեցնի դեպի հայրը, այլ ընդհակառակը, ինքը նա կսիրի նրան, վորպես իր հարազատ հորը, վորովհետեւ ինքը գիտե ծերունու ի բնե բարի սիրտը, ազնիւ բնավորությունը:

Փարհաղը վոչ մի առիթ չտվեց Բարսամ ապորը վորեւէ վատ կարծիք անելու իր մասին: Ընդհակառակը, նա ամեն մի առիթ ոգտադործեց իր անկեղծությունն ու հարազատությունը ցուցաբերելու համար և նա շուտով հասաւ իր նպատակին: Չանցաւ յերկար ժամանակ, Բարսամ ապերը խորապես համոզվեց Փարհաղի անկեղծության մեջ, տեսաւ նրա աղնվությունն ու աստիճանաբար սկսեց սիրել նրան:

Յեղավ, վոր նա առանց փեսային տեսնելու, առանց նրա հետ մի քիչ խոսելու — անկողին չեր մըսնում: Ամեն անգամ, յերբ տեսնում եր Ոսանին ու Փարհաղին ուրախ կատակելով, ջերմ զրուցելով տնից դուրս դալիս կամ տուն դալիս, սիրտը փառալորվում եր. նա հրճվանքը չեր կարողանում թաղցնել և յերբեմն ել կանչում եր նրանց, պատմում, թե նրանց ամուսնանալու լուրն առնելու որերին ինքն իզուր տեղից ինչպես եր տանջվում: Այդպիսի խոսակցությունների ժամանակ Բարսամ ապոր աչքերը կրկին արցունքակալում եյին, բայց դա ուրախության արցունք եր...

Այդ որը, յերեկոյան, յերբ Սահակ բիճան խոսք բացարեց նրա և Փարհաղի Մոսկվա դնալու մասին, այս բոլորը մի պահ կայծկւտացին Բարսամ ապոր հիշողության մեջ և նա վոտքի կանգնելով ասաց.

— Եհ, վոչինչ, Սահակ քալոր, կդա մեկ որ, դու յեւ Մոսկով կդնաս. ճանապարհը բոլորիս համար բաց ե. մի նեղասրտի,—սփոփեց նա քալորին և ավելացրեց,—գիշերն արդեն անցնում ե, բոլ ե ինչքան խոսեցինք, վեր կաց մտնենք տեղներս...

Լուսնի շողերն արդեն անցել եյին այգիներից, չիւլիլ դիմացի վողորկ սարալանջի վրա: Լանջն անձայր ծովի պես ալեկոծվում եր լուսնի շողերի տակ և մեղմիկ որորվում: Հեովից, այգիների մթության միջից, պարզորոշ կերպով դժագըրվում եր լանջի ամեն մի թուփը, ամեն մի քարը:

Բարսամ ապերն իր հայացքը չրջելով լանջից, հետ դարձաւ և ամբողջ ուժով կանչեց.

— Արա ե՛յ, եղ ո՛ւ վ ես...

Չայնն արձագանքեց դիմացի լեռներում և տեւեց այնքան յերկար, վոր Բարսամ ապերն ինքն ել դարմացաւ ձայնի ուժգնությունից:

— Ի՞նչ կարիք կար եղպես դոռալու,—ինքն իրեն ասաց նա և մի պահ շվարած մնաց կանգնած:

Այդ նրա հին սովորությունն եր, վոր դեռ չեր կարողացել թողնել:

Առաջներում, այգեպանություն անելիս, յերբ մուլին ընկնում եր, նրա հոգսը կրկնապատկվում եր: Յերեկներն իր քողտիկից տեսնում եր բոլոր այգին-

ըննել և նրա ահից վոչ վոք չեր կարող մտնել մեկն ու մեկի այգին, գողութուն անել: Իսկ գիշերները, յերբ նա իր աչքերի առաջից հինգ քայլ այն կողմը չեր տեսնում, գրութունը սաստիկ բարդանում էր: Նա ամբողջ գիշերը պետք է շրջեր այգիները, կանչեր անընդհատ, ձայն տար, վոր խմանային թե քնած չե այգեպանը, արթուն է և յեթե վորեւ գողութուն կատարվի, նա կարող է խկույն բռնել ու խայտառակել գողին: Դա, իհարկե, մասամբ կանխում էր գողութունները, վոր այն ժամանակ շատ տարածված ու սովորական յերեւոյթ էր, բայց ամբողջովին վերջ տալ չեր կարողանում: Չեր պատահի մի գիշեր, վոր սարերից չգային հոտաղները, չմտնեյին սրա — նրա այգիներն ու տանեյին այն բոլորը, ինչ վոր նրանց ձեռքը կնկներ գիշերվա խավարի մեջ: Բացի հոտաղներից, հենց իրենք, գյուղացիներն էլ եյին հաճախ գողության դնում, մտնում հարեվանի այգին, հավաքում, ինչ վոր կարողանում եյին: Այգեպանի գեպքերում անտանելի յեր լինում Բարսամ ապոր վիճակը: Հաջորդ որը գալիս էր այգետերը, տեսնում այգին տակն ու վրա արված և ինչքան լուտանք կար, թափում էր այգեպանի գլխին:

Հետաքրքիր է մի դեպք, վոր Բարսամ ապերը բնավ չի կարողանում մոռանալ: Դա ամելի քան քսանհինգ տարի առաջ էր: Մեկ որ, կեսորվա տաքին, Բարսամ ապերն իր քողտիկում նստած, տեսավ, վոր Հակոբջանենց Համբարձում աղան ձին նստած գալիս է դեպի իր այգին: Բարսամ ապերը հեռվից խկույն ճանաչեց նրան և կանչեց.

— Բարով, հաղար բարով ևս գալիս մեր բաղերը, այ Համբարձում աղա:

— Բարով մնաս, Բարսամ, վո՞նց ես, — անտաքերությամբ պատասխանեց Համբարձում աղան և առանց իր հարցի պատասխանը լսելու՝ ձին քչեց դեպի այգին:

Չանցած մի քանի րոպե՝ Համբարձում աղան փրփրած դուրս յեկավ այգուց և սկսեց վրա տալ.

— Սյ հարամ լինի քո բարովն էլ, դու յել, դուռումսադ, չունչան վորդի: Հալա մի լավ դործ ես կատարել, վոր բարովում ել ե՞ս:

— Ի՞նչ է, ի՞նչ է պատահել, Համբարձում աղա, — գործացած հարցրեց այգեպանը:

— Չոռ ու զահրումար է պատահել, ավաղակի մեկը, վեր կաց, յեկ տես թե ինչ է պատահել:

Բարսամ ապերը գլուխը տարակուսանքով շարժելով վերկացավ, յեկավ դեպի Համբարձում աղան, բայց դեռ վոտը չդրած այգին, Համբարձում աղան յերկու անգամ բուռնցքով այնպես ուժգնորեն խփեց այգեպանին, վոր նրա գլուխը պտուտ յեկավ ու նա փռվեց գետնին:

Հետո Համբարձում աղան ինքն իր ձեռքով բարձրացրեց Բարսամ ապորը, քաշեց իր հետեվից, տարավ այգին և այնտեղ ցույց տալով դեղձի ու սերկեվիլի մի քանի կոտրոված, կիսաչոր ճյուղեր և գետնին թափված մի քանի տերեւ ստաց.

— Ես ո՞վ ե արել, հը՞, ավաղակ, ո՞վ ե արել, ի՞նչու յես ես նմանի բաղս ամերակ, բրիչակ դարձրել:

— Ի՞նչ է յեղել, Համբարձում աղա, ի՞նչ...

— Աչքերդ քոռ ե՞ն, տեսնում չե՞ս, թե ինչ է յեղեւ, վերան ես դարձրել բաղը, հալա խոսում ել ե՞ս:

Այդտեղ Համբարձում աղան մի քանի բռունցք ել խփեց Բարսամ ապորը, կապտացրեց նրա աչքերի տակը, թուք ու լուստանք թափելով նա յերեսին թողեց ու դուրս յեկավ այդուց:

Աչնան վերջին աղան վոչ մի կոպեկ փող և վոչ ել մի դրվանքս ցորեն չտվեց Բարսամ ապորը: Նա մերժեց տալ այգեպանի աշխատավարձը, ասելով, վոր նա, իբր թե, թալանել է այգին: Իսկ հետո պարզվեց, վոր նա հենց ինքն է կոտրատել ծառերից մի քանի չոր և անպետք ճյուղեր, վորպեսզի մեղադրի այգեպանին և չտա նրա աշխատավարձը...

Անցել են տարիներ: Բարսամ ապերը չի մոռացել այդ դեպքը և չի յել կարողացել, թողնել իր այն սովորութիւնը, վոր դողերին վախցնելու համար անվերջ շրջում էր այգիներն ու անընդհատ ձայն տալիս.

— Արա հե՛յ, ո՞վ մտավ բաղերը. արա շուտ դուրս յեկ, թե չե...

Այս անգամ, յերբ ձայնն այնքան ուժգնորեն արձագանքեց լեռների մեջ, նա ինքն իրեն ասաց.

— Ի՞նչ եմ եսպես գորդոռում. ո՞վ է հիմի դալու մեր կոլխովի բաղերը դողության. կուլակ Համբարձո՞ւմը, յես նրա շուն հերն անիծեմ...

Հետո նա շրջվելով զնաց մտավ անկողինը, բայց ըռնը չտարավ: Բազմաթիւ անգամ շրջվեց կողերի վրա և սկսեց մտաբերել առաջիկա իր ճանապարհորդութիւնը: Փորձեց պատկերացնել, թե ինչպիսի ճանապարհներով պետք է անցնի, ինչպիսի տեղեր պետք է տեսնի: Այդ ժամանակ նրա միտքն առաջին հերթին

կանդ առավ ծովի վրա: Շա՛տ, անչափ շատ եր յսել ծովի մասին, ամենից շատ ծովի մասին է հետաքրքրվել, բայց և այնպես վոչ մի անգամ չեր կարողացել կոնկրետ կերպով պատկերացնել ծովը: Ամեն անգամ ծովի մասին լսելիս նա տարբեր պատկերացում է ունեցել և այժմ նրա մտապատկերները մեջ ծովն անձեւ, անգույն, անորոշ մի հասկացողութիւն է, վորք տարբեր ժամանակ տարբեր տեսակ է յերեւում: Հետո նրա միտքը կանդ առավ շողեզնացքի, շողենալի վրա, անցավ քաղմաթիւ ձուրեր, յերկար ու բազմապիսի ճանապարհներ, ողի մեջ կանգնած կամուրջներ, անցավ անտառներով, անցավ քաղաքներով, հասավ Մոսկվա — տանիքները թիթեղապատ, քաղմահարկ տներով, լայն ու ընդարձակ փողոցներով, անծայրածիր տարածութիւն մեջ փռված, արշալույսի շողերի մեջ հուրհուրալիս: Մոսկվա...

Վերջին ժամանակներս Բարսամ ապերը վորքա՞ն է փորձել նախորդ գեթ աղոտ կերպով պատկերացնել այն, ինչ պետք է անձամբ տեսնի հետո: Մոսկվա...

Ահա ինքը Մոսկվայումն է: Գնում է առաջին հերթին տեսնելու Արեւ մարդու—Լենինի դամբարանը:

—Լենինը մարդկության անչեղ արեւն է, ով վոր Մոսկվա յե գնում, չի կարող առանց նրա դամբարանը տեսնելու հետ գնալ,—Մոսկվայից վերադառնալու հենց առաջին որն ասել է Ոսանը և այդ խոսքերը Բարսամ ապերը չի մոռացել:

Նա այժմ ահա Արեւ մարդու դամբարանի մոտ է: Բարձր կամարների տակից ներս մտնելիս նրան ընկերանում է բարձրահասակ, թիկնեղ, պայծառ

դեմքով, հրավառ աչքերով մի մարդ: Բարսամ ապոր
աչքերը յերբ հանդիպում են այդ մարդուն, նրա
մարմինն ինչ վոր անսովոր զգացում է պատում: Նա
մի պահ կանգ է առնում, նայում բարձրահասակ,
թիկնեղ մարդուն: Նա մեկնում է ձեռքը, ուզում է
ինչ վոր բան ասել պայծառադեմ մարդուն, այդ
ժամանակ Մարդն ինքն է ընդառաջ գալիս Բարսամ
ապորը, ուղիղ նայում նրա աչքերին և մտեմարար
հարցնում.

— Ոտանի հայրն ե՞ս:

— Հա՛, յես եմ. Արդումանենց Բարսամը... Կա-
կազելով ասում է Բարսամ ապերն ու ապշած նայում
Մարդուն, վորի դեմքն անչափ ծանոթ է իրեն, բայց
չի համարձակվում տալ նրա անունը:

— Շատ ուրախ եմ,—ասում է Մարդը,—յես գի-
տե՛յի, վոր դու պետք է Մոսկվա գաս, ինձ քո աղջի-
կը՝ Ոսանն է ասել դեռ անցյալ տարի:

Ու նրանք կողք-կողքի քայլում են սյունադարձ
տեղերով, հասնում դամբարանին: Բարսամ ապերը
այնտեղ մի պահ կանգ է առնում, նայում Արեմ
մարդու հրակ դեմքին, աչքերը լցվում են արցուն-
քով...

— Լաց մի լինի,—ասում է պայծառադեմ Մարդը
և նրանք լուռ՝ հեռանում են դամբարանի մոտից:

Քիչ հետո նրանց դեմ բացվում է յերկար, տե-
րեկախիտ ծառուղիներով չքնաղ մի այգի, վորի մըր-
դատու ծառերից այնպիսի պտուղներ կան կախված,
վորոնց անունն անգամ չի լսել Բարսամ ապերը:

— Այ քեզ բաղ, ինչ եմ ասել: Մարդ ետպես մի
տեղ պետք է բաղվանջություն անի, վոր ասեմ...

— Ձեր այգիներում այսպիսի պտուղներ կա՞ն,—

Բարսամ ապոր մտքի թելը կտրելով հարցնում է
պայծառադեմ Մարդը:

— Ձե՛, մեր այգիներում եղ տեսակ պտուղներ
հալա չկան, ընկեր...

Բարսամ ապոր լեզուն դարձյալ չի գալիս տալու
Մարդու անունը, թեպետ և արդեն հաստատ գիտե,
թե ում հետ է խոսում:

— Սրանք շատ լավ պտուղներ են,—ասում է
Մարդը,—դուք ել ձեր այգիներում աճեցրեք այսպի-
սի ծառեր: Մենք այժմ մեր կոլտնտեսություններում
պետք է ունենանք այնպիսի մրգատու ծառեր, վոր-
պիսիք դեռ չի տեսել ամբողջ աշխարհը:

— Կունենանք, կունենանք, ընկեր Ստալին,—
վերջապես ասում է Բարսամ ապերն ու ավելի մոտե-
նարով նրան՝ համընթաց անցնում են դալարադեղ
ծառուղիների արանքով, դեղին, բազմադույն մրգերի
տակ կքված ծառերի տակով:

Վերջապես չոդերի տակ հուրհուրում են փարթամ
ծառերի ճյուղերից կախված վոսկեդույն մրգերը,
իսկ նրանք, յերկու հողով, քաղում են անվերջ, խո-
սում անհազ ու իրար տալիս բազմաթիվ հարցեր...

...Վորքա՛ն քաղցր են այս ապրումները, վոր-
քա՛ն դրավիչ: Բարսամ ապերը չի ուզում շեղել իր
զգացմունքների հունը: Նա այժմ ել պատկերացնում
է, թե ինչպես արդեն վերադարձել է Մոսկվայից:
Գյուղացիք—մեծ ու փոքր, չրջապատել են նրան,
բազմաթիվ ու բազմապիսի հարցեր են տալիս նրան,
իսկ ինքն առանց շտապելու, մեկ առ մեկ պատմում է
իր տեսածների մասին, զարմացնում ունեկեղծներին:

Անցնում են տարիներ, ինքն ավելի յե ծերանում.
քայլում է ձեռնափայտի ողնությամբ, թոռնիկի ձեռ-

քից բռնած գնում է այգիներն ու ճանապարհին Մոսկվայի մասին պատմում թոռանը, ասում, վոր ինքն իր աչքով տեսել է Արեւի մարդու դամբարանն ու անձամբ խոսել պայծառադեմ Մարդու հետ:

Բարսամ ապոր միտքն աշտեղ նորից այլ հարցի յե անցնւմ, զբաղվում թոռնիկով...

— Յարաբ, աղջիկ կլինի՞, թե տղա: Տեսնես Մոսկվայից վերադառնալուց հետո արդեն կլինի՞... Յարաբ ո՞ւմ կնամանի...

Յեւի ախպես անվերջ նորանոր պատկերներ, նոր մտորումներ, մինչև կոսերն ինքնաբերաբար իջնում են իրար վրա և փակում աչքերը:

Լուսադեմին Բարսամ ապորն արթնացրեց օրհնակով:

— Եղ ինչ պինդ ես քնել, հայրիկ, կանչում եմ կանչում չես արթնանում:

— Աչքս հենց նոր կալով, սկի քնել չեմ,— իր դիտավերելում հանկարծ տեսնելով փեսային՝ շփոթված ասաց Բարսամ ասրերն ու ամեյացրեց, — Ի՞նչ կա, Լուսադեմ առավոտը ծեղ ու ծեղ ի՞նչ խաբար է:

— Հիմա պետք է դյուղ գնալ, Եսոր ճանապարհավում ենք:

Բարսամ ապերը ձեռքերը տարավ դեպի աչքերը, տրորեց ունքերը և առանց տեղից շարժվելու ասաց.

— Բա բաղերին ո՞վ կնայի:

— Քեզ կիտխարինի Սահակ բիճան. այդ մասին խոսել ենք կողմնատեսության վարչությունում:

Բարսամ ապերն ուրախացած, առանց ժամանակ կորցնելու, վազեց Սահակ բիճայի մոտ, արթնացրեց նրան և հայտնեց լուրը:

— Ծի՞շտ, — ուրախացած բացականչեց Սահակ բիճան:

— Ծշտից ել հալա մի քիչ ավել, — պատասխանեց Բարսամ ապերը, ձեռք տվեց Սահակ բիճային և պատրաստվեց հեռանալու, բայց վերջինս վոտքի կանգնեց, դրկեց իր քափորին և աշխուժորեն ձեռքը նրա ուսին խփելով ասաց.

— Գնա, Բարսամ քափոր, թող ճանապարհը ծաղկազարդ լինի: Ասել եմ, ելի ասում եմ, որամուտդ լավ տեղ վերջացավ: Դա մեծ յերջանկություն է: Գնա, բարի ճանապարհ: Բայց տես, յես անհամբերությամբ սպասում եմ քեզ:

— Արխային մնա. կգամ ամեն ինչ մեկ-մեկ կը պատեմ քեզ, — վերջին անգամ ասաց Բարսամ ապերը, կրկին անգամ դրկվեց Սահակ բիճայի հետ և այգիներին դուրս յեկան:

ՑԱՆԿ

Սրնգի ձայնը	5
Իդձ	33
Աղգականը	7
Պատասխանը	84
Ընտանիքը	92
Այրիլիադա	108
«Աստղագետ» Մուկուչը	1 5
Հավատ	122
Կարոտ	127
Մակագրութիւն ճաշացուցակի վրա	136
Ընդհատված որագիրը	142
Յերջանկութիւն	157

ԸՆԹԵՐՑՈՂԻՆ

Խնդրվում է հայտնել ձեր կարծիքն ու տպավորութիւններն այս պատմվածքների մասին, ինչպես և ձեր հասցեն ու տեղեկութիւններ ձեր զբաղմունքի մասին հետևյալ հասցեյով. Баку, ул. Фиолетова, 8
Детюниздат.

27.10.44.
Պատ. խմբագիր՝ Գ. Սևվունց ԼԿ.
Տեխ. խմբագիր՝ Մ. Ս. Սխունդով
Սրբագրիչ՝ Մ. Գեվորգյան

Հանձնված է արտադրության 9/1 1939 թ.
Ստորագրված է տպագրության 8/VII 1939 թ.
Տպագր. նշանների քանակը—437272:
Տպագր. թերթերի քանակը—111:
Դրավիտի լիազոր № 4484. Ստ. Բ-6
Պատվեր № 96, տիրած 3000:
Դինը 2 ասուր., կազմը—1 և 50 կ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0330502

3 н. 50 4.

2+070